HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

Editio adcuratior,

Quam tertiùm recensuit, notulisque illustravit

JOANNES CLERICUS;

cujus accessere

De eligenda inter Christianos dissentientes Sententia, & contra Indifferentiam Religionum

LIBRI DUO.

HAGÆ-COMITIS,
Apud Fratres VAILLANT & PREVOST.
cIↃ IↃCC XXIV.

VERITATIS ET VIRTUTIS

AMANTIBUS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

VOBIS solis, si verum hîc dicendum sit, quemadmodum omnino puto; vobis, inquam, solis scriptus est & dicatus liber Summi Viri *Hugonis Grotii*, qui Veritatem ac Virtutem amatis. Sine eo amore, non potest placere hoc opus, quod eò tendit ut Veritatem Evangelicam, ab omnibus partibus ac factionibus alienam, in clara luce collocet; idque eûm in finem, ut Virtutem, eámque itidem Evangelicam in animis pariat. Verùm ut vis earum probè sentiatur oportet animum antea amare id quod verum & rectum est; qui enim mendacii amici sunt, & vitio addicti, non possunt ejusmodi cognitionibus adfici. Alioquin aurei libelli lectio prorsus est inutilis. *Estote*

factores Verbi, ait Jacobus Ep. Cap. I, 22. & seqq. *& non auditores tantùm, fallentes vosmet ipsos; quia si quis auditor est Verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo; consideravit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit; qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis & permanserit in ea, non est auditor obliviosus factus, sed factor operis; hic beatus in facto suo erit.* Qui legit hoc Opus *de Veritate Religionis Christianæ*, ejusque dogmata & præcepta perspexit, nec tamen melior fit; is in deteriore statu est, quàm si numquam legisset. Eò enim non spectat ut nos tantùm doctiores, sed potissimùm ut meliores faciat. *Epictetus*, Stoïcæ sectæ decus, homini qui se in Philosophia profecisse putabat, cupiebátque ab *Epicteto* interrogari de doctrina, quæ erat in Libro *Chrysippi* de Adpetitu, ut videret quàm adtentè eum librum legisset; hoc responsum dedit: *Mancipium, non id quæro, sed quomodo persequaris*

&

& fugias (bona ac mala) *quomodo adpetas atque averſeris? quomodo res adgrediaris, ut adſentiaris & te præpares? naturæne convenienter, an contra? ſi convenienter quidem, oſtende mihi, & dicam te proficere; ſin minùs, diſcede.* Diſſert. Lib. I. c. 4. Sic & quiſquis legerit hoc Grotii opus, & quæ ei ſunt ad calcem adjecta, meliorque factus fuerit, is demum profeciſſe jure cenſebitur; ſin verò maneat in pravis habitibus doctrinæ Evangelicæ hìc traditæ contrariis, nihil profeciſſe meritò judicabitur, & indignus qui talia legeret; quæ non tantùm eò ſpectant ut doctiores ab eorum lectione homines abeant, ſed potiſſimùm ut meliores fiant atque ad ultimum uſque halitum maneant. Quod Lectoribus noſtris, non ſecus ac mihi, opto & voveo. Valete.

Dabam Amſtelodami Calendis Martiis Anni à C. N. MDCCXXIV.

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CEPERAT *Bibliopola consilium de recudendo hoc opere Grotiano, cùm eum monui multa & gravia esse menda, in prioribus editionibus relicta, præsertim in testimoniis Veterum; quæ è re ejus erat emendari, & paucula, non sine fructu, in Notis addi posse; nec fore ingratum aut inutile Lectori, si subjungeretur libellus, quo ostenderetur ubi inveniatur quàm purissima Christiana illa Religio, cujus veritatem demonstravit vir summus. Ille verò continuò me orare, ut hoc in ejus gratiam præstare vellem; quod & pro observantia, quâ* Grotii *memoriam colo, & propter rei utilitatem, non illibenter suscepi. Quomodo autem præstiterim, tui erit,* LECTOR CANDIDE, *judicii. Permulta vitia Typothetarum emendavi, pluráque fortè emendassem, si potuissem omnia loca invenire. Notulas perbreves addidi, quòd satis uberes jam essent subjectæ, nec plures postulare à me res ipsa videretur. Eas à Grotianis nomen meum distinguet. Denique libellum Grotianis adjeci, de eligenda inter dissentientes Christianos sententia, Ecclesiáque; in quo spero me nihil, præter mentem magni viri, aut*

cer-

certè præter veritatem protulisse. Argumentis usus sum quæ cuivis paullò prudentiori probarentur, facilibus, nec longè accersitis; atque ita statui gerere se in hoc negotio Christianos oportere, quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis prudentissimi quique sese gerere solent. Abstinui ab omni acriore controversia, dictisque quibusvis acerbioribus; quæ abesse debent ab omnibus nostris de Religione judiciis, si modò per adversarios liceat. Stylo simplici, nec calamistris ullis inusto, animi mei sensa exposui, prout in re tam seria fieri oportere censebam; ubi pondus argumentorum, non lenocinia verborum, quæruntur. Qua in re, Grotium *meum sum imitatus, & imitabuntur, ut puto, quicumque seriò & animo argumenti gravitate perculso de ejusmodi rebus scribere adgredientur.*

Dum autem hæc meditarer, misit ad me litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplissimus juxta ac Doctissimus vir & cujus singulari humanitati multùm debeo, à Serenissima Magnæ Britanniæ Regina ad Regiam Celsitudinem Sereniss. Etruriæ Magni Ducis extra ordinem missus. Eas, cum bona ejus venia, commodùm edi posse ad finem hujus voluminis judicavi, ut liqueret quid Grotius *de Ecclesia Anglicana senserit; quæ quidem gratias ei habebit, ringentibus licèt nonnullis hominibus, qui pugnantia inter se dogmata, Socinianismum, Papismum, imò & Atheismum longè doctissimo & religiosissimo viro*

objiciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta legantur, quibus inania eorum dogmata funditus evertuntur. Qua in re, ut in multis aliis similibus, frustra aliorum luminibus officere adhuc conati sunt. Sed iis Deus ignoscat (aliud enim nihil imprecor) & meliores eorum animis cogitationes injiciat; ita ut Veritatis & Pacis amore omnes tandem conjungamur, & in unum ovile, sub uno pastore Christo, conveniamus! Hoc te etiam, OPTIME LECTOR, *vovere & exoptare nobiscum decet; & sic tibi sanè Deus, tuisque omnibus adsit, prout rem, quà licebit, promovebis & omni ope adjuvabis! Vale.*

Dabam Amstelodami Calendis Martiis Anni MDCCIX;

EIDEM S.D.J.C.

IIS quæ ante octo annos dicebam nihil est, quod nunc adjiciam, nisi me, in hac secunda mea *Grotii* Editione, aliquot Notulas addidisse, & plura menda è Veterum testimoniis sustulisse. Vale.

Dabam Amstelod. Calendis Juniis Anni M DCC XVII.

IDEM de hac tertia etiam intellectum velim; cui etiam addidi Libellum, quo eorum sententiam oppugnavi, qui perinde esse putant in quacumque Christiana secta vivant. Vale.

Ibidem Calendis Martiis Ann. M DCC XXIV.

Nobi-

Nobilissimo Amplissimoque Domino,

D. HIERONYMO BIGNONIO,

ADVOCATO REGIO

In summo Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime,

PEccem in Justitiam ipsam, si tempora ei in augustissimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quemquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus solitis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime. Lutetiæ 27. Augusti, cIↃ IↃc XXXIX.

Hugo Grotius.

ANACEPHALÆOSIS

eorum,

Quæ singulis quibusque libellis ab Auctore in hoc Opere de Veritate Religionis Christianæ tractantur.

Liber Primus.

Liber Secundus.

Liber Tertius.

XIII. *Sol-*

LIBER QUARTUS.

LIBER QUINTUS.

Liber Sextus.

J.C.

J. C. LIBER

De eligenda inter dissentientes Christianos Sententia.

EJUSDEM LIBER

Contra indifferentiam Religionum.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ

Ad Virum Amplissimum,
HIERONYMUM BIGNONIUM,
Advocatum Regium
In summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§ I. *Occasio Operis.*

QUÆRERE identidem ex me soles, Vir & de patria tua, & de literis, &, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro Religione Christiana, patriæ meæ sermone, scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio, lege-

 ris,

ris, quantum excoluerint istam materiam, philosophica subtilitate, [1] Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem cum eruditione, tum facundia vestras Philippus Mornæus. Quam ob causam videri potest magis ex usu fuisse, alicujus illorum in sermonem popularem versio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi sint, nescio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile spero me posse absolvi, si dicam, me lectis non illis tantum, sed & Judæorum pro Judaïca vetere, & Christianorum pro Christiana Religione scriptis, uti voluisse meo qualicumque judicio, & animo dare negatam, cum id scriberem, corpori libertatem. Existimabam enim pro veritate certandum, & quidem tali, quam ipse animo approbarem: frustra enim daturum me operam, ut persuaderem aliis, quæ non ante mihi persuasissem. Itaque selegi, ex veteribus ac novis, quæ mihi se probabant maxime, omissis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos subditicios esse aut certo sciebam, aut merito suspicabar. Quibus autem ipse assentiebar, ea & ordine

1 *Ræmundus Sebundus*, &c.] Ætate *Grotii*, hi erant potissimi ea de re Scriptores; sed à *Grotii* ævo innumeri Scriptores, Anglicè præsertim & Gallicè, de veritate Religionis Christianæ scripserunt; quos tamen exemplo suo excitavit *Gro-*

ordine certo dispoſui & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumpto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſollertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt, Chriſtianæ Religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neque deeſſe impios, qui abditum metu venenum, ex occaſione, apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

A 2 § II.

Grotius, quem recentiores ſunt imitati, & interdum etiam expilarunt. Quare prima tam piæ & tam neceſſariæ ſcriptionis gloria ad eum redundat.

Ceterum ii, quos nomine adpellat, nondum præclarum hoc argumentum concoxerant; quamvis pio animo ſcripſerint. *Clericus.*

§ II. *Deum esse.*

Ac primo quidem libro, ut ostendam non esse rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod est, Numen esse aliquod. Id autem probare sic aggredior. Res aliquas esse, quæ esse cœperint, sensu ipso & confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt caussa ut essent: nam quod non est, agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus, aut conspeximus, fatendum est; sed & de iis, unde illæ ortum habent, [1] donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse numquam cœperit, quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecumque tandem sit, de quo mox agemus, idipsum est, quod Numinis, aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus, Numen esse aliquod, sumitur à manifestis-

1. *Donec tandem*, &c.] Quia dari non potest progressus, ut loquuntur, in infinitum. Est enim causa aliqua prima, eorum, quæ cœperunt, aut nulla; si quæ sit prima causa, Deus est; si ulla prima causa esse negetur, oportebit nullam esse omnino causam rerum, quæ esse cœperunt, ac proinde eas per se exstitisse, seu è nihilo prodiisse, quod est absurdum. *Clericus.*

2 *Quod ipsi*, &c.] *Metaphys. Lib.* XI. *c.* 8. Ubi memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: *ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ πρῶτον ὅτι Θεοὺς ᾤον-*

το

nifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane exstincta sunt, inducta feritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem sint apud omnes, & sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur, [8] quod ipsi etiam Aristoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio, quæ à primis humani generis parentibus manarit; quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia; cum apud gentes sapientia, aut ingenio valentes,

το τὰς πρώτας οὐσίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειε, καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένης, καὶ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων οἷον λείψανα περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν: *quorum si quis, distinctione facta, hoc tantum sumat quod primum fuit, quòd Deos esse putarent primas substantias, divinè dicta existimet, &, ut credibile est, sæpiùs inventâ, quoad licuit, omni arte & philosophiâ & iterum deperditâ, hasce illorum opiniones, quasi reliquias, ad hæc tempora servatas fuisse.* Clericus.

tum apud stupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos, in multis sæculis, qui Deum esse aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atque adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum interest, ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus sententia discessionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursum, sive aliud quidvis; [3] id non minores, si non majores, habere difficultates,

3 *Id non minores*, &c.] Potuisset *Grotius*, sine ulla temeritate, dicere multò majores esse difficultates in eorum sententiis, qui volunt Mundum æternum esse, semperque fuisse, qualis est, vel sponte suâ è nihilo prodiisse, vel atomorum fortuito concursu esse conflatum; quæ sententiæ plenæ

tates, neque eo, quod receptum est, magis esse credibile cuivis ad rem mediocriter attendenti, satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum; qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec si capere Dei naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt, capere non possit. Ne bestiæ quidem, quid homo sit, capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituant, ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non à sese, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat.

§ III. *Deum esse unum.*

Evicto Numen esse aliquod, restat ad

 Attributa

næ sunt apertis repugnantiis, ut multi, à tempore *Grotii*, adcuratiùs demonstrarunt; inter quos suo merito eminet vir doctissimus *Rudolfus Cudworthus*, in Opere Anglico *de Systemate Intellectuali Universitatis Rerum*; suntque etiam alii præstantissimi Theologi & Physici Angli. *Clericus.*

Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures eſſe Deos, ſed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut ſupra jam dictum eſt, eſt id, quod eſt neceſſario, ſive per ſe: neceſſario autem, ſive per ſe, quidque eſt, non qua in genere conſideratur, ſed qua actu eſt: [1] actu autem ſunt res ſingulæ. Quod ſi plures Deos ponas, jam in ſingulis nihil invenias, cur neceſſario ſint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum ſingularium congenerum eſt ex cauſarum fœcunditate, pro qua plures ipſæ res enaſcuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec cauſa ulla eſt. Tum vero in ſingulis diverſis ſunt quædam proprietates ſingulares, quibus inter ſe diſcriminentur: quas in Deo, qui natura eſt neceſſaria, ponere non eſt neceſſarium. Neque vero uſquam ſigna deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc univerſitas unum facit mundum: in eo [2] unum pulcherrimum, ſol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, ſi duo eſſent, aut plures dii, libere agentes & volentes, poſſent contraria velle: impediretur autem alter ab altero,

1 *Actu autem ſunt res ſingulæ.*] Sed res plures ſingulæ ſunt individuæ plures naturæ. Ideóque hoc argumentum omitti fortè, ſine bonæ cauſæ detrimento, potuit. *Clericus.*

2 *Unum*

altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

§ IV. *In Deo esse omnem perfectionem.*

Ut cætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet (utamur nunc sane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non suppeditat; Græcum est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur; quod quæcumque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est. Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neque prima causa ulla perfectione postea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero a se, quia natura omnis suam perfectionem appetit.

§ V. *Et quidem infinitam.*

Addendum est, esse has perfectiones in Deo, modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam ex-

A 5 sistit,

2 *Unum pulcherrimum*, *sol.*] Certè vorticis hujus nostri, ut more hodierno loquar, solaris incolis: sicut aliis vorticibus centra illa ignea, quæ *stellas* vocamus. *Clericus.*

ſiſtit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipſa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam ſui communicat: nec ipſe aliunde capit quicquam exſiſtens, ut ante diximus, per ſe, ſive neceſſario.

§ VI. *Deum eſſe æternum, omnipotentem, omniſcientem, omnino bonum.*

Cum vero apertiſſimum ſit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona ſunt, his, quæ minus ſunt talia; ſequitur ex his, quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque eſſe eum vitæ infinitæ, id eſt, æternum, pollentiæ immenſæ, id eſt, omnipotentem, ſic & omniſcientem, & omnino ſine ulla exceptione bonum.

§ VII. *Deum eſſe cauſam omnium.*

Quæcumque autem ſubſiſtunt, à Deo exſiſtendi habere originem, connexum eſt his, quæ ante diximus. Concluſimus enim, id quod per ſe, ſive neceſſario eſt, unum eſſe.

1 *De uſu partium*] Lib, III. c, 10. qui locus lectu digniſſimus, at prolixior quàm huc transferri queat. Sed hæc adcuratiùs multi recentiores, in Anglia, Phyſici & Theologi expoſuerunt. *Clericus.*

2 *Strabo notavit*] Locus eſt libro XVII. ubi cum diſtinxiſſet opera φύσεως, *naturæ*, id eſt, *materiæ*, & προνοίας, id eſt, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, ἐκ

se. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum numquam est, id est, à Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodam modo sensus evincit. Nam si humani corporis admirabilem constructionem intus extraque conspicimus, & ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tanta, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi numquam ea satis possint admirari, ostendit hoc opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest [1] Galenus, præsertim qua parte oculi & manus usum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, sed ad finem certum collocatæ ac figuratæ sunt eorum partes. Neque animantium tantum, sed & plantarum & herbarum, ut à Philosophis accurate notatum est. Idem egregie [2] Strabo notavit in aquarum positu, quæ, si materiæ qualitatem respicias, mediæ esse debuerunt

ὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῦ κοινωνικὸν φωτός, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ εἰσοχάς, ὥστ' ἐν ταῖς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ καὶ τὸ πλεῖον ὕδωρ, ἀποκρύπτον τὴν ὑπ' αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτουσαν ὑφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς.

Sed

buerunt inter terram atque aërem, cum nunc terris interfusæ sint; nimirum, ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obstaret. Ob finem autem agere non est, nisi intelligentis naturæ. Neque vero singula tantum ad peculiarem suum finem ordinantur, sed & ad communem Universi; ut apparet in aqua, [1] quæ contra naturam sibi propriam sursum movetur, ne inani interposito hiet Universi compages, ita facta, ut continua partium cohæsione semet sustineat. Finis autem hic universalis intendi, & vis ad eum finem inseri rebus non potuit, nisi ab intellectu, cui subesset hoc Universum. Quin & bestiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atque directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficisci: quod in formicis, & apibus maxime apparet; sed & in aliis quibusdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura

Sed cum circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra exstantias, depressionesque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod sub ea est terræ: per illas vero attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus ea ipsa humano generi, & quæ huic inserviunt, animalibus plantisque essent usui. Observarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra: inter Christianos vero Chrysostomus de Statuis nono sermone.

1 *Quæ contra naturam*] Hæc habet vir summus ex Peripatetica Philosophia, quæ aquam metu vacui per antlias adscendere statuebat; quod pondere aëris fieri jam omnibus constat. Sed in gravitate, quemadmodum à Recentioribus expli-

ra quærunt. Non ipsis inesse vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod semper agunt consimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare [2] ab extrinseca ratione ipsas aut dirigente, aut efficaciam suam ipsis imprimente, necesse est ista proficisci: quæ quidem ratio non aliud est, quam quod Deus vocatur. Jam vero cœlestia quoque sidera, & quæ in iis maxime eminent, sol & luna, cursus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam possit. Nam cum alioqui multo simplicior fuisset per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circulum, quo ad plura terrarum spatia beneficia ipsorum pertingerent. Sicuti vero terrarum usus penes animantia est, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violen-

plicatur, non minus ordo Universi, & Conditoris sapientia elucent. *Clericus.*

2 *Ab extrinseca ratione*] Imò verò fiunt ab ipsa anima Brutorum, quæ eatenus facta est Rationis particeps, ut talia facere possint, non alia. Alioqui Deus ipse in iis vice Animæ ageret, quod vix persuaderi adcuratiùs philosophanti possit. Nihil vetat sentientium & intelligentium Naturarum plures esse ordines, quorum infimi sint in corporibus Brutorum. Nam Bruta machinas esse merè corporeas, quod voluit *Ren. Cartesius*, nemo, ut puto, seriò credidit. Sed quid fit, inquies, iis animabus, cùm Bruta moriuntur? Id verò nescio, nec propterea minùs verum iis animas inesse. Non necesse est nos omnia scire, nec propterea neganda sunt ea, quorum rationem reddere non possumus. Tenenda sunt ea, de quibus constat, atque æquo animo sunt ignoranda, quæ scire non possumus. *Clericus.*

violentissima quæque, exsuperantia ingenii, sibi subjicit. [1] Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant. Cum vero eo usque vis hominis non possit pertingere, ut & cœlestia lumina sibi servire cogat, nec illa ultro se homini mancipasse credenda sint: sequitur, ut superior quædam sit Mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra posito operas perpetuas præstent: quæ ipsa Mens non alia est, quam opifex siderum, atque universi. [2] Motus autem siderum, [3] qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed liberi agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in

1 *Unde Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant*] Docet Cicero de Officiis primo & de natura Deorum secundo.

2 *Motus autem siderum qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur.*] Tractat docte hoc argumentum Maimonides Ductore dubitantium parte II. c. 24. Quod si terram perpetuo moveri statuas; res sub aliis nominibus eodem redibit.

3 *Qui eccentrici, &c.*] Ex vulgari hæc omnia, ut & sequentia nonnulla, opinione, quæ jam explosa. Sed non minus divinæ potentiæ efficacia cernitur in constantibus illis motibus Planetarum parabolicis, circa Solem, per fluidissimum vorticem; ita ut nec accedant umquam, nec recedant, plusquàm solent, à centro, semperque pari obliquitate Solis æquatorem secent. *Clericus.*

4 *In domus speciem.*] Aut navis, aut balistæ.

5 *Artium progressus & inculta olim terræ, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro de Anima, sectione XXX. *Invenimus autem apud omnes commentarios, etiam humanarum antiquitatum;*

in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, scilicet, & partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ, atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, & quidem excellentissimo, esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut à casu aliquid tam accuratum exspectet, quasi credat, casu lapides & ligna, [4] in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis exstiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspiciens à casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno exstitisse hominum genus, sed à certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia, [5] artium progressus, & incultæ olim terræ quæ

tatum; paulatim humanum genus exuberasse; &c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior in dies & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ numquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v. 325:

Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terrarum & cœli, semperque æterna fuere;
Cur supra bellum Trojanum & funera Trojæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quo tot facta virum toties cecidere? nec usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt, nunc addita navigiis sunt
Multa, modo organici melicos peperere sonores

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Ecloga VI.

---- ut his exordia primis
Omnia,

quæ habitari postea cœperunt, quod & insularum sermo testatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero instituta quædam ita hominibus communia, ut non tam naturæ instinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per

Omnia, & ipse tener Mundi concreverit orbis.

Item Georgicon I.

Ut variat usus meditando extunderet artes,
Paulatim & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas,
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circumdare saltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina:
Tum ferri rigor atque arguta lamina serræ,
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum:
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. I. Satyra III.

Cum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus:
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere: dehinc absistere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis historiæ circa initium: *Quare sic accipi velim, ut sicubi vidua fama sua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res gestas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit lib. XVI. Et in pleno cuncto mortalium generi minorem indies fieri mensuram observatum ait Libro VII. Seneca apud Lactantium: *Nondum sunt mille anni ex quo initia sapientiæ nota sunt.* Tacitus Annalium III. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur: & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes, multosque

per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in sacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum solemnia, & incestorum fuga.

§ VIII.

multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant. Neque vero non aliis tantum, sed nec plene sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere numquam cœpto, ὑπόθεσιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ Ductoris dubitantium parte II, in præloquio Libri secundi de Cœlo, capite primo; ejus quod ipse hac in re ponit πίστιν, persuasionem esse dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν, demonstrationem. Est vero ejusdem Philosophi dictum libro III. de Anima, cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum, sed generatum, quod est ἀσύστατον. Libro XI. Metaphysicorum cap VIII. verisimile ait eandem artem sæpius inventam corruptamque. Libro autem III, capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν. εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον. ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ᾠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut vermiculi primum exsisterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cum explicasset, addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζῴοις, εὔλογον δυεῖν τούτοιν εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare si quod initium exsistendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. c. XI. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοὶ (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεποὶ οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ. καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest res sic se habeat, an aliter, quia in utramque*

§ VIII. *Ad objectionem de mali causa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo adſcribi non poſſe; ut qui perfectiſſime, ſicut ante dictum eſt, bonus ſit. Nam cum diximus, Deum omnium eſſe cauſam, addidimus, eorum, quæ vere ſubſiſtunt; nihil enim prohibet, quominus ipſa, quæ ſubſiſtunt, deinde cauſæ ſint accidentium quorumdam; quales ſunt actiones. Deus hominem & mentes, ſublimiores homine, creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vitioſa non eſt, ſed [1] poteſt ſua vi aliquid vitioſum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter mala dicuntur, omnino Deum adſcribere auctorem nefas eſt. At ſunt, quæ alio ſenſu dicuntur mala; quia certæ perſonæ doloris aut damni adferunt

utramque partem argumenta ſunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipſæ ſint graves, cauſas cur ſic vel ſic ſe res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno ſit Mundus, an non: nam talia ſolent venire in diſputationem. De eadem re idem diſſerens libro 1. de cœlo. cap. 12. ἅμα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκοόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα: *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, ſi prius diſputantium momenta recte expenderimus.* Merito igitur Tatianus, ubi cauſas adfert cur ſacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, *comprehenſu facile illud quod tradunt de Univerſi hujus fabricatione.* Sume de Platone Mundi originem fuiſſe aliquam: ab Ariſtotele non eſſe genitum: & habebis ipſam Judæorum Chriſtianorumque ſententiam.

1 *Poteſt ſuâ vi,* &c.] Prævidit quidem etiam Deus fore ut naturæ

runt aliquid, quæ à Deo proficisci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto respondentem, nihil vetat: cum in eo nihil sit, quod bonitati repugnet: imo sæpe hæc ab ipsa bonitate proficiscantur, sicut à bono medico ingratum sapori pharmacum.

§ IX. *Contra duo principia.*

Rejicienda autem hîc obiter eorum sententia, qui [2] duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum posuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter se destructio sequi potest, ordinata constructio non potest. Neque vero sicut aliquod est per se bonum, ita aliquod esse per se & omni modo malum potest: cum malum defectus sit quidam, qui esse nequit, nisi in re exsistente: ipsum autem exsistere jam [3] boni est aliquid.

§ X.

turæ liberæ libertate sua abuterentur, indeque multa mala & physica & moralia exoritura; nihilo secius abusum illum, consectariaque ejus pati maluit, quàm naturas libertate præditas non creare. Quid ita? Quia cùm natura libera sit præstantissima creatura, quæque summam Opificis potentiam quàm maximè ostendit; Deus noluit incommoda ex naturæ mutabilitate promanantia antevertere, quia ea potest, cùm visum erit, per totam æternitatem emendare; iis modis, qui nonnisi bonitati ejus convenientissimi esse possunt, quamvis eos nondum revelarit. Qua de re, multa nuper Gallico sermone scripsimus, contra Manichæorum personatum patronum *Pet. Balium.* Clericus.

2 *Duo Principia*] Respicit veteres Zoroastris discipulos & Manichæos. *Clericus.*

3 *Boni est aliquid*] Sed agitur hîc de bono morali, non de physico, qualis est exsistentia. Præstitisset hac ratiocinatione abstinere. *Clericus.*

§ X. *Univerſum à Deo regi.*

Dei autem providentia regi hoc univerſum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, ſed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid eſt quaſi vice intellectus, curam habent eorum, quæ à ſe producta ſunt. Quæ perfectio cum pars ſit bonitatis, à Deo removenda non eſt; eoque magis, quod ſit ipſe, & omniſcius, & omnipotens, ita ut non poſſit non cognoſcere ea, quæ aguntur, aut agenda ſunt, eaque ipſe temperare ac dirigere facillime poſſit: quo & illud pertinet, quod ſupra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam, ob finem univerſalem.

§ XI. *Etiam ſublunaria.*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc [1] cœli orbibus includunt, cum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim ſuam exſerente apparet: tum inde etiam, quod aſtrorum curſus, ut Philoſophorum potiſſimi agnoſcunt, & experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint [2] ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis

1 *Cœli orbibus.* &c.] Hæc fuit ſententia *Ariſtotelis.* Vide *Plutarchum* de placitis Philoſophorum, L. II. c. 3. & *Atticum* apud *Euſebium* de Præp. Evangelica Lib v. c. 5. *Clericus.*

2 *Ad uſum hominum*] Si non hominum ſolorum, cùm nobis non conſtet, nullas alias eſſe intelligentes naturas, in aliis Planetis; certè partim & quatenus iis utimur, ſine ullius alius creaturæ injuria. Cùm Sole carere nequeamus, propter nos eſſe creatum meritò contendimus; niſi, quod abſurdum

gis curetur id cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est.

Etiam singularia.

Neque minus falluntur, [3] qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profitentur, ne se ipse quidem Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante conclusimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quidni & curet, præsertim cum & singula, quà singula sunt, ordinentur ad finem certum cum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo conservari illi ipsi auctores agnoscunt, non subsistant, nisi in singulis, ita ut si singula perire possint, abdicata à divina providentia, possint & ipsa genera.

§ XII. *Probatur id ex conservatione Imperiorum.*

Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & Philosophi & Historici agnoscunt, in conservatione rerumpublicarum: primum universim, quod ubicumque

surdum esset, nos à casu quæ necessaria nobis sunt accepisse fingamus; ut si quis incideret in domum omnibus necessariis instructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui solus ea frui potest, instructam putaret. *Clericus.*

3 *Qui universalia*, &c.] Ea fuit sententia Stoïcorum, de qua vide *Arrianeas* Dissertationes *Epicteti* Lib. 1. c. 12. & *Just. Lipsium* in Physiol. Stoïca. *Clericus.*

cumque [1] ordo ille regendi parendique receptus est, manet semper: deinde sæpe etiam specialiter, in longa duratione hujus aut illius formæ imperii, per multa sæcula, ut regii apud Assyrios, Ægyptios, Francos; optimatum apud Venetos. Quamquam enim humana sapientia aliquid in hoc potest: tamen, si recte consideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinsecus nocere possint, & agnatæ quasi rebus vicissitudines; non videtur tam diu imperium aliquod posse subsistere, nisi peculiari quadam Divini Numinis cura; quæ evidentius etiam spectatur, [2] ubi Deo visum est mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam sibi destinatam, instrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros [3] Cingi, [4] apud Sinenses Namcaa: his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum, magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, & ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in

1 *Ordo ille regendi*, &c.] Quia sine eo Societas Humana non constat, nec sine Societate Genus Humanum conservari potest. Unde colligere est à Providentia Divina homines creatos, ut in Societate viverent, legibusque uterentur, sine quibus nulla est, nec esse potest Societas. *Clericus.*

2 *Ubi Deo visum est mutare imperia.*] Lucretius ipse:

Usque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit.

3 *Cingi*] Videtur intelligere Genghiz-

in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eumdem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

§ XIII. *Ex miraculis.*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, & prædictiones quæ in historiis exstant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium, nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam cum Deus sit omnipotens, quid est, cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à se constitutum, & sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in regnis

Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Caracarom, non tantum Tartariam, sed & septemtrionalem Sinam, Indiamque subegit. Ab eo orti Mogolenses Reges, & Tartariæ Minoris Principes. Cujus vita Gallicè exstat, Lutetiæ anno 1710. edita. *Clericus.*

4 *Apud Sinenses Namcaa.*] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Manca-Capacus. [Vide *Garsilazzum de la Vega, in Incarum Historia.*]

regnis bene constitutis nihil fieri soleat, extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§ XIV. *Præsertim autem apud Judæos, quibus fides adstruitur ex duratione Religionis.*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaïca Religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemtui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas, [1] in hunc diem perdurat; cum [2] Religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaïcæ quasi perfectio est,) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ

1 *In hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere. Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προσπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύνανται μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνασμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πάτρια. *Quare quamquam & maledictis impeti solent à vicinis advenisque, & injuriose sæpe tractati sunt à Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent.* Locum nobis servavit Josephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem, libro contra Appionem altero, ostendit Josephus, hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod

ganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ sit causa, cur Judaïca Religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc sunt à suis parentibus, ut illi rursum à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Josuæ ætate vixerunt, [3] certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ cum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Chananææ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii satis contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex

quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus nisi sunt umquam; ne tunc quidem cum in exsiliis longinquis, sub exterorum Regum imperio, omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos: exuere patriam, parentes, fratres vilia habere.* Nempe, præ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide & quæ de Judæorum constantia Porphyrius tradidit libro, De non edendis animalibus, secundo, & quarto; ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

2 *Religiones aliæ omnes.*] Imo & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Josephus notavit & Theodoretus.

3 *Certa ac constanti traditione, &c.*] Cui fidem habemus, quia Deo tanti erat condere Religionem, in qua unum Deum omnium Creatorem, & quidem spiritualem esse, eumque solum colendum docebatur. *Clericus.*

ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent; quæ & [1] suscipi sine dolore gravi nequiret, & [2] ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset, extra Deum auctorem.

§ XV. *Mosis veracitate & antiquitate.*

Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum ac populo præfectum perpetua, inter Hebræos, fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ diffi-

1 *Suscipi sine dolore gravi nequiret.*] Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, *cum gravibus doloribus* factum, ait Philo.

2 *Et ab externis omnibus derideretur*] Idem Philo, πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

3 *Litteras se aliunde accepisse fatentur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο. χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Iones cum à Phœnicibus litteras didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et eum usu effecere, ut æquum erat, ut litteræ illæ, quod eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.

Cadmi Phœnicica signa.

Callimachus:

Καδμὸς ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.

Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Litteras Phœnicicas sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum lib. IX. problemate III. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosem primum fuisse sapientum, at-*

dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni sacerdotiique dignitatem aliis adsignaverit, sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse, cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed & simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [3] litteras se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos litteræ & ordinem & nomen & [4] ductum quoque veterem non alium habent, quam

atque ab eo datam litteraturam Judais, qua ab Judais ad Phænices pervenerit. Nimirum, lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus: Ὁ δέ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quadam ignota: qualia sint Hebraïca aut Phænicia.* Chœrilus in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.

Hi vero ore suo Phænicia verba sonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & litteræ Hebræorum vetustissimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eusebii CIƆ IƆC XVII, & Gerardum Vossium Grammatices Libro I. cap. X. [ac præsertim *Sam. Bochartum*, in Chanaane.] Adde, si placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro I. & Eusebium Præparatione Euangelica, Libro X. cap. V.

4 *Ductum quoque*, &c.] Intelligendæ Samariticæ litteræ, quæ eædem ac Phœniciæ, ut ostenderunt *Lud. Cappellus*, *Sam. Bochartus*, aliique. Nos quoque Gallicè de iis egimus, *Biblioth. Selecta* Vol. XI. *Clericus*.

quam Syriacæ sive Hebraïcæ: sicut & [1] antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

§ XVI. *Testimoniis extraneorum.*

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum

1 *Antiquissimæ leges Atticæ*] Exemplum habes illustre in fure nocturno, qua de re egimus lib. II. de Jure belli, cap. I. §. 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius sic exponit,

Lex est, ut orbæ qui sint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet

Donatus autem ad eum locum sic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica est.* Sumpta, nimirum, ex lege Mosis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, si cui cura fuerit quærere. Ut ὠσχοφόρια ex festo Tabernaculorum: legem ne Pontifex nisi virginem & civem ducat: ut post sorores ad successionem vocentur agnati. [Ideò leges Atticæ consentaneæ sunt in multis Hebraïcis, quòd Attici multas consuetudines Cecropi Ægyptio deberent; quódque apud Hebræos Deus multas Ægyptiorum institutis, quibus Hebræi adsueti erant, similes leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia esse poterant; quod nos ad Pentateuchum sæpiùs ostendimus & ante nos *Joan. Spencerus*, in Opere de Legibus Ritualibus Hebræorum. *Clericus.*]

2 *In antiquissimis Phœnicum historiis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius*] Inde hæc nobis servavit Eusebius Lib. I. Præparationis capite X. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες. ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. ὅτι δὲ, φασιν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτο τινές φασιν ἰλύν· οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως καὶ γένεσις τῶν ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus Universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum*

Cu-

rum à Judaica Religione teſtimonia, quæ oſtendunt, vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita habuiſſe, ut Moſis ſcripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine ſcripta reliquit, eadem ferme erant & [2] in antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à San-

Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At ſpiritus generationem ſui nullam agnoſcebat. Ex connexione autem ejus ſpiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquoſæ mixtionis putredinem eſſe volunt. Et hinc factum eſt ſeminium omnis creaturæ & omnium rerum generatio. In Moſe habes ſtatim tenebras, habes & ſpiritum. Amoris ſignificatio eſt in voce מרחפת. Plutarchus Sympoſiacon VIII, probl. I, Platonem explicans, Deum ait Mundi eſſe Patrem, non emiſſione ſeminis, ſed alia quadam vi genitabili materiæ inſerta; quod iſto ſimili illuſtrat:

> Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμων διέξοδοι
> Θήλειαν ὄρνιν.
> *Namque & volucrem feminam perflans ſolet*
> *Implere ventus.*

Μὼτ vero, ימוט, unde Græcum μόθος, eſt תהום ἄβυσσος jam commota. Eſt enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ἰλὺς Ennio, ſi recte ſenſum ejus accipio,

> *Corpore Tartarino prognata Paluda virago.*

Is limus diſceſſit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

> ——— ἐξ ἰλυὸς ἐβλάστησε
> Χθὼν αὐτή,
> ——— *edita limo*
> *Terra fuit.*

ubi Scholiaſtes: Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδῳ χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, οὗ συνιζάνοντος ἰλὺν γενέσθαι, ἧς πηγνυμένης ἡ γῆ στερεμνιοῦται. *Zeno chaos illud apud Heſiodum aquam eſſe dicebat, unde fiunt omnia, ea ſubſidente factum limum, limo concreto terram ſolidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuiſſe è Phœnicibus, quorum colonia Cittium, unde omnes tranſmarini כתים Hebræis. Non abit hinc *Virgilius* Eclog. VI.

> *Tum durare ſolum & diſcludere Nerea ponto*
> *Cœperit, & rerum paulatim ſumere formas.*

Numenius citatus à Porphyrio de Nympharum antro ait, τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. *Dixiſſe Prophetam* (Moſem, ſcilicet) *Dei ſpiritum ſupervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptiſmo) *aquis.* Quia vero vox מרחפת proprie incubitum columbæ ſuper ovo ſignificat, ideo in iſto limo animan-

Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius; mantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Salomo. Nigidius apud Scholiasten Germanici: *Ibi ovum invenisse miræ magnitudinis; quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot dies exclusisse Deam Syriæ, quæ vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur & in Euphratis fluvio ovum Piscis columba adsedisse dies plurimos, & exclusisse Deam benignam & misericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum mundi simulacrum Macrobio Saturnalium lib. VII. cap. XVI. ἀρχὴ γενέσεως, *initium genituræ* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri*, apud Arnobium. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia. Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, & Sol, & Luna, & Stellæ & astra magna.* Vides hic, ut apud Mosem, Lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit Moses ארץ ubi plane ab aquis sicca exstitit appellatam יבשה, id Pherecydes Syris usus magistris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Josephus) sic extulit, Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοῖ. *Chthoniæ nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Exstat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander vero mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod restitit de primo illo madore rerum.* Confusas autem res fuisse, qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam discernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν τότε τοι χρόνος οὗτος,
ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Tempore primævo simul omnia
mixta fuerunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ συγκεχυμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta simul erant: at Mens ea discrevit, ornavitque, & quæ confusa erant, ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καί που Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν. ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπεγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, mentem: nam mens illi esse putatur,
Quæ turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus

blius; [1] partim & apud Indos [2] & Ægyptios; unde

nicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, *ex aqua factus est limus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem, quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος νὺξ ζοφερὰ, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere:* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum initio lib. 1. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis mox dicitur *βάαυ.* id omnino est בהו Mosis. Ventus autem qui ibi dicitur *κολπία* est קל־פי־יה, vox oris Dei.

1 *Partim & apud Indos*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Libro XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι᾽ ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ, ἀρχὰς δὲ τῶν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus; quod eum opifex ejus & gubernator Deus universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius vero Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens depromsit, Strom. 1. Ἅπαντα μὲν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ᾽ Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere, qui extra Græciam sunt philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judæi.*

2 *Et Ægyptios*] De quibus Laërtius in procemio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, εἶτα τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, καὶ ζῷά τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta.* Postea vero τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτόν. *Mundum ut ortum, ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: *Cum primum res universa exsistere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Posteaquam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis naturæ: eademque de causa solem & cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine: quod vero cœnosum ac turbidum, cum humida concretione*

uno

[1] unde apud Linum, [2] Hesiodum, & Græcorum

uno subsedisse in loco, vi gravitatis. Sed hoc quoque cum volutaretur in se versareturque continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed lutosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit, coaluisse: tum vero cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, neque iis putredines exstitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur, ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fœta impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria. At quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium posita classe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum & ab æstu Solis & a ventis magis magisque induruisset, ad postremum non sufficisse gignendis majoribus animantium, sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit. Nam is in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli & soli:
Secreta quæ mox ut receperunt statum,
Cuncta ediderunt hac in oras luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipsos.

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti, quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito Solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est, gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascantur animalia, inde manifestum aiunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum, & terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem, deinde sidera, discessionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, pisces, aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturnalium VII. cap. 16. *Si*

corum plures Chaos ab aliis ovi nomine significatum,

Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium, Natura primum singula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio; perfecta autem in exordio fieri potuisse testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta nascuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ serpentesque, & similia. Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum I. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles Naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laërtium, ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat, ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum: *Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, Aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ἰλὺν, quæ terra Xenophani & aliis: neutrum male, si rectus intellectus adhibeatur.

1 *Unde apud Linum*] Versu supra citato.

2 *Hesiodum*] In Theogonia.

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,
Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης.
Ἠδ' ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Λυσιμελὴς, πάντων τε θεῶν, πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ ἡμέρα ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσσαμένη, Ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga sinu tellus, divûm certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentis Olympi.
Tartaraque obscuro terræ conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominumque Deûmque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem Chaos edidit atram,
Æthera supremum genuit Nox atra, diemque,
Quos commista Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus, scilicet, Thebarum

 Bœotiæ,

nificatum, & animantium, ac postremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exstructio; & in animantia cætera dominium homini

Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ἔρεβος est ערב Mosis, quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

> Ἀρχαίου μὲν πρῶτα χάους
> ἀμέγαρτον ἀνάγκην.
> *Vim primum immensam chaos,*
> *quæ rebus origo.*

In Argonauticis ejusdem nominis:

> Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελίφατον ὕμνον,
> Ὡς ἐπάμειψε φύσεις. ὥς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
> Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα θαλάσσης,
> Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν Ἔρωτα.
> Ὅσσα τ' ἔφυκεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.
> *Antiqui Chaos mellitum ante omnia carmen,*
> *Naturam ut mutarit, & ut sit conditus æther,*
> *Terraque latipatens, fundaminaque æquoris alti,*
> *Consiliique potem, quo nil prius exstat, Amorem,*
> *Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.*

Unde hæc sua sumsit Apollonius, in ejusdem argumenti libro:

> Ἤειδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα,
> Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ,
> Νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.
> *Namque canebat, uti tellus, cælumque, salumque*
> *Mista aliis alia & communem nacta figuram,*
> *Cœperunt cæca tandem discedere pugna.*

Epicharmus Comicorum vetustissimus antiquam traditionem referens:

> Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος
> πρῶτον γενέσθαι θεῶν.
> *Sed Deos primum exstitisse fertur ante omnes chaos.*

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

> Χάος ἦν καὶ νὺξ Ἔρεβός τε μέλας πρῶτον, καὶ Τάρταρος εὐρύς.
> Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν. Ἐρέβους δ' ἐν ἀπείροσι κόλποις
> Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἡ μελανόπτερος ὠόν.
> Ἐξ οὗ περιτελλομέναις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινός.
> Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώκεσι δίναις:
> Οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιχθεὶς νυχίῳ, κατὰ Τάρταρον εὐρὺν,
> Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·
> Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.
> Ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε

Καὶ

homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores, [1] ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transscripsit, invenias.

Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.
Chaos & Nox primum erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens:
Nec humus, nec cœlum erat aut aër, tunc ceu vi flaminis ovum
Gremium super infinitum Erebi peperit Nox decolor alis:
Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis,
Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis auræ:
Qui deinde volans mistusque chao, stabat qua Tartarus, atro,
Nostrum genus edit & in dias producit luminis oras.
Neque enim Divûm genus ante fuit quam junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc sunt aliis commista alia, æther prodit & æquor,
Et terra, beatorumque Deûm genus immortale.

Cuivis vel leviter inspicienti apparet sumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquissimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus est תהום, ἄβυσσος. Amor ex voce מרחפת, ut supra indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.

Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

1 *Ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transscripsit.*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui & hic legatur, quod præcipua eorum quæ in Mose, verbis ad Mosem proxime accedentibus, enunciet, multumque iis quæ jam diximus, afferat lucis, & ab iis vicissim accipiat.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia, cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe.
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,

Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabatque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas:
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit,
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi, levitate, locoque,
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor,
Ultima possedit, solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
Jussit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque.
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis,
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim, campoque recepta
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant.
Jussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Utque duæ dextra cœlum, totidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis:
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma,
Imminet his aër, qui quanto est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Jussit, & humanas motura tonitrua mentes.
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis juga subdita matutinis.

Vesper,

Vesper, & occiduo quæ littora Sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quidquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba:
Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius unum
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo,
Sive recens tellus seductaque nuper ab alto
Æthere, cognati retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum;
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus libro de fortuna: Τὸ σκῆνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας. ὑπὸ τεχνίτα δ' εἰργασμένον λώστῳ· ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquit, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σκῆνος est corpus, ut Sapientiæ IX. 15. 2 Cor. V. 1. & IV. Adde quod Horatius animam vocat.

——— Divinæ particulam auræ.

Virgilius, *Ætherium sensum.* Juvenalis vero Satyra XV.

——— atque adeo venerabile soli
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia, Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis. Alcibiade & Phædone. Cicero de Natura Deorum II. *Nam cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi cognationis & domicilii pristini conspectum excitavit.* Sallustius initio bel-

nias. Verbo Dei facta omnia, [1] etiam Epicharmo [2] & Platonicis proditur, & ante eos Scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus; [3] sed eorum carminum, quæ vetustas Orphica appellavit,

li Catilinarii: *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius Libro II. cap. 26. *Hipparchus numquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cæli.*

1 *Etiam Epicharmo.*]

Ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου.

Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

2 *Et Platonicis*] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι' οὗ τὰ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι, ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa Ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profecto quam barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imo & in condito statu Deo adstitisse, per quem omnia omnino facta, in quo id quod sit animal & vitam & esse suum haberet.* Barbarus quem dicit, est Joannes Evangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. 19. & Cyrillus lib. VIII, contra Julianum. Meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum libro VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoque sapientes λόγον, id est, sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν, causam effectricem, vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca *rationem facientem* vocat Epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beateque vivendi, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Aperte judicans, præeunte divina sapientia, cœlum terramque factam, tandemque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

3 *Eorum carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐ-

pellavit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, *δόχημα καὶ ὄχημα τοῦ πυρός*, ut veterum Christianorum quidam loquitur, [4] agnovit & Em-

Αὐδὴν ὀρκίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς ἐστηρίξατο βουλαῖς.

Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti
Edita, cum totum fundavit jussibus orbem.

Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini, & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις.
Πᾶσιν ὁμοῦ. σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης.
Μουσαῖ' ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ' ἐπίβαινε
Ἀτραπιτοῦ· μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἐστ' αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται.
Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται.

Queis fas est audire canam, procul ite profani,
Ite foras; tibi sed Lunæ Musæe nepoti,
Vera tibi pandam, neque prius insita menti
Hæc rescunt dulcis spolient te munere vitæ,
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia; recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Unus is æternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini libro Strom. v. in Eusebio lib. XIII. Præparationis Euangelicæ ex Aristobulo.

4 *Agnovit & Empedocles.*] De quo Laërtius, τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum, quæ sunt in operibus Plutarchi lib. II. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secre-*

Empedocles: [1] ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus [2] & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores [3] ex veteri

tum ajebat æthera, deinde ignem, poſt terram, qua conſtricta impetu ipſo agitationis, ebulliiſſe inde aquam: ex hac exhalaſſe aërem: cœlum autem ex æthere natum: ſolem ex igne. Et cap. xx. Empedocles δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos ſoles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitreæ naturæ, qui ignis ejus qui in mundo eſt, repercuſſum in ſe ſplendorem recipiat, lumen autem ad nos deſtillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodorus, Solem maſſam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has ſententias eſſe antiquiſſimas oſtendit Democritus, narrante Laërtio.

1 *Supra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium.*] *Aratus.*

Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ
ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύστου ποταμοῖο.

Quantus & ille vides ſubter
veſtigia divûm
e ferat Eridani gurges, lacrimabilis amnis.

2 *Et Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum ſic loquens inducitur:

Sed quanquam me noctе premunt veſtigia divûm.

3 *Ex veteri diſciplina docuit Thales.*] Teſtis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, teſtibus Herodoto & Leandro.

4 *Etiam apud Orphicos*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concelebro genitricem
hominumque Deûmque.

5 *Et Heſiodum.*] Cujus hac de re verſus ſupra poſuimus.

6 *Antiqui moris retinentiſſimæ gentes.*] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, ſed ex noctibus tempora ſua computant,* ait Nicolaus Damaſcenus. De Germanis Tacitus: *Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant; ſic conſtituunt: ſic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum lib. 1. art. 3. 67. & alibi, & doctiſſimum Lindebrogium ad Vocem Noctis, in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant

teri disciplina docuit Thales: quorum postremum [4] etiam apud Orphicos [5] & Hesiodum est, atque inde [6] antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. [7] A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; [8] sidera à Deo facta, Aratus;

vant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæsar Libro VI belli Gallici: *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius libro XVI. Historiæ Naturalis, capite ultimo. *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

7 *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras.* Verba ejus posuimus supra, quæ habes apud Laërtium, Scriptorem de Placitis Philosophorum, & alios. Etiam Timonis de ejus sententia versus supra habes.

8 *Sidera à Deo facta, Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα· τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον· μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί· μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες. πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει,
Μιμνήσκων βιότοιο. λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
Βουσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ἆρα
Καὶ φυτὰ ὑγρῶσαι καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας. ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται·
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;

Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliumque virûm complet, pelagusque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præsignat, populumque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit

tus; [1] Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; [2] hominem ex luto formatum Hesiodus, [3] Homerus, [4] Callimachus; denique unum esse summum Deum,

Aut serere, aut septas lymphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, quæ qualibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem & res docet & Paulus Apostolus in Actis XVII. 28. Ovidius sua Phænomena his versibus terminavit, ut ex Lactantio discimus:

Tot numero, talique Deus simulacra figura
Imposuit cælo, perque atras sparsa tenebras
Clara pruinosæ jussit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque sententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandasse provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ vero ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indicia quoque futurorum proventuum.*

1 *Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius.*] In sexto Æneïdos, quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

Principio cælum & terras camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet:
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est illis vigor & cælestis origo
Seminibus.

Explicandis his illa serviant ejusdem Georgicon. IV.

His quidam signis atque hæc exempla secuti
Esse apibus partem divinæ mentis & haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, cælumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

2 *Hominem ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus:

Ἥφαι-

Deum, rerum omnium caufam, confenfu gentium traditum affeverat [5] Maximus Tyrius. Et intra feptem dies peracti operis memoria fervata non apud Græcos tantum &

"Ηφαιςον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιςα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπε θέμεν αὐδήν.

Mulciberumque moras jubet omnes folvere, & undas
Commifcere folo, atque humanam imponere vocem.

3 *Homerus.*] Iliados H.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo, unde venerunt. Euripides Hypfipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

—— κᾆτα δ' ἀχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥςε κάρπιμον ςάχυν,

Quæ Cicero ita vertit Tufculanarum tertio:

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt,
Reddenda eft terra terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges, fic jubet neceffitas.

Idem Euripides Supplicibus:

Ἐάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρὲς.
Ὅθεν δ' ἕκαςον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· ὅτι γὰρ κεκλήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κᾆπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν·

Jam finite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quæque fumpferat primordium,
Eo recipitur. Spiritus cælo redit,
Corpufque terræ: jure, nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur,
Mox Terra repetit ipfa quod nutriverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mofe, Genef. III. 19. & Salomone Eccl. XII. 7.

4 *Callimachus.*] Cui in Scazonte homo πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum.* Hujus luti mentio & apud Juvenalem & apud Martialem. Adde Cenforini locum: *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum vifum eft homines procreatos. Nec longe fecus Epicurus.*

5 *Maximus Tyrius.*] Differtatione I. ἐν τοσέτῳ δὴ πολέμῳ καὶ ςάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς

εἷς

& Italos, honore diei ſeptimi, quod [1] ex Joſepho, [2] Philone, [3] Tibullo, [4] Clemente Alexandrino, & [5] Luciano diſcimus, (nam de Hebræis notiſſimum eſt,) ſed & [6] apud Celtas & Indos, quibus omnibus per

εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac diſcordia & diſcrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque conſentientem, Deum eſſe unum rerum univerſarum & regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, adminiſtrationis participes. Hac & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & ſapiens & ſapientia deſtitutus.* Adde his loca quæ attulimus libro II. de Jure Belli ac Pacis, cap. XX. §. 45. & illud Antiſthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum eſſe.* Addit Lactantius lib. I. cap. 5. eo eodem Antiſthene, *Summa totius artificem.* Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν εἷς ἐστιν θεὸς
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.

Unus profecto eſt, unus eſt tantum Deus,
Cæli ſolique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum &
vim ſpiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Auguſtinum de Civitate Dei libro IV. cap. 31.

1 *Ex Joſepho.*] Adverſus Appionem II. circa finem, nullam eſſe ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaſerit mos ſeptimæ diei, qua Judæi feriantur.

2 *Philone.*] De die ſeptima: Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Eſt enim feſtus dies non uni urbi, aut regioni, ſed univerſo.*

3 *Tibullo.*]

Cultaque Judæo ſeptima ſacra viro.

Loquitur autem de iis feriis, quas & Romanæ mulieres obſervabant.

4 *Clemente Alexandrino.*] Qui Strom. V. ex Heſiodo adfert ἕβδομον ἱερὸν ἦμαρ, *lux ſeptima ſancta*, & ſimilia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Ariſtobulo adfert Euſebius libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus libro II. ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De ſeptima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes Grammaticus diſpu-*

per hebdomadas digesta tempora: quod nos docent [7] Philostratus, [8] Dion Cassius, Justinus Martyr, [9] & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam [10] cum simplicitate fuisse, [11] & nudo corpore, docebant

disputare sabbatis Rhodi solitus. [Non est confundendus septimus dies mensis, cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re *Joan. Seldenus* de Jure N. & G. L. III. c. 17. *Clericus.*]

5 *Luciano.*] Qui pueros lusisse diebus septimis nos docet in Paralogista.

6 *Apud Celtas.*] Ostendunt antiquissima etiam apud Celticas gentes, id est, Germanos, Gallos, Britannos, dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus lib. I. cap. 84.

7 *Philostratus.*] Libro III. cap. 13. ubi de Indis.

8 *Dion Cassius.*] Lib. XXXIII. Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. *Diem quam Saturni dicimus.* Addidit ibidem morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem, sed vetustissimum, docet nos Herodotus libro II. Adde de Romanis Isidorum lib. V. cap. 30. & 32.

9 *Et vetustissima dierum nomina*] Vide oraculum & Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum [Vereor ut hebdomades ortum à septem Planetis, potiùs quàm à creatione intra septem dies duxerint. *Clericus.*]

10 *Cum simplicitate fuisse.*] Vide quæ in hanc rem produximus lib. II. cap. I. §. II. de Jure Belli, & in notis ad eum locum.

11 *Et nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus libro I. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius: quippe nulla veste amictos, domicilii & ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico: Θεὸς ἔνεμεν αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde: Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de Re Rustica: Τοὺς παλαιοὺς καὶ

bant & Ægyptii; unde aurea Poëtarum ætas,[1] etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. [2] Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam apud Indos idololatras, suo tempore, exstitisse [3] notavit Maimonides; eandemque apud Peguenses, & Calaminsamenses paganos ejusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito ad

καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos Diisque proximos mortales, optima fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

1 *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro XV. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου. ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε: *Olim omnia ita plena erant farina ex tritico & hordeo, ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia ea abolevit, aliudque vitæ genus per laborem agenda instituit.*

2 *Adami, Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est חוה, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὐα, simulque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro. Chalcidius ad Timæum: *Juxtaque Moysen Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cælesti, quam rationem atque animam rationalem appellant: mutis vero & agrestibus ex silva, rationis expertem, jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani ma-*

[4] ad ſex annorum millia putari, [5] noſtri quoque ſæculi teſtes perhibent. Eorum, qui primos homines ſecuti ſunt, vitam ad mille ferme annos duraſſe, [6] Beroſus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœnicicis, Heſtiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Heſiodus: quod eo minus incredibile, quando & [7] majora multo olim fuiſſe

malis ſuaſionibus illaqueaverit.

3 *Notavit Maimonides.*] Ductoris dubitantium parte III. cap. 29.

4 *Ad ſex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit, quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in librum II. de Cœlo. Obſervationes quas Babylone collectas ad Ariſtotelem miſit Calliſthenes, fuiſſe ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCCIII. id enim à diluvii tempore non multum abit.

5 *Noſtri quoque ſeculi teſtes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendeſium de Pinto.

6 *Beroſus in Chaldaïcis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœnicicis, Heſtiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos ſcriptores, ſuo adhuc tempore manentibus libris, teſtes citat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. I. cap. 4. ac præter hos Acuſilaum, Ephorum, Nicolaum Damaſcenum. Arcadas ad CCC annos vivere ſolitos notat ad VIII. Æneidos Servius.

7 *Majora multo olim fuiſſe hominum corpora.*] Joſephus Antiquæ hiſtoriæ Lib. V. cap. 2. Ὑπελίπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἳ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ τὰ τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Reſtabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum diſpares, ſtupendum erant ſpectaculum, & fama terribilis: monſtrantur in hunc diem eorum oſſa, fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ deſcriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi oſſa, quorum compagem fuiſſe cubitorum ſexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effoſſi capitis Idæ, quod triplæ eſſet ad ſolitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia

ac-

se hominum corpora nudatis sepulcris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt, ac nominatim Græcorum [1] Pausanias, & [2] Philostratus, Romanorum [3] Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, [4] & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi

reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam XXIV. cubitos. Ejusdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus sane lectu. [Quosdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuisse majoris staturæ homines, seu paucis pedibus reliquos superasse, non ægrè crediderim; sed omnes fuisse majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioresve alveos fluviorum fuisse. Inter hæc omnia, aliaque id genus ea est proportio, ut aliis alia respondeant, non minùs hodie quàm olim; quare nulla ratio est cur mutata fuisse credamus. De Gigantibus vide orationem *Theod. Rykii*. Clericus.]

1. *Pausanias.*] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore, ossis è mari educti, quòd olim Pisæ custoditum, Pelopisque creditum fuerat.

2 *Philostratus.*] In Heroïcorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

3 *Plinius.*] Libro VII. cap. 16. *In Creta, terra motu rupto monte, inventum est corpus stans, quod alii Orionis, alii Ectionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca conqueri.* Solinus cap. 1. *Quis enim non avo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis supremam, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegea inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque qua ex antiquitate memorias accersunt in fidem viri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitum trium atque triginta:*

quasi secluderent, [5] post Græcos plurimos, refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit, ubique ferme [6] apud Græcos, [7] & Latinos quosdam, legitur. De diluvio notandum, in ejus historiam ferme omnium gentium memoriam desinere; etiam earum, quas diu incognitas parentum nostrorum ætas nostræ notitiæ tradidit: unde

triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant, oculis potitos. De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum libro xv. de Civitate Dei, cap. xi.

4 *Et famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium Dissertatione prima & xvi. Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων, in hac re, usurpant præter Græcos veteris Fœderis interpretes, Labeo, Aristides, Porphyrius, Jamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

5 *Post Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Thetidos:

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Justitiamque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit exstinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates:
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Justificam nobis mentem avertere Deorum.

6 *Apud Græcos.*] Homerum Iliados Ϡ. Hesiodum in Operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica II. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem facit de legibus III.

7 *Et Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium I Metamorphoseon, & Lucanum libro IV. Seneca Natur. quæst. 30. l. III. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

unde & [1] Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à Poetis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero,

1 *Varroni omne id tempus ignotum vocabatur*] Censorinus: *Nunc vero id intervallum temporis tractabo, quod historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur* ἄδηλον. *Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod quia in eo multa fabulosa referuntur,* μυθικὸν *nominatur. Tertium à prima Olympiade ad nos: quod dicitur* ἱστορικὸν, *quia in eo res gestæ veris historiis continentur.* Tempus illud, quod Varro ἄδηλον, Hebræorum Rabbini vocant inane. Diluvii autem universalis notam conchas, quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

2 *Chaldæorum Berosus.*] De quo sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσσὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων, καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστόρηκεν, καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus antiquissima scripta sequens eadem qua Moses narrat de magno diluvio, hominumque per id interitu, ac de arca, in qua Noachus generis nostri auctor servatus est, cum ea ad cacumina Armeniorum montium se applicuisset.* Post recitatam autem diluvii historiam, hæc verba addidit Berosus, quæ idem ille Josephus habet Antiquæ Historiæ libro primo, capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiamnunc in Armenia, in Cordyæorum monte, pars esse ejus navigii, & quosdam inde bitumen auferre. Eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.*

3 *Assyriorum Abydenus*] Servavit nobis ejus locum Eusebius libro IX Præparationis, cap. XII. & Cyrillus primo adversus Julianum: μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σείσιθρος, ᾧ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα, κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίης ἀνέπλεε, καὶ παραυτίκα μὲν κατελάμβανε τὰ ἐκ θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐπεί τε ὕων ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πεῖραν ποιεύμενος, εἴ κου γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαν. αἱ δέ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅπη καθορμίσονται,

ro, id est, Mosi convenienter, vetustissimi scriptores tradiderant, [2] Chaldæorum Berosus, [3] Assyriorum Abydenus, qui

σονται, παρὰ τῷ Σεισίθρῳ ἐπίσω κομίζονται, καὶ ἐπ' αὐτῇσιν ἵστεαι. ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσιν ἐνετύχεε (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλῷ κατάπλεοι τοὺς ταρσοὺς) Θεοί μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσιν ἐπιχωρίοισι παρείχετο. *Post hos imperarunt alii, ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta; jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hac cum implesset, statim in Armeniam navigavit, ac subito vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent è mari exstans. Illæ vero exceptæ ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cum misisset tertio (redierant enim aves alis limo plenis) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraïco sermone, quo scripsit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit, Moses: quomodo, scilicet, Alexander Polyhistor Isaacum Græce scribens Γέλωτα vocavit, ut ex Eusebio discimus: multaque sunt talia, apud Historicos omnes. Philo de præmiis & pœnis: Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ' ᾧ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, sub quo magnus ille cataclysmus evenit.* Deucalionis autem diluvium fuisse illud universale tradebant Ægyptii, teste Diodoro lib. I. Ad Italiam etiam pertinuisse Plinius lib. III. cap. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfusionem redeam, insignis est ea de re Platonis in Critia locus: Τὸ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τοῦ λόγου δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε, τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὑτοῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκείνους αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὐτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε αὖ πάλιν ἑκάστου τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus sermonis limine dicendum vobis, ne miremini si Græca sæpe audiatis virorum barbarorum nomina; causam jam intelligetis. Cum Solon carmini-*

[1] qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græ-

lus suis inserere hanc narrationem vellet, vim ipsam significationemque nominum perscrutatus, reperit Ægyptiorum primos, qui de rebus istis scripserant, in suam ea linguam transtulisse. Ipse vero percepta nominis cujusque significatione, ea ipsa nostro vestivit sermone. Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhistoris, quæ servavit nobis Cyrillus dicto libro primo adversus Julianum: Ὠτιάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ξίσουθρον βασιλεῦσαι σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσουθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον. καὶ ὅτι προσήκει ναυπηγήσασθαι λάρνακα. καὶ ὁμοῦ πετεινοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octodecim annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse ajunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipsi Arcam: in ea ipsi unà cum volucribus, ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ, ut Taciti utar verbis, è septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certè Syriacum איל, quod Deum significat, Græci Interpretes Κρόνον ideo vertêre, quod is Syris איל dicebatur. Philo Byblius, Sanchuniathonis interpres: Ἦλον τὸν καὶ Κρόνον λ. Citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ ὀνομάζουσι. Sed error est librarii, qui pro Ἶλ quod contractè pro Ἰσραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ἰσραὴλ, cum Ἶλ sit, ut diximus, איל, quomodo Syri dicunt, quod אל Hebræi.

[Non est, in hac historia de nihilo quod Deucalion, qui idem ac Noachus, dicatur ἀνὴρ ἀρούρας, hoc est, איש אדמה, *vir terræ*, hoc est, agricola Gen. IX, 20, ubi vide à nobis notata. *Clericus.*]

1 *Qui & columbæ emissæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus*] Libro, Terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ: Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δ᾽ ἀποπτᾶσαν. *Columbam ajunt ex arca emissam certum indicium detulisse Deucalioni, cum rediret, tempestatis; ubi emanebat, sereni.* Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhistoris loco, non minus quam in Nicolai Damasceni & Apollodori libris, & in iis scriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus libro III. vox λάρναξ, quæ plane respondet voci תבה, quam in hac historia Moses usurpat, neque vero aliter eam vertit Josephus.

2 Lu-

Græcis Plutarchus: & [2] Lucianus, qui, apud Hie-

2 *Lucianus*] Libro de Dea Syria, cum de templo vetustissimo, quod erat Hierapoli, agere cœpisset, adjungit. Οἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν εἵσασθαι λέγουσι. τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο· Δευκαλίωνος δὲ πέρι, λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσι· ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. ἥδε ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο· οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται· ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον, οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀνθ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τῆς εὐσεβείας εἵνεκα· ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγίνετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε, καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δέ οἱ ἀπίκοντο σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλά σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα. τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. φέρουσι δὲ οὐχ ἱρέες μοῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη, καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι. τὸ, πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδατος χρῆμα πολλόν. τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ, τοιόσδε ἐστί. *Plerique à Deucalione structum ajunt hoc templum, eo, scilicet, Deucalione cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis: Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio extitisse, sed id periisse stirpitus: qui vero nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deu-*

Hierapolim Syriæ, vetustissimam ait exstitisse historiam & de Arca, & de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed & de animantibus cæteris. [1] Apud Molonem quoque, [2] & Nicolaum Damascenum historia eadem exstabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis historia apud Apollodorum reperitur. [3] Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoa-

calione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem, qui ante fuerant, hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumeliosi homines cum essent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum servabant, neque excipiebant hospites, neque curabant supplices: ob quas res maxima eis supervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de se extulit, tum vero plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipsum superfusum est terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad secundi generis exordium Deucalion relictus est, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo est. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulieresque domus suæ imposuit, ipseque eam ingressus est: quod cum faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, & alia quæ in terra pascuntur, bina quæque: ille hæc ad se animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere; sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis, in sua regione terræ fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem. Id ubi factum esset, à Deucalione positas aras & Junonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi. Valde exiguus est sub templo, quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio: id scio, quem vidi, parvum esse. In historia hujus signum quod agunt, hoc est: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque. Quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc ajunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam.

choacana, Nicaraga, diluvii, animalium ſervatorum, quin & corvi & columbæ ſervatam memoriam, diluvii ipſius etiam in ea parte, quæ nunc Caſtella aurifera vocatur, Hiſpani complures teſtantur. Qua parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [4] quod Plinio notatum eſt Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo poſt diluvium ſubſedit Arca, [5] in montibus

riam. Talis eſt vetus de templo hoc ſermo.

1 *Apud Molonem quoque*] Verba ejus tradidit nobis Euſebius libro IX. Præparationis Euangelicæ, cap. XIX. Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus exceſſiſſe ex Armenia eum hominem, qui cum liberis ſuis diluvium evaſerat, ejectum rebus ſuis vi indigenarum. Eundem, cum loca interjecta tranſiiſſet, perveniſſe in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

2 *Et Nicolaum Damaſcenum*] Ejus verba ex hiſtoriæ Univerſalis libro XCVI. ſic exhibet dicto jam loco Joſephus: Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι, καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι· γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὅντινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. *Eſt ſuper Minyada* (quam Milyada vocunt Strabo & Plinius,) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama eſt ſervatos eſſe ex cataclyſmo multos: unum vero in Arca vectum ad ſummum ejus jugum appuliſſe, diuque lignorum ejus arcæ manſiſſe reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moſes meminit, qui Judæis leges condidit.* His ſcriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias ſcripſit, & Mnaſeas, memorati Joſepho. Forte & Eupolemus, quem ex Polyhiſtore producit Euſebius Præparationis lib. IX. cap. 17.

3 *Sed & in Americæ partibus*] Vide Joſephum Acoſtam & Antonium Herreram.

4 *Quod Plinio notatum*] Lib. V. cap. 13. Conſentiunt Plinio Mela & Solinus. Confer quæ ex Abydeno jam atrulimus.

5 *In montibus Gordyæis*] Quos Moſes Ararath vocat, Kardu tranſtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Joſephus, Cor-

 dæos

bus Gordyæis ab omni ævo, [1] in hunc diem, Armeniorum constante memoria, monstratur. [2] Japetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut, ut olim eloquebantur, [3] Javon

dæos Curtius, Gordyæos scribit Strabo libro XVI. Plinius libro VI. cap. 27. & Ptolemæus. [Hæc & sequentia, quæ ad Geographiam Sacram, & conditores Gentium pertinent, post hæc à *Grotio* edita, de industria & adcuratiùs multò perscrutatus est *Sam. Bochartus*, in Geographia Sacra; unde etiam *Grotii* ratiocinationibus majus pondus accedit. *Clericus.*]

1 *In hunc diem*] Monstratas suo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυαίων χώρᾳ. *Ad hoc usque tempus reliquiæ Arcæ Noë monstrantur in Cordyeorum terra:* Chrysostomus Oratione de perfecta dilectione. Isidorus lib. XIV. Originum, cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam historiæ post diluvium resedisse testantur. Unde & usque hodie ibidem lignorum ejus videntur vestigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia est altior mons quam sit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis post diluvium arca primo sedit.* Adde Geographum Nubiensem & Itinerarium Benjaminis.

2 *Japetus*] Est ipsa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronunciabant; qualis differentia & nunc est, inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus.

3 *Javon*] Nam ἰάονες sæpe est apud vetustos scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronunciat ἰαοναῦ. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod postea per v scribi cœpit, olim sic ϝ. ita ἀϝὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠώς aurora, ταϝὼς ταώς, pavus, ἰάϝονας τοὺς Ἕλληνας καλοῦσι. Suidas.

4 *Hammon*] Nam ח per aspirationem reddere, aut etiam omittere Græci solent: ut חצר־מות Ἀδράμυττος, vel Ἀδράμυττος. חכמות ἀχμὼθ, apud Irenæum & alios. חברה socia ἄβρα Græcis veteribus. היה αἰών. חנה, Hanno vel Anno. חני־בעל Hannibal vel Annibal: חצר־בעל Hasdrubal vel Asdrubal. חשים ἀξωμῖται. ων vero Græca est desinentia. Hic non Libyum tantum, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabumque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Juppiter Ammon.

Ægyp-

von Græcorum, Afrorum vero [4] Hammon, nomina sunt, quæ apud Mosem quoque apparent, sicut & cæterorum vestigia in gentium locorumque vocabulis [5] Josephus & alii

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVIII. 51. CV. 23, 27. CVI. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraïcis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

5 *Josephus & alii observant.*] Is à גמר dicit esse Γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ libro I. Ex מגוג Scythas, à quibus condita Scythopolis in Syria; & altera urbs Magog. Plinio lib. V. cap. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce: A מדי Medos esse apparet: ab יון, quod diximus, Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Josephus ait esse Iberos Asiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus. A משך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit lib. XII. & Plinius lib. VI. 3. & Ammianus Marcellinus libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni lib. XI. & Melæ libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius lib. VI. c. 9. & Moschicos montes apud eosdem & Plinium. A תירס esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, & vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס, quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז, corruptus est apud Josephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ & Mysiæ: de qua Strabonem vide lib. XII. & Plinium lib. V. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem lib. XIV. & apud Plinium dicto cap. 32, lib. V. Ascanius portus apud Plinium lib. V. cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem lib. IV. cap. 12. & lib. V. cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Riphaces ponit Mela libro I. Ab אלישה esse Αἰολεῖς, idem ille nos docet Josephus, & Jerosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatus pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellæ terræ nomen. A תרשיש esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כתים, unde Κίτιον, supra attigimus. A כוש Æthiopes Chusæi & sibimet ipsis & vicinis, ut Josephi tempore, ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ

duæ nomen retinent: pariterque à מצרים, qui Μισὼρ Philoni Byblio, Mesori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & mensis apud eos nomen Μεστρέ. Cedreno terra ipsa Μέστρα. Vere & hoc Josephus à פוט esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius lib. v. cap. I. *Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraïcis in Genesim. Est non longe a Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען, is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio, Χνᾶ. Invenies id apud Eusebium lib. I. Præparat. c. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus: *Χνᾶ, οὕτως ἡ Φοινίκη καλεῖται. Chna, sic appellatur Phœnice.* Et suo tempore ait Augustinum libro Expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponem, si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. IX. 17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutat, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit Josephus, notam gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Straboni lib. XVI. Ubi à סבתה Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale lib. VI. cap. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio lib. VI. c. 29. Nepata Ptolemæo: nec à פתרסים Pharusi Plinio lib. V. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia. A צידן nota urbs omnibus poëtis & historiis Sidon. A גרושי oppidum Gorasa Ptolemæo. Ab ערקי Arca, urbs apud Phœnices, Ptolemæo memorata, & Plinio lib. V. c. 18. Ab ארודי Aradus insula memorata Straboni lib. XVI. Plinio lib. V. c. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto, in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonem lib. XVI. Plinium lib. V. cap. 26. & 27. & apud Livium lib. XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum lib. IV. Ab אשור Assyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi; unde & vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem Arimi appellantur, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ, aliis Tinæ. Strabo libro XVI. in fine: Λέγει δὲ καὶ τοὺς Ἀρίμους ὁ ποιητής· οὓς φησι Ποσειδώνιος δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus & Arimos: ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ, aut Ciliciæ, aut alterius regionis, sed Syriam ipsam.* Idem lib. XIII. Οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀρίμους δέχονται, οὓς νῦν Ἀραμαίους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligant, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλουμένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur*

tur Syri, eos ab ipsis dici Arammæos. Ab עוץ Ausanitis regio apud LXX Interpretes, in Jobo: Ausitida dixit Aristæus. A חול urbs Chollæ Ptolemæo posita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolemæum. Et populus Gindareni Plinio, v. 23. in Cœle-Syria. A מש Masius mons non procul Nisibi apud Strabonem lib. XI. & Ptolemæum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & הצרמות & חוילה Geographi Arabes nobis in Arabia repræsentant nominibus Balsatjaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio lib. VI. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses, antiquissimas esse collatione scriptorum apparet. De Babylone res notissima ארך est Aracca, quam in Susiana ponit Ptolemæus, unde Araccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab אכד Acabenen corrupte, pro Acadene, dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui & alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. כלנה est Callinisum oppidum ad Euphratem, cui id nomen ad Ammiani mansisse tempora, ex libro ejus XXIII. docemur. Terra שנער est Σιναὰρ τῆς Βαβυλωνίας apud Histiæum Milesium, in loco quem nobis conservavit Josephus Antiquæ Historiæ lib. I. cap. 7. & in Chronico, itemque in Præparatione Eusebius. Scripsit is res Phœnicum, lectus etiam Stephano. At rursum ע in γ mutato Singarum hinc montem Ptolemæus in Mesopotamia nominat. Plinius autem Singaram oppidum libro V. c. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo; נינוה haud dubie est quæ Græcis contractius Ninos. In Epitaphio Sardanapali,

> *Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι,*
> *Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.*
> *Ipse Nini magnæ modo Rex nil*
> *sum nisi pulvis.*

Est id nomen & apud Theognidem, Strabonem libro XVI. Plinium lib. XI. cap. 13. cujus verba sunt. *Fuit & Ninos imposita Tigri ad Solis occasum spectans quondam clarissima.* Lucanus III. *Et felix, sic fama, Ninos.* Habet id nomen Ptolemæus in Assyria. A כלח urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni lib. XI. bis, deinde initio lib. XVI. רסן est Resaina apud Ammian. libro XXIII. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare potest quin litera ע per γ, ut diximus, reddita sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni lib. XVI. Melæ lib. I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio lib. V. 13. VI. 28. & alibi. ספרוה est Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni, quem modo produximus. Sippara Ptolemæo in Mesopotamia. אור est Ur Castellum Ammiano memoratum libro XXV. חרן Carræ Crassorum clade nobiles.

alii observant. Jam vero [1] affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? [2] Sodomorum incendium est apud Diodorum

1 *Affectati in cœlum itineris*] Homerus Odysseæ Λ. Ovidius 1 Metamorphoseon:

Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes.

Vide & Virgilium Georgicon 1. & Lucanum lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpe. Sic & Deut. 1. 28. & IX. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ· οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν· καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cum homines omnes una lingua uterentur, altissimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertêre turrim hanc, & suam cuique linguam attribuêre: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. c. 14. & Cyrillus libro 1. contra Julianum Ἔστι δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστι. ἤδη τε ἆσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τοῦ δὴ τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθρουν φωνὴν ἐνείκασθαι. μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines, cum & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam, quo loco nunc est Babylon. Cumque jam prope ad cœlum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disjectum id super ædificantes: ruinis impositum nomen Babylonis. Cum vero ad id temporis unius sermonis fuissent homines, immissam in eos à Diis linguarum discrepantiam. Post id extitisse bellum Saturnum inter & Titana.* Falso autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Berosus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Josephus docet contra Appionem 1. eundemque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio refellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius Præparat. Euangelicæ lib. XX. cap. 17.

2 *Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum*] Libro XIX. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν, καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων

rum

rum Siculum, [3] Strabonem, [4] Tacitum, [5] Plinium, [6] Solinum. [7] Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Hero-

των ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio cum igni subardeat, sævumque odorem exhalet, in causa est cur accolarum corpora morbida sint minimeque vivacia.* [Vide hac de re etiam Dissertationem nostram Pentateucho subjectam, de incendio Sodomorum. *Clericus.*]

3 *Strabonem*] Libro XVI. post Asphaltitæ descriptionem. Τῇ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μασάδα, καὶ σήραγγας πολλαχοῦ, καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόῤῥωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας τε ἀνατετραμμένας σποράδην. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα. ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλίποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hac solo ignem multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Masada: tum multis in locis excisas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ, XIII. olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit, cujus ambitus etiam nunc ostenditur in LX. stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis & bituminosis, exstitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis, qui fugere potuerunt, derelictas.*

4 *Tacitum*] Historiarum V. *Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra & inania velut in cinerem vanescunt.*

5 *Plinium*] Is Asphaltiten describit lib. V. cap. 16. & lib. XXXV. cap. 15.

6 *Solinum*] Capite 36. edit. Salmasianæ: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet speciem maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.*

7 *Circumcisionis vetustissimo mori*

Herodotus, [1] Diodorus, [2] Strabo, [3] Philo Byblius: præbent etiam nunc ortæ

moriʼ testimonium præbuerunt Herodotus.] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe, Μοῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτέμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ οὗτοι ὁμολογοῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες τούτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ περιτεμνόμενοι ἀνθρώπων μοῦνοι. καὶ οὗτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιοῦντες κατὰ τ' αὐτά. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁπότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri vero qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt, qui circumciduntur, faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Judæis Juvenalis, *præputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem libro XVII. Tantum vero abest ut Judæi fassi sint umquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicant Ægyptios ab Josepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de sacris literis Drusius libro VI. Præteritorum. Neque vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Judæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo, apud Josephum, discas. Phœnicas Herodotus haud dubie pro Idumæis dixit: ut & Aristophanes Avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλοὺς vocat. Ammonius de Verborum differentiis: Ἰδουμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Judæi, sed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumcisi sunt ex Ceturæ erant posteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex Decem sunt tribubus, quas transtulit Salmanasar. Inde & in Thraciam quidam venere. Scholiastes ad Aristophanis Acharnenses. Ὀδομάντων ἔθνος Θρακικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens est Thracica. Dicuntur autem esse Judæi.* Ubi Judæos intellige improprie, Hebræos. ut sæpe. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumcisio venit in Novum Orbem, si vera sunt quæ de eo more reperto

[4] ortæ ab Abrahamo gentes, non Hebræi tantum, sed [5] Idumæi, [6] Ismaëlitæ, &

perto in variis eius orbis locis narrantur. [Quærunt Eruditi an apud Ægyptios citiùs, quàm apud Hebræos, instituta sit Circumcisio, qua de re vide notata à nobis, ad Genes. XVII. 10. *Clericus.*]

1 *Diodorus*] Libro I. de Colchis. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκοις· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento sit, quod circumciduntur & ipsi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia mansit, ut & apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumcisi sint, nihilo magis ostendit circumcisio Colchos illos ab Ægyptiis esset quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum, scilicet partem.

2 *Strabo*] Libro XVI. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem libro περιτομὰς tribuit Judæis.

3 *Philo Byblius*] In fabula de Saturno, apud Eusebium lib. I. cap. 10.

4 *Ortæ ab Abrahamo gentes*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit, in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit lib. IX. Præparationis Euangelicæ cap. XXII.

Ὅς ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.

Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere; paruit ille.

5 *Idumæi*] Ab Esavo ita dicti, qui Οὔσωος Philoni Byblio. Etenim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὸν transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo usque pervenit vetus Esavi posterorumque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ. quos suo etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

6 *Ismaëlitæ*] Circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. I. c. 12. & 13. Τίκτεται δὲ παῖς ἑκατέρων τῷ ὑστάτῳ ἔτει· ὃν εὐθὺς μετ' ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, κἀξ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας γενεὰς ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι

τὰς

[1] & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans. [2] exstabat olim

τὰς προσβολάς. Ἄραβες δὲ μετ' ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμαήλ γὰρ ὁ κτίστης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβραάμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat lib. VI. c. 11. & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen: Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταημέρους αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπεσουμένους καὶ τραύμασι· καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῶν. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere simul atque vitæ limen intraverint. At Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram siderum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est.* Hos Ismaëlitas Epiphanius, contra Ebionæos disputans, explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

1 *Et alii*] Nempe, illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum lib. I. c. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Euangelicæ lib. IX. c. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχᾶς, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί, λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφερ, Ἀσούρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφέρ, πόλιν τε Ἀφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον. γήμαντα δὲ τὴν Ἀφρᾶ θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διόδωρον· τούτου δὲ γενέσθαι Σοφωνα, ἀφ' οὗ τοὺς βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Judæis, eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit, ex Chettura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam.*

lim [3] apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, [4] apud Berosum, [5] Hecatæum, [1] Da-

riam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terramque Africam. Hos Herculi commilitones fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cum Afra duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina exscriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Ἀφὴρ haud dubie est qui Mosi עֵפֶר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus & Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10. libri primi Præparationis Euangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

2 *Exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

3 *Apud Philonem Byblium*] Quousque fides possit haberi *Sanchoniathoni Philonis* nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus *Henr. Dodwellus*, in Dissertatione Anglica, de Sanchoniathonis Phœnicia Historia, edita Londini anno M DC LXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ Orienti, primis temporibus, ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

4 *Apud Berosum*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ lib. 1. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir exstitit justus & eximius, interque cætera cœlestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

5 *Hecatæum*] Is librum de Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore. [Atqui sunt rationes suspicandi confictum hoc opus fuisse. Vide *Vossium* in Historicis Græcis. Lib. 1. c. 10. *Clericus.*]

[1] Damascenum, [2] Artapanum, Eupolemum, Demetrium, partim & [3] apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: exstat & nunc aliquid [4] apud Justinum ex Trogo Pom-

1 *Damascenum.*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peirescii, in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης, μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον μεταναστὰς, καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετῴκησε, καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῇ τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat, ex ea regione quæ supra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur. At non multo post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.*

2 *Artapanum, Eupolemum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præp. lib. IX. capp. 16. 17. 18. 21. 23. Loca sunt longiora, quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo, de quo agitur Gen. XXXV. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius lib. I. Præpar. c. 10.

3 *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. V. & Eusebium libro XIII. capite 12. legimus:

Οὐ γάρ κεν τις ἴδοι θνητῶν
μερόπων κραίνοντα
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀπόρρωξ
φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων, ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ
σφέτερον κνώδακα.
*Nemo illum novit mortalia
cuncta regentem,
Unicus ille nisi Chaldæo sanguine
cretus:
Norat enim Solis qua se astrum
lege rotaret,*

Pompeio. [5] Apud eosdem ferme omnes, exstat & Mosis actorumque ipsius memoria. [6] Nam & aqua extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte me-

Et circum terram magnus se
volveret orbis.
Æqualisque teresque, intus sita
circumplectens.

Ubi Abrahamus μουνογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam LI. cap. 2. אחד Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus apud Eusebium de eodem: Ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse & scientiæ sideralis & disciplinæ insuper Chaldaïcæ.* [Versus Orphicos vix seriò citare ausim, cùm ne Orpheus quidem umquam fuerit, & partim à Judæis, partim à Christianis, multa sint ei tributa, præter superstitiosa nescio quæ ab Ethnico superstitioso ficta, Vide *G. J. Vossium* de Poëtica. c. XIII. *Clericus.*]

4 *Apud Justinum ex Trogo Pompeio*] Lib. XXXVI. cap. 2. *Judæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abraham & Israël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, sic Trogus Pompeius dixere, quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque & Χριστοὶ vocantur Ps. CV. 15.

5 *Apud eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorumque ejus memoria*] Vide Eusebium dicto lib. IX. c. 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezechiele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex Mystarum libris adfert Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose: *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena, antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat:* & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, & Sacerdos.

6 *Nam & aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera vicini admodum ductus mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. XIII. cap. 12. citat ὑλογενὴς, legere nos jussit ὑδογενὴς, ut versus sic habeant,

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ Θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν.

Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,

memorant. His [1] adde Polemonem, [2] & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Mosem, [3] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed & plurimas gentes alias, [4] Idumæos, [5] Arabas, [6] Phœnicas; vel de Mundi ortu &

Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.
Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium artificem ac moderatorem.

1 *Adde Polemonem*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quem Ἑλλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba: Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ οὐ πόρρω Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria qua Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

2 *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus, inter se collatis, Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus, Mose duce, perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ adsperfere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

3 *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat*] A quibus cum vi abscesserant; quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili, adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione; ac Josephum in utro-

& rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem: vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis & [7] Diodorus Siculus, & [8] Strabo, &

utroque contra Appionem libro.

4 *Idumæos*] Heredes veteris odii inter Jacobum & Esavum, ad quod nova accessit causa, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt. Num XX. 14.

5 *Arabas*] Illos, scilicet, ab Ismaële ortos.

6 *Phœnicas*] Chananæos, scilicet, vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

7 *Diodorus Siculus*] In libro I. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσὴν τὸν Ἰαὼ ἐπικαλούμενον Θεόν. *Ut Moses qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰαὼ est יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio discimus, extulere, Ἰευώ, alii Ἰαοῦ, ut apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum, Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem vere dictum Philoni. Præter Diodorum qui Mosis meminerint, Parænesis ad Græcos, quæ Justino adscribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolemæum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum lib. I. [De nominis יהוה vera prolatione & significatu pluribus egimus ad Exodum c. VI, 3. *Clericus.*]

8 *Et Strabo*] Locus est libro ejus XVI. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: Συνεξῆρον αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον, οὐδ᾽ οἱ Λίβυες οὐκ εὖ δὲ, οὐδ᾽ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες· εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦ-

[1] & Plinius, [2] Tacitus quoque, [3] & post eos Dionysius Longinus de sermonis sublimitate: Jamnis autem & Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, [4] præter Thal-

μόν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν. τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν εἴδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebatque non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque & mare contineret, quod cælum dicimus & mundum rerumque naturam. Huic, ajebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina vero efficacius.

1 *Et Plinius*] Libro XXX, cap. I. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis:

Judaicum ediscunt & servant & metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

2 *Tacitus quoque*] Histor. V. ubi juxta Ægyptiorum fabulas *Unus exsulum* dicitur.

3 *Et post eos Dionysius Longinus*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ, Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerumque & impermistum exhibeant: Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τί; γενέσθω φῶς. καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic igit & is qui Judais leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potentiam digne & conceperit & elocutus fuerit, statim in principio legum hac scribens, Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet, & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.* [Serius vixit *Longinus*, quàm ut ejus auctoritate niti possimus, præterquàm quòd ab Epistolis fuit Zenobiæ, mulieri Judææ. *Clericus.*]

4 *Præter Thalmudicos*] In Gemara

Thalmudicos, [5] Plinius & [6] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ, ac rituum, [7] tum alibi nonnulla exstant, [8] tum apud Pythagoricos plurima. Ve-

mara titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius lib. III. De Judæis. Verba ejus profert Eusebius lib. VIII. cap. 8. Τὰ γὰρ ἑξῆς Ἰαμνῆς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου· Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔξασθαι δυνατωτάτῳ οἱ παραστῆναι, ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν. τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. *Deinceps vero Jamnes & Mambres sacrorum Scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Nam que ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas eoram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eumdem Numenii locum nos remittit Origenes adversus Celsum IV. Artapanus apud eumdem Eusebium lib. IX. c. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à rege a't mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

5 *Plinius*] Dicto jam loco.

6 *Apuleius*] Apologetico secundo.

7 *Tum alibi nonnulla exstant*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum, productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide & Hecatæi locum apud Josephum, primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præpar. lib. IX. c. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis, apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies.

8 *Tum apud Pythagoricos plurima*] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δὲ ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν. ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολ-

[1] Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Justinus: ita ut jam, quæ de Josua, aliisque, aut reperiuntur, aut reperta olim sunt, Hebræorum libris consentientia, adferre ne opus quidem sit; cum qui Mosi fidem habeat, quæ, nisi inverecunde admodum, negari ei non potest, is omnino crediturus sit eximia olim prodigia à Deo edita: quod hîc præcipue spectamus. Posteriorum vero temporum miracula,

λα τὰ παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὐτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam Philosophiam transtulit.* Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus lib. IV. id est ex Levit. VII. 15. Deut. XIV. 21. Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium; id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaica ponit Josephus contra Appionem libro altero; inter Pythagorica Philostratus, Jamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν, *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur:* Ex Deut. XX. 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi, Hermippus. Origo ex historia quæ est Num. XXII. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius, ut Theodoretus notat sermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in Præparatione Eusebii. [Vereor tamen ne *Hermippus*, aut *Josephus*, pro *Judæis*, debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit *Pythagoras*. Vide quæ de iis collegit *Joan. Marshamus* ad Sæc. X. rerum Ægyptiacarum. *Clericus.*]

1 *Veteribus Judæis insigne & religionis & justitiæ testimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Justinus*] Strabo quidem lib. XVI. post Mosis historiam; Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον δικαιοπραγοῦντες καὶ εὐσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Successores vero ad aliquod tempus in iisdem institutis mansere, justi vereque religiosi.* Idem paulo post, eos qui

la, puta [2] Eliæ, Elisæi & aliorum, eo minus conficta censeri debent, quod illis temporibus & innotuisset jam magis Judæa, & ob diversitatem religionis in magno esset odio vicinorum, quibus facillimum fuisset refellere nascentem mendacii famam. Jonæ historia, qui triduo intra cetum fuerit, [3] est apud Lycophronem, & Æneam Gazæum; nisi quod subjectum est nomen Herculis. in cujus claritatem referri solitum quicquid ubique magnificum esset,

qui Mosi crediderant ait fuisse *τιμῶντας τὸ θεῖον, Dei reverentes*, & *εὐγνώμονας, æqui amantes*. Justinus vero sic, lib. xxxvi. c. 2. *Quorum* (Regum, scilicet, & Sacerdotum) *justitia religione permista, incredibile quantum coaluere*. Aristoteles quoque magnum sapientiæ & eruditionis testimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teste, libro secundo de Somno, quem exscripsit Josephus. Tacitus inter multa falsa hoc vere, coli ab Judæis, *summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id est, Deum, ut de iisdem Judæis agens Dio Cassius loquitur, *ἄῤῥητον καὶ ἀειδῆ, qui nec voce exprimi, nec à nobis conspici possit*.

2 *Eliæ*] De cujus Prophetia Eupolemo scriptum librum dicit Eusebius Præp. lib. ix. c. 30. Ejusdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eusebius c. xxxix.

3 *Est apud Lycophronem*] Versus hi sunt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἠπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήριγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cum vivus intra, ceu coquus, versans jecur
Imo lebetis in fine ignibus foco.
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι. *quia per triduum intra cetum fuit*. Æneas Gazæus, Theophrasto: *ὥσπερ καὶ Ἡρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. Sicut Hercules narratur, fracta qua vehe-*

ſet, [1] notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum, non minus quam Chriſtianorum, hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, & [2] viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, & [3] ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo [4] ſupplicia gravia, apud Hebræos, conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo

vehebatur nave, à ceto voratus incolumis factus.

1 *Notatum Tacito*] Germ. 34. & Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

2 *Viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos*] Libro III. apud Cyrillum.

3 *Ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum*] Julianus in libro Cyrilli decimo: Περιάγειν ἢ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρῃτήσατε. πῦρ γὰρ, φησὶν, ὐ κάτεισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & ſacrificare diffugitis. Nempe, quod ignis de cœlo non deſcendat ut Moſis tempore, & victimas conſumat. Atqui id ſemel tantum accidit ſub Moſe, & multo poſt tempore, cum viveret Elias Thesbita.* Vide & ſequentia de igne cœleſti. Cyprianus Teſtimoniorum III. *Item in ſacrificiis quæcumque accepta habebat Deus, deſcendebat ignis de cœlo qui ſacrificata conſumeret.* Menander autem in Phœnicum hiſtoria meminerat ſummæ illius ſiccitatis, quæ Elia florente contigit, id eſt, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Joſephum Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. cap. 7.

4 *Supplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos, qui Prophetiæ munus ſibi falſo arrogarent*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & ſeqq.

5 *Plurimos Reges*] Nemo id auſus poſt Davidem.

6 *Qualis Eſdras*] Ad illa tempora adſcribere ſolent Hebræi: *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

7 *Nec aliquot ſæculis quemquam ante Jeſu tempora*] Itaque libro I Macchab. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides ſepoſitos ſeorſum, μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta qui de iis reſponderet.* Ejuſdem libri cap. IX. 29. Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta eſt tribulatio magna in Iſraël, quæ non eſt facta à qua die non eſt*

vi-

falso sibi arrogarent; sed [5] plurimos reges qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, [6] qualis Esdras, atque alii, numquam ausos eum sibi honorem arrogare, [7] nec aliquot sæculis quemquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in adseveratione prodigii, quasi perpetui ac publici; id est, [8] oraculi ejus, quod ex pecto-

visus Propheta eis. Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

8 *Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit. VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII. 8. 1 Sam. XXI. 11. XXII. 10. 13. 15. XXIII. 2. 5. 9. 10, 11, 12. XXVIII 6. Adde Nehemiam VII. 65. Adde Josephum lib. III. 9. Hoc est ἐρώτημα δήλων apud Sirachidem XXXIII. 4. Nam vox δῆλα proprie respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt LXX. dictis locis Num. XXVII. 21. 1 Sam. XXVIII. 6. & alibi δήλωσιν, ut Exodi XXVIII. 26. Levit. VIII. 8. תומים vero iidem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus lib. I. in rebus Ægyptiorum describit ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *Summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ παραπλήσιοι· ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζῴδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθεῖτο. *Salaria ad victum resque alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo Judici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen Veritas. Causa autem dictio tunc incipiebat, cum hoc Veritatis simulacrum sibi summus Judex aptasset.* Ælianus variæ historiæ lib. XIV. cap. 34. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν, ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας· ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα, ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant, sacerdotes olim erant. Eorumque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum vero esse opor-*

pectorali summi Pontificis [1] effulgebat: quod durasse ad exscidium usque templi primi, tam firme a Judæis omnibus semper creditum est, ut necesse omnino sit, eorum majores id habuisse compertissimum.

§ XVII. *Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus.*

Huic ex miraculis argumento adfine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: [2] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, [3] trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic [4] Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ

oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eaque imago Veritas dicebatur. Gemara Babylonica capite I. codicis Joma ait, in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim: Ignem cœlitus lapsum: Schechina: Spiritum sanctum: Urim & Thummim.

1 *Effulgebat*] Est hæc conjectura Rabbinorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilius multò est Sacerdotem ipsum oracula ore protulisse. Vide notata à nobis ad Exod. XXVIII, 30. Num. XXVII. 21. *Clericus.*

2 *Ut de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret*] Confer Josuæ VI. 26. cum I Reg. XVI. 34.

3 *Trecentis & amplius annis*] CCCLXI. ut Josephus putat Antiquæ historiæ lib. X. c. V.

4 *Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia*] Cap. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide c. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo

catæ ab Esaia, exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Jeremia: [5] à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas, [6] inde ad Alexandrum Macedonem; [7] cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, [8] maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset, adeo perspicue, [9] ut Porphyrius[1], qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis umquam dubitatum

lemo adfert Eusebius Præpar. lib. IX. c. 39.

5 *A Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas*] Daniel. II. 32, 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3, 20. X. 20. XI. 2.

6 *Inde ad Alexandrum Macedonem*] Dicto cap. II. 32. & 39. VII. 6. VIII. 5, 6, 7, 8. 21. X. 20. XI, 3, 4.

7 *Cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ*] Cap. II. 33, 40. VII. 7. 19. 23. 24. VIII. 22. X. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20.

8 *Maxime vero ab Antiocho illustri accepturus esset*] VII. 8. 11. 20. 24. 25. VIII. 9, 10, 11. 12, 13, 14, 23, 24, 25, 26. XI. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45. XII. 1, 2, 3, 11. Hæc loca, sicut nos, exponunt Josephus lib. X. c. 12. XII. c. 11. & de Bello Judaïco lib. I. c. I. Chrysostomus II. adversus Judæos, Josephi utens testimonio: & Polychronius, Græcorumque alii.

9 *Ut Porphyrius*, &c.] Vide Hieronymum passim ad Danielem.

1 *Apud*

bitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima, [1] apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

[2] Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant plane

1 *Apud Mexicanos & Peruanos*] Mira sane sunt quæ de istis oraculis referunt [*Garcilazzo de la Vega*] Inca, Acosta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo II. rerum Indicarum.

2 *Referri*, &c.] Quæ hic habentur non tam probant Deum esse, qui curet res humanas, quàm rebus humanis interesse potentiores hominibus naturas inconspicuas; quod tamen qui credunt facilè etiam Deum esse credunt. Necesse alioqui non est omnia, quæ sunt præter ordinem naturæ, Deo ipsi tribui; quasi per se omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt. Vix etiam ausim historiolas de Spectris, in re tam seria adferre, cùm suspectæ omnino sint, nisi iis qui omnia credere parati sunt. Illa etiam per ignem sumta experimenta incertissima sunt. *Clericus.*

3 *Libro de Anima Tertullianus*] Cap. XLVI. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himeræ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni. Cleonymi Pictæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium Max. lib. I. cap. 7. prætera Calpurniæ de Cæsare, P. Decii & T. Manlii Consulum, T. Atinii, M. Tullii in exsilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni. Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt & notabilia apud Ciceronem de Divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. XXV. cap. 2. de matre in Lusitania militantis. Adde illa Antigoni & Artuculis, qui Os-

plane incogniti, ut ad casum, aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint: cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus,[3] libro de anima, Tertullianus congessit: & [4] spectra, non visa tantum, sed & loqui audita, tradentibus hæc historicorum etiam illis, qui à superstitiosa credulitate absunt longissime: & nostri quoque ævi testibus qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa [5] ad tactum ignitorum vomerum

Osmanidarum generis auctor, in Monitis Lipsianis lib. I. cap. v. 5. & alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis v. lib. IV. titulo de insomniis.

4 *Spectra non visa tantum, sed & loqui audita*] Vide Plutarchum, vita Dionis & Bruti, & de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, & Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem historia est in Epistola Plinii XXVII. lib. VII. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis Philosophus sapiens & intrepidus Athenodorus. Vide & quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris à se occisi, & apud Lipsium Monitorum lib. I. cap. v. 5. Multas historias tales congesserant Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de Animarum immortalitate, memorante Origene contra Celsum quinto.

5 *Ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina*] Vide testimonia hac de re congesta à Francisco Jureto ad epistolam Ivonis Episcopi Carnotensis 74. Quam autem id antiquum sit, docet Sophocles Antigone; ubi sic Thebani Oedipodæ loquuntur:

Ἡμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν.
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ξυνειδέναι.

In hoc parati tangere ardentes sumus
Massas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Nos hujus esse nec reos, nec conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. v. Plinius Hist. natur. lib. VII. c. 2.

&

merum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum historiæ, ipsæque leges meminerunt.

§ XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.*

Nec est, quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad probationem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quam olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges Universo datas, de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temere aut semper excedi: sed tum demum, cum digna incidisset causa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde

& ad Virgilium XI. Æneïdos. Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis qui exsecta ob religionem lingua locuti, testes certissimos Justinianum l 1. C. de Officio Præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum 1. Victorem Vitensem libro de Persecutionibus, Æneam Gazæum Theophrasto.

1 *Æquum haud fuisse ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] Tertullianus adversus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando: quoniam & alias positum hominem sub judicio Dei, oportebat justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi, scilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure pensaretur*

inde præsidiis muniendus erat ; aut cum Christiana Religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto, per totum Orbem primum spargi debuit.

§ XIX. *Et quod tanta sit scelerum licentia.*

Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam hic Orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, si qua esset, opus futurum fuisse. Sed facilis est responsio: cum hominem Deus condidisset liberum ad bene maleque agendum, sibi reservata bonitate plane necessaria atque immutabili, [1] æquum haud fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum quæcumque sunt impediendi rationes, cum libertate data non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis

tur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem, de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte committenda, ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Mox: *Igitur consequens erat, uti Deus secederet à libertate semel concessa homini, id est, contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quominus homo, male libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiserat.* Tractat hoc ipsum erudite, ut solet, Origenes quarto contra Celsum, ubi hoc inter alia: Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. *Virtuti humanæ si auferas libertatem, ipsam ejus naturam sustuleris.*

 1 *Postre-*

minis etiam & promiſſis, earum nulla à Deo prætermittitur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent, evagari. unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri umquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſupra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus ſceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapſi ſunt, aut ad exigendum ſpecimen eximium patientiæ atque conſtantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. [1] Poſtremo & ipſi, quorum ad tempus diſſimulata videntur ſcelera, pœnas eorum, cum temporis uſura, ſolent ſolvere; ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

§ XX. *Sæpe ita ut opprimantur boni.*

Quod ſi quando nulla apparent ſcelerum ſupplicia, &, quod multos infirmos ſolet offendere, boni quidam, malorum violentia oppreſſi, non vitam modo agunt ærumnoſam

1 *Poſtremo*] De hac tota re vide notata ad §. VIII.

2 *Cum ſapientiſſimis viris*] Ut Stoïcis, de quorum ſententia vide *Senecam* in Libro de Providentia, & *M. Ant. Mureti* ad eum præfationem. Adi & Diſſertationes Arrianeas *Epicteti*. *Clericus.*

3 *Hoc autem ut ſtatuamus, etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt*] Qui argumentum hoc fuſius tractatum volet legere, recurrat ad Chryſoſtomum ad 2 Cor. Cap. XVIII. in Ethico, eundem Tomo VI. contra eos qui à dæmonibus ajunt res humanas adminiſtrari, & quarto

nosam, sed & mortem sæpe subeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda est à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius, [2] cum sapientissimis viris; ita colligendum est.

§ XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus.*

Cum Deus curet actiones hominum, justusque sit, & ista interim fiant, exspectandum est aliquod post hanc vitam judicium; ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat.

§ XXII. *Quod confirmatur traditione.*

[3] Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est: quæ antiquissima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores penè omnes manavit; ut [4] ex Homeri carminibus apparet, & [5] ex Philosophis non Græcorum tantum, sed & Gallorum veterum, [6] quos Druidas vocabant; &

quarto Sermone de Providentia.

4 *Ex Homeri carminibus apparet*] Maxime in ea parte quæ νεκυία dicitur, cui addi possunt similes νεκυίαι apud Virgilium, Senecam in Oedipode, Lucanum, Statium; & quod est 1 Sam. XXVIII.

5 *Ex Philosophis*] Pherecyde, Pythagora ac Platone, omnique horum schola. His Empedoclem & oracula plurima adjungit Justinus Apologetico II, Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

6 *Quos Druidas vocabant*] Docebant hi non interire animas, teste

[1] & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis [2] quæ de Ægyptiis [3] & Thracibus, quin & Germanis ſcriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino, poſt hanc vitam, plurima exſtitiſſe videmus non apud Græcos tantum, [4] ſed & apud Ægyptios &

teſte Cæſare lib. VI. de bello Gall. Strabo lib. IV. de iiſdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.* [Vide & Lucanum Lib. I. 455.]

1 *Et Indorum, quos Brachmanes*] Quorum ſententiam ſic exprimit nobis Strabo lib. XV. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι. τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam eſſe quaſi recens concepti fœtus ſtatum: mortem vero partum eſſe ad eam, quæ vere vita eſt, planeque beatam, iis ſcilicet qui ſapientiam ſectati fuerint.* Vide & inſignem de hac eorum ſententia locum, libro IV. Porphyrii, De non edendis animalibus.

2 *Quæ de Ægyptiis*] Herodotus Euterpe Ægyptiorum eſſe ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. *morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius in prooemio. Tacitus lib. V. hiſtor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare è more Ægyptio. Eademque cura, & de infernis perſuaſio.* Vide de anima Oſiridis Diodorum Siculum, & Servium ad VI Æneidos, cujus pleraque ab Ægyptiis deſumta ait.

3 *Et Thracibus*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Joſepho protulimus. Mela lib. II. de Thracibus: *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etſi non redeant, non exſtingui tamen, ſed ad beatiora tranſire.* De iiſdem Solinus c. X. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non exſtingui, ſed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ ſignis funera proſequendi, & his ſcriptoribus memoratus, & Valerio Max. lib. II. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaſte Ariſtophanis modo diximus, Hebræorum quoſdam jam olim veniſſe in Thraciam.

4 *Sed & apud Ægyptios*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis ſumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

5 *Indos*] In quorum ſententiis ponit Strabo libro XV. τὰ καθ᾽ ᾅδου κριτήρια, de judiciis quæ apud inferos exercentur.

6 *Plutarchus*] De his qui ſero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egre-

& [5] Indos, ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, [6] Plutarchus docent; quibus addi potest traditio de Mundo hoc conflagraturo, quæ olim [7] apud Hystaspen & Sibyllas, nunc quoque [8] apud Ovidium [9] & Lucanum

egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Euangelicæ libro XI. 38.

7 *Apud Hystaspen & Sibyllas*] Testis Justinus Apologetico altero, & Clemens Stromateon VI. unde & illud sumtum quod ex tragœdia citatur:

Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος αἰῶνος χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ. ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ', ἐπὰν δ' ἄρ' ἐκλίπῃ τὸ πᾶν,
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθός.
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubie, dies,
Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther: lege tum spreta furens
Terras, & illis quidquid est sublimius,
Depascet ardor: inde cum defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exustus aër pascet aligerum genus.

[Mallem hæc omissa, cùm nemini non suspecta sint *Hystaspis* & *Sibyllarum* Scripta. *Clericus.*]

8 *Apud Ovidium*] Metamorphoseon I.

Esse quoque in fatis reminiscitur adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

9 *Et Lucanum*] Libro I.

——— *Sic cum compage soluta*
Sæcula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia: mistis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi, totaque discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.

num [1] & Indos Siamenses reperitur: cujus rei indicium [2] & Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, & alia longinqua loca primum ventum est, reperta ibi quoque eadem de animis & judicio sententia.

§. XXIII. *Cui nulla ratio repugnet.*

[3] Neque vero ullum potest reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem, tam late patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cernimus omnia, ea pe-

Præiverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.* [Fuit hæc sententia Stoïcorum, de qua vide ad L. II. 10.]

1 *Et Indos Siamenses*] Vide Ferdinandum Mendesium.

2 *Et Astrologis notatum*] Copernico Revolutionum lib. III. c. 16. Joachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Frisio. Vide & Ptolemæum lib. XII. c. 4. Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, & *occasum sui rerum labentium probatione testari*, ait Cyprianus ad Demetrianum. [Propior fit Terra Soli quando est in Perihelîis, hoc est, cùm circa extrema minoris axis Parabolæ suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantiis accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, propiùs eam posse accedere, & à Sole, si ita Deo videretur, incendi, quod contingit Cometis. *Clericus.*

3 *Neque verò ullum*, &c.] Res hæc adcuratiùs aliquantò, ex meliore philosophandi ratione, tractari posset, si per angustiam chartæ liceret. 1. Definienda esset *mors animi*, quæ contingeret si aut ipsa animi substantia in nihilum redigeretur; aut si tanta in eo oriretur mutatio, ut facultatum suarum usu omni destitutus esset. Sic & res corporeæ interire dici possunt; si earum substantia desinat esse; aut si forma ita destruatur, ut species ipsa earum pereat, veluti cùm plantæ comburuntur, aut putrefiunt, quod & animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi substantiam perire, cùm ne corpora quidem ulla intereant, sed tantùm

pereunt, aut oppositu contrarii validioris, sicut frigus perit vi magna caloris; aut subtractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imo ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore, in se capiat suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat

tùm dividantur, & disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quisquam animum desinere, post mortem hominis, cogitare, qua in re sita est animi vita; non sequitur enim, destructo corpore, destrui animum, cujus substantiam corpoream esse nemo probarit. 3. Sed nec possumus etiam ostendere, rationibus certè philosophicis ex natura ipsa animi deductis, contrarium, quia nobis non est nota. In nihilum quidem mens naturâ suâ non redigitur, ut nec corpora. Opus est hanc in rem actione singulari Creatoris. Verùm posset fortè sine cogitatione ulla & sine memoria esse, qui status vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors, 4. Sed si animus, corpore dissoluto, in eo statu in æternum maneret, nec umquam ad pristinas cogitationes suas & memoriam rediret; tum nulla ratio reddi posset Divinæ Providentiæ; quam tamen, argumentis antea allatis, esse prorsus constat. Dei bonitas, ac justitia, amorque Virtutis & odium Vitii, quæ ei inesse nemo dubitare queat, inania essent nomina; cùm Deus intra brevia & exigua bona hujus vitæ beneficentiam suam coërceret; Vitiumque & Virtutem nullo discrimine haberet, bonis & malis in æternum æquè intereuntibus, nec in hac vita præmia aut pœnas ullas rectè, vel secus factorum videntibus. Quo pacto, Deus desineret esse Deus, hoc est, perfectissima natura: sublatoque Deo, nullius propemodum rei rationem reddere possemus; ut satis ostendit *Grotius*, argumentis quibus omnia à Deo creata esse demonstravit. Igitur quandoquidem est Deus, iisque amans Virtutis & Vitii osor, sunt

pendeat animi natura. [1] Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item [2] corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à Solis luce: at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, [3] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex ope-

ra-

quoque animi hominum immortales, præmiisque & pœnis alterius vitæ reservantur. Sed pluribus hæc diduci oporteret. *Clericus.*

1 *Si quod enim esset, id esset corpus humanum.*] Id non esse bene probat Aristoteles ex sensibus, libro de Anima I. cap. 4. Idem lib. III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermistum aliquod, nimirum, ut res alias possit cognoscere.

2 *Corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ*] Aristoteles libro III. de Anima, cap. 5. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾶν, οὔτε ὀσφραίνεσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsaque sensione. Sensus enim ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales*

rationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, à qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam, unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis, quæ ex parte potentiæ numquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc est, velle Deum, ut exstinguatur animus, nullo potest probari argumento.

§ XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta sunt non levia in contrarium: datum homini [4] dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, con-

les olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minus id intelligit quam minora, imo & magis: id eo venit: quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile. Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione libro XV. c. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsisque corpori cruciatus interitumque imperat.

3 *Eo redditur perfectior*] Et quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

4 *Dominium in suas actiones*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei & naturarum immortalium: *Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε*, ait Sallustius Philosophus, *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est.* Notitiæ autem ingens signum, quod nihil est tam grave, quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilem, & in infinitum patentem, & sic Deo similem; quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

conscientiæ vis consolantis se, ob actiones bonas quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis;[1] contra, cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mortem, tanquam sensu imminentis judicii: quam vim [2] sæpe nec pessimi tyranni intra se exstinguere, cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

§ XXV. *Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam.*

Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini,

1 *Contra, cruciantis sese ob prave acta, præsertim circa mortem*]. Plato de Republica primo: Ἐπειδὰν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῄει, *Cum jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.*

2 *Sæpe nec pessimi tyranni intra se exstinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quam perire quotidie sentio, si scio.* qua recitata, addit Tacitus Annalium VI.: *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant: Neque frustra præstantissimus sapientia firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus & ictus, quando ut corpora verberibus, ita sævitia, libidine, malis consultis, animus dilaceretur.* Plato est is, quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno: Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίσηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum recte norit inspicere, plenus formidine,*

ni ullus proponi ipſo dignior, quam ejus ſtatus felicitas: & hoc eſt, quod Plato, & Pythagorici dixerunt, [3] bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi. Qualis autem ea ſit felicitas, & quomodo comparetur, poſſunt quidem homines conjecturis indagare: ſed ſi quid ejus rei à Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo & certiſſimo haberi debet.

§ XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Quod cum Chriſtiana Religio, ſupra alias, ſe nobis adferre polliceatur, ſitne ei fides habenda, ſecunda hujus operis parte examinabitur.

dinis per omnem vitam, plenus mæroris & cruciatuum. His ſimilia idem Philoſophus habet in Gorgia. Suetonius capite 67. eam quam dixi Tiberii epiſtolam recitaturus ſic præfatur: *Poſtremo ſemetipſe pertæſus talis epiſtolæ principio tantum non ſummam malorum ſuorum profeſſus eſt.* Ad Platonis locum etiam Claudianus reſpexit, Rufinum carmine ſecundo deſcribens:

—— pectus inuſtæ
Deformant maculæ, vitiiſque inolevit imago.

[3] *Bonum eſſe hominis Deo quam ſimillimum reddi*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens, Strom. v.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§ I. *Ut probetur, hunc titulum Christianæ Religioni competere.*

SECUNDUS igitur liber, fusis ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus sui auxi-

1 *Suetonius*] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

2 *Tacitus*] Libro XV. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud, sunt quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis.* Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem, quam ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. IV. cap. 33. & lib. VI. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui à Pontio Pilatio supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis etiam Romæ pro Christo

auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur: sed ut ostendatur, Religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic orditur.

§ II. *Ostenditur Jesum vixisse.*

Jesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani, per omnes terrarum oras sparsi, constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui umquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaïcæ, nec Christianæ Religionis Scriptores, ut [1] Suetonius, [2] Tacitus, [3] Plinius junior, & post hos multi.

Eum-

Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

3 *Plinius Junior*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est XCVII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno, quod deos appellare & simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam, apud Numenium Pythagoricum, exstitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

1 *Fa-*

Eumdem affectum morte ignominiosa.

Eumdem Jesum à Pontio Pilato, Judææ Præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani; quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: [1] fatentur & Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore exstiterunt [2] Acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnumquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi, id umquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. [3] Quod cum ita sit, videmus tamen per dissi-

1 *Fatentur & Judæi*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

2 *Acta Pilati*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis. [Mallem tamen omissum id argumentum, quia imprudentes Christiani, ad supposititia acta provocare potuerunt; nec satis constat ulla umquam genuina fuisse. *Clericus.*]

3 *Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas Mundi regiones ipsum ut Dominum coli*] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad II ad Cor. v. 7.

4 *Sergius Cypri Præses*] Act. XIII. 12.

5 *Dionysius Areopagita*] Act. XVII. 34.

6 *Po-*

dissitissimas Mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli.

§ III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.*

Neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

§ IV. *Cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita.*

Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & litterarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) [4] Sergius Cypri Præses, [5] Dionysius Areopagita, [6] Polycarpus, [7] Justinus, [8] Irenæus, [9] Athenagoras, [10] Origenes, [11] Tertullianus, [12] Clemens Alexandrinus, ac porro alii:

6 *Polycarpus*] Qui martyrium passus in Asia, anno Christi CLXIX. juxta Eusebium.

7 *Justinus*] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium.

8 *Irenæus*] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

9 *Athenagoras*] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inscriptione apparet.

10 *Origenes*] Floruit circa annum Christi CCXXX.

11 *Tertullianus*] Celeber anno Christi CCVIII.

12 *Clemens Alexandrinus*] Circa idem tempus. Vide Eusebium.

I Ne-

alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint; præsertim cum prope omnes in aliis Religionibus educati essent, nec in Christiana quidquam esset, aut honoris, aut commodi; nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de sanatis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium, quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi.

§ V. *Quæ miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ adscribi possunt, sed omnino à Deo sint profecta.*

Quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, [1] neque Celsus, [2] neque Julianus, cùm in Christianos scriberent, negare

1 *Neque Celsus*] Cujus verba apud Origenem lib. II. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. *Credidistis eum esse Dei filium, ideo quod claudos & cæcos sanavit.*

2 *Neque Julianus*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis à Cyrillo lib. VI. Εἰ μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ

negare ausi fuerint, [3] Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur. Naturali vi non patrata fuisse quæ diximus opera, satis hoc ipso apparet, quod prodigia, sive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri potest, ut sola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem subito, tollantur. Quod si ad naturalem efficaciam referri opera ista aliquo modo potuissent, dictum jam pridem id fuisset ab iis, qui se aut Christi in terris agentis, aut Euangelii ipsius hostes professi sunt. Simili argumento colligimus, nec præstigias fuisse: quia pleraque opera palam gesta sunt, [4] inspectante populo, & in populo multis eruditis Christo male volentibus, cuncta ipsius opera observantibus. Adde quod similia opera sæpe repetita, & ipsi effectus non momentanei, sed permanentes. Quibus, ut oportet, expensis, omnino sequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc processisse à virtute aliqua plusquam humana; id est, à spiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem spiritu non esse profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina hæc Christi, cui probandæ ista opera adhibebantur,

γὶς ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. Nisi quis existimat inter maxima esse opera, claudos & cæcos integritati restituere, & dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethsaïda aut Bethania.

3 *Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur*] In titulo Aboda Zara.

4 *Inspectante populo*] Act. XXVI. 26. Luc. XII. 1.

tur, malis ſpiritibus adverſatur. Vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morum, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet, ubicumque ea doctrina recepta eſt, collabi Dæmonum cultum, [1] & artes magicas, & unum Deum coli, cum deteſtatione Dæmonum: quorum vim ac poteſtatem Chriſti adventu infractam [2] Porphyrius ipſe agnovit. Credendum autem non eſt, quemquam malum ſpiritum adeo eſſe imprudentem; ut ea faciat, & quidem ſæpiſſime, ex quibus nihil honoris ſibi, aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque ſapientiæ, aut bonitati ipſius Dei, ullo modo convenit, ut paſſus credatur, aſtu Dæmonum, illudi hominibus ab omni malitia alienis, & ſui metuentibus; quales fuiſſe primos Chriſti diſcipulos, vita ipſorum inculpata, & multæ calamitates, conſcientiæ cauſa, toleratæ manifeſtum faciunt. Quod ſi dicas, à bonis mentibus, Deo tamen

1 *Et artes magicas*] Quarum & libri hortatu diſcipulorum Jeſu combuſti. Act. xix. 19.

2 *Porphyrius ipſe agnovit*] Locus eſt apud Euſebium Præparationis lib. v. cap. 1. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Jeſus coli cœptus eſt, publicam Deorum opem nemo ſenſit.*

3 *Ut doctrinæ ipſius*, &c] Adde eventum ipſum, quo factum eſt ut tanta Humani Generis pars Chriſtianam Religionem amplecteretur, oſtendiſſe rem Deo tanti fuiſſe, ut propterea miraculis eam initio confirmaret. Si tot fecerat, in gratiam unius Gentis, nec ita magnæ; Hebræam intelligo; quantò magis conſentaneum bonitati ejus fuit tantæ Humanæ

tamen inferioribus, profecta Christi opera; jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse, & ad Dei honorem pertinuisse; cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum, ipsique gloriosum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia, quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio. Jam vero Deus miracula nec facit, nec fieri sinit, absque causa: id enim sapientem legis conditorem decet, à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe [3] ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea adspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt: quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam [4] qui induci non possent, ut legis

ni Generis parti, in densissimis tenebris jacenti, cœlestem hanc lucem impertiri? *Clericus.*

4 *Qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent*] Vide Actor. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Eusebiano ad annum Christi cxxv. cum Christianos Episcopos Hierosolymitanæ Ecclesiæ quindecim nominasset: *Hi omnes usque ad eversionem, quam ab Hadriano perpessa est Jerusalem, ex circumcisione Episcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Christianis, *Christum Deum sub legis observatione credebant, & ex circumcisione eorum Ecclesia habebat sacerdotem.* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis

legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Jesum, ut missum cœlitus magistrum, agnoscerent.

§ VI. *De ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis.*

Miraculis à Christo editis par argumentum præbet Christi ipsius post crucem, mortem, sepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, sed ut præcipuum suæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Christiani: quod fieri non potuit, nisi qui primi Christianam fidem docuerunt, certo auditoribus suis persuaserint, rem ista gestam. Certo autem persuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, nisi affirmarent, semetipsos oculatos rei testes esse: sine qua affirmatione, nemo mediocriter sanus illis habuisset fidem, præsertim iis temporibus, cum illis credere maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, [1] & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos [2] ad testes quingentos, qui Jesum post mortem redivivum conspexerint. Non est

agit. Nazareni non est nomen partis alicujus, sed omnes in Palæstina Christiani, ideo quod Dominus eorum Nazarenus fuisset, sic appellabantur: Act. XXIV. 5.

1 *Et aliorum*] Etiam Celsi, qui adversus Christianos scripsit. Vide Origenem lib. II.

2 *Ad testes quingentos*] Paulus I ad Corinth. XV. 6. quosdam

est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ primi propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur: atque ut hoc non fuisset, tamen Euangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ hujus commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Euangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama dumtaxat inter suos tanti non erat, ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum vim subirent: neque vero sperare ullo modo poterant tantum progressum sui dogmatis, cui & intenta commodis suis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, nisi

dam eorum eo tempore mortuos esse dicit: sed horum quoque liberi & amici superstites audiri poterant, ac testari quæ audierant. Major autem horum pars etiam vivebat, scribente ista Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

nisi ex divino promisso. Accedat, quod etiam hanc qualemcumque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere; cum, Deo de industria suum in hoc consilium celante,[1] mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur, quod & ipsorum, & sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut Religionis suæ tuendæ causa mentiti dicantur; quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut Religionem illam veram, ex animi sententia, crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent optimam, numquam hanc elegissent omissis Religionibus aliis magis tutis, magisque honoratis: imo quamvis veram, professi non essent, nisi & professionem ejus credidissent necessariam; præsertim cum & facile prævidere possent, & experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis, cui sine justa causa causam dare à latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt Religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem

1 *Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur*] Vide 1 Thessal. IV. 15, 16. 1 Cor. XV. 52. Tertullianus de Monogamia: *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit.* Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines sæculorum devenerunt?*

2 *Id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem*] Fusius hoc argumentum exsequitur Chrysostomus ad 1 Corinth. 1. in fine.

3 *Men-*

dem post Magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de sua resurrectione pollicitatio. Nam [2] id cuivis sano homini satis fuisset, ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursus Religio omnis, præsertim vero Christiana, [3] mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet: non potuerunt ergo Religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur [4] præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit, propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima, ob id testimonium, affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse nôrit, tam dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil intersit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non

3 *Mendacium ac falsum testimonium, maxime in divinis rebus, prohibet*] Matth. XII. 36. Joh. VIII. 44. 55. Eph. IV. 25. Rom. IX. 1. II Cor. VII. 14. XI. 31. Gal. I. 20. Col. III. 9. I Tim. I. 10. & II. 7. Jac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Joh. XIV. 16. Eph. V. 9. & alibi.

4 *Præter solam simplicitatem*] Etiam Celsus. Vide Origenem lib. I.

non fuisse, & vita & scripta satis testantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici potest; qui Christum in cœlo regnantem à se conspectum [1] palam prædicavit, [2] cum nihil eruditionis Judaïcæ ipsi deesset; nec spes honorum, si patrum viam institisset: contra vero ob illam professionem & odiis cognatorum suorum subjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculosas, laboriosas suscipere deberet, ac postremo etiam supplicium cum infamia perpeti.

§ VII. *Solutio adversus objectionem sumtam ab eo, quod Resurrectio videatur impossibilis.*

Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detra-

1 *Palam prædicavit*] I Cor. XV. 9. II Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4, 5, 6. & XXII. 6, 7, 8.

2 *Cum nihil eruditionis Judaïcæ ipsi deesset*] Act. XXII. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantum, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprime gnarus. Vide Epiphanium.

3 *Id autem hac de re dici non potest*] Responsio septima ad objecta de resurrectione in Justini operibus. Ἄλλο τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τό τινι ἀδύνατον. πάντη μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ. τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιεῖν ζῶον. τίνι τούτων τῶν ἀδυνάτων ὑποβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδής ἐστιν ὁ λόγος. οὐ γὰρ κατ' ἀνάκλισιν σύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ. οἱ δὲ ἀνιστάμενοι κατ' ἀνάκλισιν ἀνίστανται. εἰ δὲ τῷ τινί, ἀλλὰ τῷ Θεῷ πάντα δυνατὰ τὰ τινι ἀδύνατα. *Aliud est quod omnino est impossibile, aliud quod alicui. Omnino impossibile, ut dimetiens par sit lateri. Alicui impossibile, quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilium generum resurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par sit lateri. Resurgent*

detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse; ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. [3] Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eumdem tempore eodem & vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur, [4] nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum [5] Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam [6] Heraclides Ponticus, [7] Ari-

gent autem homines, per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est, certe Deo possibilia ea omnia quæ impossibilia tantum alicui. De discrimine hoc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris dubitantium Parte III. cap. 15.

4 *Nihil causæ est*] Adcuratioris Philosophiæ periti omnes fatebuntur tam difficile esse intellectu animal in utero matris formari, quàm mortuum ad vitam revocari. Verùm homines indocti non mirantur quod solent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; sed fieri posse non putant quod numquam viderunt, quamvis quotidianis rebus nequaquam difficilius. *Clericus.*

5 *Eri Armenio*] Locus hac de re Platonis exstat de Republica decimo: transcriptus Eusebio Præparatione Euangelica libro XI. cap. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib. I. c. VIII. exemplo externorum primo; in Protreptico quod est inter Justini Opera, apud Clementem Strom. V. apud Origenem lib. II. contra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

6 *Heraclides Ponticus*] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in Prooemio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo sic Plinius lib. VII, cap. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus fœminæ examinis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco posteriore.

[1] Aristæo Herodotus, [2] alii Plutarchus; quæ sive vera, sive falsa sunt, ostendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam possibili.

Resurrectione Jesu posita, evinci dogmatis veritatem.

Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniis id constat, quibus convictus Judæorum Magister [3] Bechai veritatem hujus rei agnovit: is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum protulit dogma tamquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem, & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, [4] hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

§ VIII.

1 *Aristæo Herodotus.*] Melpomene. Vide & Plinium historiæ naturalis lib. VII. c. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de Philosophis.

2 *Alii Plutarchus*] Thespesio. Habet hoc Plutarchus libro de sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius, Præp. lib. XI. cap. 36. & Theodoretus Serm. XI.

§ VIII. *Christianam Religionem præstare aliis omnibus.*

Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod numquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret cum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda Religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verum etiam ob ea, quæ Religioni sunt intrinseca: cum nulla ex omnibus sæculis ac nationibus proferri possit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari jussa est, admirabilior.

§ IX. *Præmii propositi excellentia.*

Nam ut à præmio, id est, à fine homini proposito, incipiamus, quia id, ut dici solet, in exsecutione est ultimum, sed intenditur pri-

3 *Bechai*] Optandum fuisset locum à *Grotio* fuisse prolatum; quamvis enim ratiocinatio ducta à resurrectione Christi minimè indigeat adprobatione R. Bechai, aut cujusquam alius, Judæi fortè ejus auctoritate possent moveri. *Clericus.*

4 *Hæc ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret*] Vide Joh. XVII. Luc. XXIV. 46, 47.

1 *Mo-*

primum, [1] Moses in Religionis Judaïcæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copiosam, victoriam de hostibus, longam & valentem senectam, posteros cum bona spe superstites. Nam si quid est ultra, id umbris obtegitur, aut sapienti ac difficili ratiocinatione colligendum est: quæ causa fuit, cur multi, qui legem Mosis sequi se profiterentur, ut [2] Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerint. Apud Græcos, ad quos eruditio usque à Chaldæis & Ægyptiis per-

1 *Moses in Religionis Judaïcæ institutione, si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona*]. Vide Deut. XI. & XXVIII. Hebr. VIII. 6.

2 *Sadducæi, spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projecerint*] Matth. XXII. 23. Lucas Act. XXIII. 8. Josephus: Σαδδουκαίοις τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ' ᾅδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de iisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

3 *Valde ea de re hæsitanter loquebantur*] Notatum hoc Chrysostomo, 1 ad Cor. c. I. 25.

4 *Ut ex Socratis dissertationibus*] In Platonis Phædone: Νῦν δὲ εὖ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς. καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. *Hoc sciatis, spem mihi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι· εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si vero mortuo nihil superest, hoc tamen tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit (id enim malum foret,) sed paulo post interibit.* Tertullianus de Anima: *Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consulta æquanimitatis,* non

perlata est, qui de vita post hujus conspicuæ vitæ interitum spem habebant aliquam, [3] valde de ea re hæsitanter loquebantur, [4] ut ex Socratis dissertationibus, ex scriptis [5] Tullii, [6] Senecæ, [7] aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque [8] nihil magis de homine, quam de bestiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, [9] si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines, commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quo-

non de fiducia comperta veritatis. Idem in Socrate observat Parænesis, quæ est inter Opera Justini.

5 *Tullii*] Ut Tusculanarum I. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem, tum, si id minus obtinebis (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit, (nihil enim pugno,) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum?* Postea: *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, post disputationem de animo, dictum Lactantius libro VI. cap. 8. *Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit.*

6 *Senecæ*] Epistola LXIV. *Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis,) quem putamus perisse præmissus est.*

7 *Aliorumque*] Generaliter, Justinus Martyr colloquio cum Tryphone: Οὐδὲν οὖν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ γὰρ ὅ τι ποτέ ἐστι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

8 *Nihil magis de homine, quam de bestiis procedunt*] Ut illud Socratis sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Lactantium dicto jam loco.

9 *Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt*] Ut Brach-

quoque nullis testimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non posset, quin homini finis aliquis esset propositus: eo perducti sunt alii, ut dicerent, [1] virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non sine causa aliis displicuit, qui satis videbant, [2] in ea re; quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum, sine rerum sensu, sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, exstingueret, hominemque ad sublimia erectum dejiceret in sensum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis

Brachmanes olim, & nunc quoque, à quibus hausit Pythagoras & ejus Schola.

1 *Virtutem sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem, etiam in Phalaridis tauro*] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. III. Institutionum, cap. 27. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat, ut & Augustinus epistola III.

2 *In ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem; præsertim summam, non posse esse positam*] Lactantius lib. III. cap. 12. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est.* Et mox cum Senecæ adduxisset locum: *Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quemquam beatum posset*

tis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit; promittens sectatoribus suis, post hoc ævum, vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat; verum etiam corpori, & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, [3] ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, [4] & concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem; hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor

posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut ajunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus. Bene Plinius Historiæ Naturalis lib. VII. cap. 7. *Mortalium nemo felix.*

3 *Ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi*] Loca adducentur infra ad librum V.

4 *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ*] Alcoranus Azoara IX, V, XLVII, LIV, LXV, LXVI.

i Cum

vigor perpetuus, & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa, majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

§ X. *Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.*

Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eamdem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. [1] Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcumque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atque recomponat, idemque faciat in

1 *Cùm enim*, &c.] Si cui sequentia *Grotii* verba non satisfaciant, ei responderi queat, minimè necessarium esse, ut eadem sit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in sepulcrum illata est. Neque enim minùs fuerit idem homo is, cujus animus conjunctus fuerit cum materia, cum qua numquam conjunctus fuerat, si sit idem animus; quàm fuit idem homo senex decrepitus, & infans vagiens

in ſuo univerſo, quod in fornacibus, aut vaſis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera ſunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, ſpecie quantumvis mutata, res tamen ad originis ſuæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla ſunt, ut in arborum animantiumque ſeminibus. Neque inſolubilis eſt ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta tranſeunt; quibus ita paſtis homines iterum paſcantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis noſtri partem abit, ſed in excrementa, aut acceſſiones corporis; quales ſunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuſo aëre multum abſumitur: quæ cum ita ſint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, poteſt humanis corporibus ſingulari quadam cura proſpicere; ut quod inde ad aliorum hominum eſcam pervenit, non magis in ſubſtantiam eorum vertatur, quam ſolent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quaſi naturaliter conſtet humanam carnem

giens in cunis, quamvis ne particula quidem fortè ſuperſit in ſene ejus materiæ, quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. *Reſurgere corpus* dici optimè poteſt, cùm ſimile ex terra à Deo formatur, conjungiturque menti. Itaque non opus eſt ut in nimias anguſtias nos redigamus, dum ταυτότητα materiæ nimis rigidè defendimus. *Clericus.*

nem ad hominum victum non datam. Id si non sit, & aliud, quod posteriori corpori aliunde accesserit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem sit corpus, [1] cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio: [2] imo & papilio insit in verme, & herbarum substantia,

1 *Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio*] Alfenus in l. Proponebatur. D. de Judiciis. *Quod si quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui abhinc anno fuissemus: propterea quod, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, hæ quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent.* Seneca Epistola LVIII. *Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore: nihil ex his quæ videmus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum.* Vide quæ pulchre hac de re disserit Methodius, cujus verba nobis servavit Epiphanius, qui Origenianos refutat numeris XII, XIII, XIV, XV.

2 *Imo & papilio insit in verme*] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam Historiæ Naturalis lib. x. cap. 5. de Ranis: *Mirumque semestri vita resolvuntur in limum, nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere nata.* Eodem lib. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hieme serventur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent reviviscere.* Ibidem cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens suis generis cornua. Hi erucæ sunt. Fit deinde quod vocatur bombylius; ex ea necydalus; ex hoc in sex mensibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa: *Fieri autem primo papiliones parvos nudosque.* cap. 26. de cicadis: *Fit primum vermiculus, deinde ex ea quæ vocatur tettygometra, cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* c. 30. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem insecta & aliter nascuntur. Atque Asilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, & spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus,*

ſtantia, aut vini, [3] in minimo aliquo, unde iterum inſtaurentur in veram magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur reſtitutio diſſoluti corporis; cum viri eruditi, [4] Zoroaſter apud Chaldæos; [5] Stoïci prope omnes,

& triduo mox eruca, qua adjectis diebus creſcit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chryſalidem appellant; rupto deinde cortice volat papilio.

3 *In minimo aliquo*, &c.] Si *Grotius* in hoc noſtrum ævum dilatus fuiſſet, pleniùs eſſet loquutus; cùm conſtet omnia animalia, cujuſcumque generis, ex ovo naſci in quo ſunt formata, ut plantæ omnes in ſeminibus, quamvis ſummæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad reſurrectionem, non enim ex ſimilibus primordiis corpora renaſcentur. *Clericus.*

4 *Zoroaſter apud Chaldæos*] Vide Clementem Strom. v.

5 *Stoïci prope omnes*] Clemens Strom. v. Οἶδεν γὰρ οὗτος ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στοϊκοί. καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο τὴν ἀνάστασιν περιέποντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara philoſophia, Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem, quod* ἐκπύρωσιν *poſtea Stoïci dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes reſurrectionis rem.* Origenes lib. IV. adverſus Celſum: Φασὶ δὴ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτοῦ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Ajunt de porticu Philoſophi poſt ſæculorum circuitus fore incendium univerſi, deinde ejuſdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Poſtea: Κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν· *quamquam igitur reſurrectionis non uſurpant vocabulum, rem tamen agnoſcunt.* Addit hic Origenes Ægyptios. Chryſippus de Providentia citatus Lactantio lib. VII. Inſtitutionum, c. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς, μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. *Hoc cum ita ſe habeat, apparet non eſſe impoſſibile, ut & nos poſt mortem, ſæculorum certis circuitibus evolutis, reſtituamur in eum in quo nunc ſumus ſtatum.* Vide, ſi vacat, Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philoſophiæ exercitatione XVI.

omnes, [1] & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

§ XI. *Præceptorum eximia sanctitas, circa Dei cultum.*

Secundum, quo Christiana Religio, omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum; cum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit [2] Porphyrius, & nostri etiam sæculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme

1 *Et inter Peripateticos Theopompus*] De quo Diogenes Laërtius initio libri. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδοῇ τῶν Φιλιππικῶν, ὅς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διακλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus vero etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalesque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

2 *Porphyrius*] De abstinentia ab esu animalium. Unde multa sumpsit Cyrillus IV. contra Julianum.

3 *De victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos*] Meminit Plutarchus Themistocle, & Pausanias. Similia sacra Messeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæensium, habes apud Clementem Protreptico.

4 *Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali*] Antiquum in Italia homines immolare docet nos libro I. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manserit Plinius libro XXVIII. cap. I. *Boario vero in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset, etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Justini & Tatiani tempora. Justinus enim sic Apologetico I. Romanos alloquitur: Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπι-

ferme ubique, ut & humano ſanguine Dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges ſuſtulerunt: ut apparet ex iis, quæ [3] de victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos, de Græco & Græca, [4] Gallo & Galla mactatis Jovi Latiali legimus. Myſteria autem illa ſanctiſſima, ſive Cereris, ſive Liberi patris, pleniſſima fuere omnis obſcœnitatis; ut apparuit, poſtquam ſemel, perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exſequuntur [5] Clemens Alexandrinus, & [6] alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori ſacrati erant, talibus ſpectaculis celebrabantur, [7] quibus intereſſe Catonem puduit. At Ju-

ἐπισημοτάτε καὶ εὐγενεστάτε ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τῶ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιεμένε. *Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantum ratione carentium animantium ſanguis adſpergitur, ſed & humanus, nobiliſſimo atque illuſtriſſimo veſtrûm, occiſorum hominum affundente ſanguinem.* Tatianus vero: Εὗρον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκλασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cum comperĕrim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, & per homicidium fuſo ſanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora manſiſſe talia ſacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M. Fonteio, & ex Plutarcho de Superſtitione diſcimus. Eum ſuſtulit inde Tiberius: memorante Plinio lib. xxx. cap. 1. De Britannis eumdem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis vero Helmoldum lib. 1. cap. 3. Porphyrius libro de non eſu animantium ſecundo manſiſſe ad ſuam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine, imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id eſt Romæ, ſacrum nominans Jovis Latialis.

5 *Clemens Alexandrinus*] In Protreptico.

6 *Et alii*] Maxime Arnobius.

7 *Quibus intereſſe Catonem puduit*] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus lib. II. c. 10.

H 3 1 Ne

Judaïca Religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneſtum; ſed tamen [1] ne pronus ad idololatriam populus à vera Religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem, nec malitiam habebant, oneratus eſt; qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, & ciborum aliquammultorum interdictio; quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana Religio Deum, ut mentem puriſſimam, [2] pura mente colendum docet, [3] & iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic [4] non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates: [5] non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari: non pecudum ſanguinem, aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, [6] pro veritate

1 *Ne pronus ad idololatriam populus à vera Religione deſciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus eſt*] Hanc cauſam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem ſequitur Jòſephus Albò.

2 *Pura mente colendum docet*] Joh. IV. 24.

3 *Et iis operibus quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi conſentiens, Rom. XII. 1. Adde Philipp. IV. 8.

4 *Non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates*] Rom. II. 28, 29. Philipp. III. 3.

5 *Non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari*] I Cor. V. 8.

6 *Pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem*] I Corinth. X. 16. Hebr. XII. 4. I Petr. II. 21.

7 *Quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere*] Matth. VI. 4. Luc. XII. 33. II Cor. IX. 7. Hebr. XIII. 6.

8 *Utroque uti cum modo qui ſanitati conveniat*] Luc. XXI. 34. Rom. XIII. 13. Eph. V. 18. Gal. V. 21. I Tim. V. 3. I Petr. IV. 3.

9 *In-*

te ipsius testanda nostrum offerre sanguinem: & [7] quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed [8] utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat; [9] interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars Religionis ubique ostenditur posita [10] in pia fiducia, [11] qua compositi ad fidele obsequium [12] in Deum toti recumbimus, [13] ejusque promissis non dubiam habemus fidem; [14] unde & spes exsurgit, [15] & verus amor, cum Dei, tum proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus, [16] non serviliter pœnæ formidine, [17] sed ut ipsi placeamus, [18] ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem ac [19] remuneratorem. Pre-

9 *Interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere*] Matth. VI. 18. XVII. 21. 1 Corinth. VII. 5.

10 *In pia fiducia*] Ut Joh. XII. 44.

11 *Qua compositi ad fidele obsequium*] Luc. XI. 28. Joh. XIII. 17. & sequentibus. Rom. I. 5. 1 Cor. VII. 19. 1 Petr. I. 2.

12 *In Deum toti recumbimus*] Matth. XXI. 21. II Tim. I. 12.

13 *Ejusque promissis non dubiam habemus fidem*] Rom. IV. 20. II Cor. VII. I. Gal. III. 29.

14 *Unde & spes exsurgit*] Hebr. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4.

15 *Et verus amor cum Dei, tum proximi*] Gal. V. 6. 1 Thess. III. 6.

16 *Non serviliter pœna formidine*] Rom. VIII. 15.

17 *Sed ut ipsi placeamus*] Hebr. XII. 28.

18 *Ipsumque habeamus pro sua bonitate patrem*] Rom. VIII.

19 *Ac remuneratorem*] Colloss. III. 24. II Thess. I. 6. [Adde & : ut liqueat nos intelligere præcepta ejus eo dignissima esse, & naturæ nostræ ita convenire, ut meliora, aut æquè convenientia alia nemo comminisci possit. Itaque & grati

¹ Precari vero jubemur, non ut divitias, aut honores nanciscamur, & quæ alia multum optata plurimis male cesserunt: sed primum quidem ea, quæ Deo sunt gloriosa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura desiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcumque in partem res ceciderit securi; ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni studio, nempe, retro commissorum veniam, in posterum auxilium Spiritus, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in Religione Christiana, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius.

§ XII. *Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus, etiam læsi.*

Similia sunt quæ adversus proximum exigun-

grati animi causâ, & quòd optima ac præstantissima sint ejus præcepta, ei nos parere decet; quamvis nullæ essent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipsius facti turpitudinem. Hoc demum est Deo filiorum, non servorum instar, parere. *Clericus.*]

1 *Precari vero jubemur*] Matth. VI. 10.

2 *Notat & in culpa ponit Aristoteles*] Polit. VII. cap. 14. Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ τῶν ὕστερόν τινες γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν· ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. *Pari modo & qui posterius scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum Reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod & ratione refelli facile potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andromacha Aristoteli præiverat:

—— οἱ

guntur officia. Mahumetis Religio in armis nata, nihil ſpirat niſi arma, armis propagatur. Sic & Laconum inſtituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuiſſe directa, [2] notat, & in culpa ponit Ariſtoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit eſſe naturale; cum contra verum ſit, inter homines à natura amicitiam ac ſocietatem conſtitutam. [3] Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri, occiſarum gentium, velut glorioſum facinus, triumphis oſtentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, niſi bellis, [4] ſæpe manifeſte injuſtis, [5] ut de bello in Sardiniam [6] & Cyprum ipſi fatentur, conſecuta eſt? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ

——— εἰ δή ἄπην δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μάχης ἀγών,
Τ' ἄλλ' ὄντες ἐστι μηδενὸς βελτίονες.
——— *ſi vis Martia,*
Vobis Lacones abſit & ferri decus,
Spectatur ultra quod ſit eximium nihil.

3 *Quid enim iniquius, quam ſingulas cædes puniri, occiſarum gentium, velut glorioſum facinus triumphis oſtentari?*] Senſus ex Senecæ epiſtola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. ex Cypriani epiſtola ſecunda.

4 *Sæpe manifeſtè injuſtis*] Petronius:
—*ſi quis ſinus abditus ultra,*
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hoſtis erat. ———

5 *Ut de bello in Sardiniam*] Vide Polybium Hiſtoriarum III.

6 *Et Cyprum, ipſi fatentur*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falſo, ut victor gentium populus, & donare regna conſuetus, Publio Clodio Tribuno duce, ſocii vivique Regis confiſcationem mandaverit.* Meminit ejuſdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib.

moriæ proditum est, [1] latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. [2] Ultionis exactionem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. [3] Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [4] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane

lib. II. Civilium, Dion lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de Bello Numantino & de Cretico.

1 *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam*] Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς. καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις, ἥρπαζον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων· ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους, καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci, non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenue id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum, quod nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente, spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas & vicina terrarum.*

sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: [5] ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, [6] omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti; [7] cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos

rum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum Odysseâ T. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloria duceretur.* Justinus lib. XLIII. c. 3. de Phocensibus: *Studiosius mare quam terras exercuere, piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloria habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum Mario: & Diodorum lib. V. de Tyrrhenis: Servium ad VIII. & X. Æneïdos: de Germanis Cæsarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

2 *Ultionis exactionem Aristoteles & Cicero in virtutis parte ponunt*] Aristoteles De moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & sensu & dolore carere, & cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem; *per quam vim, aut contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulcisci possem.* In Antonium: *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus.*

3 *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum*] Vide Lactantium lib. II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

4 *Exponere liberos quotidianum*] Justinus Apologetico secundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Institutionum, cap. 20. & Terentii Hecyram.

5 *Ut vis in populos septem id meritos*] Exodi XXXIV. 11, 12. Deut. VII. 1, 2.

6 *Omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gersom: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Bechai.

7 *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent*] Vide Libellum precum editum Venetiis for-

ma

tianos conceptis apparent. At [1] dolorem ſuum talionis judicio exſequi, homicidam propinqui ſui privata manu occidere, lege ipſa permittebatur. Chriſti vero lex omnino [2] prohibet injuriam ſive verbis, ſive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rurſum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, ſed & malis, [3] ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.

§ XIII.

ma minima, fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimonidem ad XIII. Articulos, ubi perdendos ait, qui eis non credunt. Et dictum eſt in ore Judæorum: *Omnes ſectarii ſubito pereant.* Similia ſunt dicta R. Iſaaci in Bereſchith rabba: & Thalmud in Baba Kama, & Baba Bathra.

1 *Dolorem ſuum talionis judicio exſequi*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

2 *Prohibet injuriam ſive verbis ſive rebus factam reponere*] Matth. V, 38. 44.

3 *Ad Dei exemplum, à quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona*] Matth. V. 45.

4 *Deorum ſtupra & adulteria*] Euripides Ione:

——— νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος. τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας ἐκ τεκνούμενος λάθρᾳ,
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύ γ', ἀλλ' ἐπεὶ κρατεῖς.
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκει, ζημιοῦσιν οἱ θεοί.
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ' οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεύς θ', ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,

Ναοὺς

§ XIII. *Circa conjunctionem maris & fœminæ.*

Conjunctio maris cum fœmina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, [4] Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & [5] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [6] postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinen-

Ναὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

——— *monendus, si tamen fas est, mihi,*
Apollo, per vim virginum minuit decus,
Quosque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu ista: sed quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo;
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fuse tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum Sermone III.

5 *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

6 *Postea Antinous*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius Historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & Historici illorum temporum.

Sinenses, & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem Philosophis in id laboratum videtur, [1] ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [2] communione mulierum laudata, quid aliud quàm ex civitate tota unum fecerunt lupanar, [3] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, exstinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & [4] plures uni concedit uxores, [5] & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie

1 *Ut rei turpi honestum nomen imponeretur*] Ita sane censent non Lucianus tantum, libello De amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus Oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus, Cyrillus contra Julianum libro VI. & late Theodoretus libro XIII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro De vita contemplatrice: Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίας Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεϊσμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros insanientium: tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed virorum in sexus ejusdem sola ætate dispares: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciose dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur.* Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

2 *Communione mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi,

die usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent [6] Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, [7] reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, [8] merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubio est utilius. Inter Paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Ger-

bi, tum maxime de Republica IV.

3 *Cum etiam inter muta animantia quadam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium De non esu animantium tertio.

4 *Plures uni concedit uxores*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I ad Cor. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum XVI. *πάτριον ἐν τ' αὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

5 *Et marito dimittenda ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

6 *Lacones & Cato*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

7 *Reum habet, inspectore cordis Deo judice concupiti nec peracti criminis*] Matth. V. 28.

8 *Merito talem eam esse voluit, qua cum animorum societate corporum quoque continet communionem*] Matth. V. 32. XIX. 9.

1 Ger-

[1] Germani, & Romani. [2] Sequuntur & hoc Christiani; ut, scilicet, animus ab uxore in solidum marito datus, [3] æquali retributione pensetur, [4] rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

§ XIV. *Circa usum bonorum temporalium.*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, [5] ut Ægyptiis & [6] Spartiatis, permissa: & qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: [7] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed [8] fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [9] quæ

1 *Germani & Romani*] Græcos etiam addere potuit, quibus plerisque, certè privatis, singulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

2 *Sequuntur & hoc Christiani*] Paulus Apostolus 1 Cor. VII. 4. Lactantius Institutionum VI, 23. Hieronymus adversus Oceanum.

3 *Æquali retributione pensetur*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quod animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis l. XXIII. *Per libidines varias caritas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——— Connubia mille:
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas.

4 *Rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant*] Utrumque recte concepit & expressit Euripides Andromacha.

5 *Ut Ægyptiis*] Diodorus Siculus Historiarum libro I.

6 *Et Spartiatis*] Plutarchus Lycurgo. 7 *Qui-*

[9] quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [10] Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, & in quosvis prohibet; [11] sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia, scilicet, non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda, quæ singula hominem totum requirant, & sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in servandis divitiis, [12] sollicitudo servitutem quamdam, & cruciatum secum ferat, quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: [13] ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore, aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, [14] ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque

7 *Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in Epitome cap. I.

8 *Fœnus tamen in extraneos permissum*] Deut. XXIII. 19.

9 *Quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur*] Levit. XXVI. 5. Deuter. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8. 11. 12.

10 *Christiana Lex non modo omne injustitiæ genus & in quosvis prohibet*] Matth. VII. 12. Ephes. V. 3.

11 *Sed & vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere*] Matth. VI. 24. & sequentib. XIII. 22. Luc. VIII. 14. I Tim. VI. 9.

12 *Sollicitudo servitutem quamdam & cruciatum secum ferat*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

13 *Ea vero quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur*] I Tim. VI. 7, 8.

14 *Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt*] Habent hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus.

1 *Sive*

que detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, [1] sive donando, [2] sive dando mutuum id rogantibus; [3] ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium [4] thesaurum esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ, liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi; [5] cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, [6] nequa repensationis aut honoris spes beneficentiam defloret: [7] cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac ne quis, ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis

1 *Sive donando*] Matth. V. 42.

2 *Sive dando mutuum id rogantibus*] Matth. ibidem. Luc. VI. 35.

3 *Ut decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant*] I Tim. VI. 17, 18.

4 *Thesaurum esse bona spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat*] Matth. VI. 20.

5 *Cum usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent*] Rom. XV. 25, 26, & sequentibus. II Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Philipp. IV. 18.

6 *Nequa repensationis aut honoris*

suis rebus opus habeat, [8] promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint; & quo magis confidant, in mentem illis revocat [9] conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

§ XV. *Circa jusjurandum.*

Perjurium vetant leges aliæ; [10] hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, [11] ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.

§ XVI. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic contineatur, & quidem

noris spes beneficentiam defloret] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

7 *Cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit*] Matthæus dicto jam loco.

8 *Promittit lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

9 *Conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis floribusque.* Matth. VI. 26. 28.

10 *Hæc vero etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

11 *Ut jusjurandum à nobis ne exigatur quidem*] Matth. dicto jam loco.

dem ut ſancitum divina auctoritate : puta [1] de modeſtia, [2] temperantia, de [3] bonitate, [4] de morum honeſtate, [5] de prudentia, [6] de officio magiſtratuum & ſubditorum, [7] parentum & liberorum, [8] dominorum & ſervorum, [9] item conjugum inter ſe; maxime vero de vitandis vitiis, quæ ſpecie quadam honeſti plurimis Græcis Romaniſque impoſuerunt; [10] cupiditatibus, ſcilicet, honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum ſolida brevitate admirabilis, [11] ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos; [12] id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri. Opponat forte aliquis, contra dogmatum Chriſti excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Chriſtianos diſcrepantiam, unde orta ſit & ſectarum multitudo.

§ XVII.

1 *De modeſtia*] 1 Petr. III. 3.

2 *Temperantia*] Tit. II. 12. 1 Tim. II. 9.

3 *Bonitate*] II Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. III. 12. 1 Cor. XIII. 4.

4 *De morum honeſtate*] Phil. IV. 8. 1 Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

5 *De prudentia*] Matth. X. 16. Eph. I. 8.

6 *De officio magiſtratuum & ſubditorum*] 1 Tim. II. 2. Rom. XIII. 1 Petr. II, 13, 17.

7 *Parentum & liberorum*] Coloſſ. III. 20, 21. Epheſ. VI. 1, 2, 3, 4.

8 *Dominorum & ſervorum*] Epheſ. VI. 5, 6, 7, 8, 9, 10. Coloſſ. III. 22, 23, 24, 25.

9 *Item conjugum inter ſe*] Epheſ. V. 22, 23, 24, 25, 28, 33. Coloſſ. III. 18, 19. 1 Tim. II. 12.

10 *Cupiditatibus, ſcilicet, honorum & gloria*] Matth. XVIII. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Joh. V. 44. Epheſ. IV. 2.

Coloſſ.

§ XVII. *Solvitur objectio ſumta ex controverſiis, quæ ſunt inter Chriſtianos.*

Sed parata reſponſio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod ſtudiis judicium impeditur: ſed ſolent iſtæ opinionum varietates conſiſtere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: ſicut in Mathematicis, an quadrari circulus poſſit diſputatur, non item an, ſi æqualibus æqualia demantur, quæ remanent ſint æqualia; idemque in Phyſicis, Medicina, & aliis Artibus, videre eſt. Sic & diſcrepantia illa opinionum inter Chriſtianos impedire nequit, quominus de præcipuis, id eſt, [13] de præceptis illis, ex quibus Chriſtianam Religionem maxime commendavimus, ſatis conſtet: eorumque certitudo hoc ipſo emicat, quod

Coloſſ. II. 18. III. 23. 1 Joh. II. 16. Philipp. II. 3. 1 Theſſ. II. 6. 1 Petr. I. 24. V. 5.

11 *Ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos*] Matth. IX. 18. XXII. 37. 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9, 10, 11. Galat. V. 14. Jac. II. 8.

12 *Id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine Vitam ejus Imperatoris ſcripſit.

13 *De præceptis*] Adde etiam de dogmatibus neceſſariis, quibus præceptorum obſervatio nititur; qualia ſunt quæ memorantur in antiquiſſimis Symbolis, qualia exſtant apud *Irenæum* & *Tertullianum*, & quale eſt *Apoſtolicum*, ut nunc vocatur. Quod paullò pleniùs oſtendimus in Libello hiſce ſubjecto, *de eligenda inter diſſidentes Chriſtianos ſententia*. §. IV. Clericus.

quod qui odiis inter se inflammati quærunt diffidendi materiam, eo progredi non audent, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quid si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ Religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus, de dogmatibus Socratis, Stoïcorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§ XVIII.

1 *Veritatem velut in puteo demersam*] Democriti est ἐν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

2 *Mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis*] Aristoteles Metaphysicorum II. c. I. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.*

3 *Nemo non aliquo vitio obsitus*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam, quæ in dictis & factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus, sexto adversus Julianum.

4 *Alii Regum adulatores*] Plato, Aristippus.

5 *Alii scortorum amoribus addicti*] Marium Zeno, Stoïcæ sectæ princeps: Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus.

§ XVIII. *Probatur amplius præstantia Christianæ Religionis, ex præstantia ipsius Magistri.*

Tertium, quo Christianam Religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata: qua in parte, prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe [1] veritatem velut in puteo demersam, & [2] mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipsorum præterea [3] nemo non aliquo vitio obsitus, [4] alii Regum adulatores, [5] alii scortorum amoribus addicti, [6] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, [7] rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris

Athenæus libro III. & XIII. Laërtius, Lactantius, testes. Theognis ipse de se multis in locis.

6 *Alii caninæ impudentiæ*] Dicti inde Cynici.

7 *Rixæ de verbis aut nullius momenti rebus*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλάνεσθε;
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί.

Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites?
O homines, tumidis inflati fastibus utres.

Item:

Φοιτᾷ ἡ βροτολοιγὸς Ἔρις κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ Ἔριδος,
Ἥτ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἔς τε βροτὸς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.

frigoris vero in Dei cultu, quod & qui Deum unum crediderunt, tamen illo sepofito, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [1] Religionis normam statuentes id quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil adseverabant certi, [2] quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, latè sparsæ Religionis auctor, [3] projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare possit, quod ipse promisit præmium, in epulis & Venere positum, id vere exstiturum; cum ipsius corpus in vitam rediisse ne dicatur qui-

Aspera lis quædam provenit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circumque voluta, supremùm
Mortales capite incurrit, spemque injicit illis.

Item:

Τίς δ' ἄρ τοὺς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνδρομος ὄχλος, ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λαλήν. ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tantò pugna inflammavit amore?
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Unde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine Præparationis, & apud Theodoretum Sermone II.

I *Religionis normam statuentes id quod receptum esset publice*] Xenophon Memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur Dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Augustino supra citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus differere, Ejus autem periculi metum

quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, [4] cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, [5] & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis [6] jactatus perpetuis seditionibus, [7] neque ingressus in terram illam felicem. At Christus [8] peccati omnis expers à suis describitur, [9] nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur. Tum

metum Græca & Latina & barbara philosophia pluris fecit, quam veri sinceram professionem: quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Justinus martyr, Parænesi ad Græcos.

2 *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet*] Vide quæ attulimus supra.

3 *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur*] Vide quæ dicentur libro VI.

4 *Cum & legationem ad Regem Ægyptium à Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit*] Exodi IV. 2, 10, 13, 14.

5 *Et ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit*] Numer. XX. 12.

6 *Jactatus perpetuis seditionibus*] Exodi XXII. Num. XI. XII. XIV. XVI. XX. XXV.

7 *Neque ingressus in terram illam felicem*] Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4.

8 *Peccati omnis expers à suis describitur*] Joh. VIII. 46 X. 32. II Cor. V. 21. I Petri II. 22. Hebr. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam ostendemus ad lib. IV.

9 *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur*] Notatum id Origeni lib. III. contra Celsum.

Tum vero [1] quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe. Quæ enim ſibi à Deo mandata erant implevit fideliter, [2] in vita omni ſimpliciſſimus, [3] injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus, quod in ipſo crucis ſupplicio oſtendit, amantiſſimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, [4] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem ſuis promiſit præmium, ejus ipſe compos factus, excellentiſſimo modo, & perhibetur, & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum [5] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [6] in cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim: ibi poteſtatem, quæ ſuprema eſt, conſecutus oſtenditur eo, quod ſuos ſectatores, & [7] linguarum, quas non didicerant, loquela, [8] & aliis mirificis virtutibus donavit, [9] ita ut facturum ſe diſcedens promiſerat: quæ omnia faciunt, ut nec

1 *Quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe*] Bene Lactantius fine Inſtitutionum: *Nec monſtravit tantum, ſed etiam præceſſit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

2 *In vita omni ſimpliciſſimus*] I Petri II. 22.

3 *Injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus*] Matth. XXVI. 50, 52. Joh. VIII. 23. Act. VIII. 32.

4 *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur*] Luc. XXIII. 34.

5 *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam*] Joh. XX. 27, 28, 29. Joh. I Epiſt. I. I. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. I Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

6 *In cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim*] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51, 52. Actor. I. 9, 10, 11. Adde Actor. VII. 55. IX. 3, 4, 5. XXII. 6. I Cor. XV. 8.

7 *Linguarum, quas non didicerant*

nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc Religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

Ex admirabili propagatione istius Religionis.

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset, pateret quam latissime. Id autem contigit Religioni Christianæ, quam ipsi videmus per Europam omnem, [10] ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri: [11] nec minus per Asiam omnem, etiam

cerant, loquela] Actor. II. 3, 4. X. 46. XIX. 6. I Cor. XII. 10. 28. 30. XIII. I. 8. XIV. 2. 4. 5, 6. 9. 13, 14, 18, 19, 22, 23. 26, 27, 39.

8 *Et aliis mirificis virtutibus donavit*] Actor. I. I. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. XXVII. Rom. XV. 19. II Cor. XII. 12. Hebr. II. 4. Ostendunt hujus rei veritatem & Justinus cum Tryphone disputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico, Origenes adversus Celsum VII. Lactantius, & alii.

9 *Ita ut discedens facturum se promiserat*] Joh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17.

10 *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis*] Vide Adamum Bremensem, & Helmoldum, & qui de Islandia scripsere.

11 *Nec minus per Asiam omnem*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

I. *Etiam*

[1] etiam ejus insulas in Oceano, [2] per Ægyptum quoque, [3] per Æthiopiam, [4] & alias aliquot Africæ partes, [5] postremo & per Americam. Neque id nunc tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque

1 *Etiam ejus insulas in Oceano*] Vide Osorium in Lusitanicis.

2 *Per Ægyptum quoque*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ecclesiastica vetere, ac nominatim Eusebio VI. 34. ex Liturgia Copritarum.

3 *Per Æthiopiam*] Vide Franciscum Alvaresium.

4 *Et alias aliquot Africæ partes*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Augustinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus subtexitur.

5 *Postremo & per Americam*] Vide Acostam & alios de rebus Americanis.

6 *De itineribus ac miraculis Thomæ*] Vide Abdiam libro IX. Eusebium Historiæ Ecclesiasticæ lib. I. in fine, & libro II. capite primo: & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Osorium & Linschotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam. De imperio Lusitanorum Asiatico. Sepulcrum ejus Apostoli in terra Coromandel etiam nunc monstratur.

7 *Andreæ*] Eusebius dicto libro III, initio, & Origenes ad Genesim.

8 *Notant Clemens*] Christum is dicit omnibus notum gentibus, Srrom. V.

9 *Tertullianus*] Adversus Judæos I. *In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? cui enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam: immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Judæi & cætera gentes: ut jam Gætulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo vero subdita: & Sarmatarum & Dacorum: & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Mox osten-

que apud Barbaros conservata [6] de itineribus ac miraculis Thomæ, [7] Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quam latè Christi nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, [8] notant Clemens, [9] Tertullianus, [10] & alii. Quæ est Religio, quæ cum

ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine sæculi secundi, patuerit quam olim Nabuchodonosoris, & Alexandri aut Romanorum: *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis*(numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos:) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

10 *Et alii*] Irenæus Tertulliano vetustior, lib. I. cap. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus & idem est, sic & lumen, prædicatio Veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire.* Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius libro II. *Virtutes sub oculis positæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Asia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygia: in Achaia, Macedonia, Epiro: in insulis & provinciis omnibus quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanasius in Epistola Synodica quæ apud Theodoretum est libro IV, cap. 3. Ecclesias Christianas

cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non Religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum Religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras

stianas commemorat Hispaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Mysiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Isauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adversus Græcos Sermone VIII. de Apostolis sic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν παρὰ τούτους, νῦν δὲ παρ᾽ ἐκείνους ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἰσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ᾽ οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοιγε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modo Romanis loquentes, modo Hispanis, aut Gallis: at postquam ad eum iverunt à quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantum, & qui Romana amant imperia, & ab ipsis reguntur; sed & Persæ, & Scythæ, & Massagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, &, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem lib. IX. conversis gentibus adnumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Christianis adnumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, & pellitos populos: in epistola ad Lætam Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in Orthodoxi & Luciferiani Dialogo Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthio-

terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana Religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

Considerata infirmitate ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana Religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Vi-

Æthiopas. Chrysostomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ᾽ ἂν τὰ γραφέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent, nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem posteriore Homilia in Pentecosten: Ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τὸν ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones, quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.*

Idem oratione egregia, Christum esse Deum: Ἐροῦμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψιλοῦ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν οὕτω, καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας προκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον ἀλλὰ καὶ Πέρσας, καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imo à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur lectu dignissima.

Videmus ita plerosque homines comparatos esse ut regum & potentum exempla facile sequantur; eoque magis si lex etiam & coactio adsit. Hinc Paganicarum Religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Christianam Religionem primi docuerunt, non modo sine imperio omni fuerunt, sed & fortunæ humilis, piscatores, textores, & si quid his simile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [1] non tantum per omnes Romani imperii partes, sed ad Parthos quoque & Indos pervenit. Nec tantum ipso initio, sed per tria ferme sæcula, privatorum opera, sine minis ullis, sine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota est hæc Religio; [2] ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis simul artibus reddebant se commendabiles, ut Geometriæ studio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum historia, Stoïci dialectica subtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici; multis adfuit

1 *Non tantum per omnes imperii Romani fines*] Rom. xv, 19.

2 *Ita ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hac pars Romani orbis prope major esset*] Jam suo ævo Tertullianus dixerat 11. Apologetico: *Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas,*

adfuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrasto. At primis Christianismi doctoribus ars talis nulla, [3] sermo simplicissimus & sine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque.

§ XIX. *Et maximis impedimentis quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.*

Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma Religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt; multoque minus antecedente quadam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione & unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus & consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis

sulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.

3 *Sermo simplicissimus*] Prudenter id notatum Chrysostomo 1 ad Cor. 1. 17. & Theodoreto, post recitata jam verba.

1 *Vivi-*

istis novis institutis; educati, scilicet, legumque & parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaïcis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima, scilicet, mala, quæ Christianismum suscipientibus, eam ob causam, ferenda aut metuenda constabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Christiani, accesserunt mulctæ, & bonorum publicationes, & exsilia: sed levia hæc; damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores, nulla fame, nulla pestilentia, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed [1] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, & his ipsis non ubique, ad Constantini ferme tempora in orbe Romano,

1 *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ*] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libros septem scripsit, Quibus pœnis affici deberent Christiani. Lactantius meminit libro v. capite 11.

2 *Præ numero eorum qui eam ob causam supplicium toleraverant, & tantum in cumulum recensentur*] Ut Massa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano

mano, alibi longius duravit; adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo Religiones alias. Græci, Paganique cæteri soliti sua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis causa mortem toleraverint, Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix [est] ut negetur. At inter Christianos, mortem ob suum dogma perpessos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti; mulieres, virgines, adolescentes, quibus nec appetitus inerat, nec spes probabilis duraturi nominis; sicut & pauci sunt, quorum nomina in Martyrologiis exstant, [1] præ numero eorum, qui eam ob causam supplicium tolerarunt, & tantum in cumulum recensentur. Accedit, quod levi aliqua simulatione, puta thuris jactu in aram, plerique se liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non potest, qui qualemcumque sensum in corde premerent, certe in

mano xxiv. Augusti: Plurimi in Africa sub Severo: sub Valeriano, Antiochiæ & in Arabia, Cappadocia, & Mesopotamia: in Phrygia, in Ponto sub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaïde, Tyro, Treveris sub Diocletiano: in Perside sub Cabada, Sapore: quorum sine nominibus mentio in Martyrologio.

in factis conspicuis ad vulgi mores se aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem subiisse non aliis tribui possit, quam Judæis, & Christianis: ac ne Judæis quidem, post Christi tempora: ante ea vero paucis, si cum Christianis comparentur, quorum plures in una aliqua provincia pro Christi lege supplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manassis & Antiochi tempora redigitur. Quare cum Christiana Religio, hac quoque in parte, tam in immensum cæteras excellat, merito aliis anteponenda est. Ex illa tanta multitudine omnis generis sexusque hominum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac Religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam, quæ alia cogitari non

1 *Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera*] Aristoteles Ethicorum ad Nicomachum lib. 1. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη, τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum 1. parte posteriore, capite ultimo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maxime cum non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

2 *Ut quos haud aliter noscamus*] Homerus:

Οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est:

Exactissimo, scilicet, sciendi genere.

3 *Va-*

non poteſt, quam lux veritatis, & Dei Spiritus.

Reſpondetur his qui plura & validiora argumenta requirunt.

Si quis allatis hactenus argumentis, pro Chriſtiana Religione, ſatis ſibi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret; ſcire debet, [1] pro rerum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti eſt quæſtio; in quo genere ſane ſtandum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, Medicinæ quoque pars magna; ſed & omnis, quæ inter parentes liberoſque eſt, pietas, [2] ut quos haud aliter noſcamus. [3] Voluit autem Deus id, quod credi à nobis

[3] *Voluit autem Deus*, &c.] Duo ſunt genera dogmatum, in Religione Chriſtiana, quorum altera poſſunt philoſophicè demonſtrari, altera non poſſunt. Priora ſunt exſiſtentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, & ſanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia poſſunt demonſtrari, ſuntque à *Grotio* & aliis ita demonſtrata, ut neceſſe ſit ea admitti, niſi Rationi nuncius remittatur. Attamen adfectus, qui iis contrarii ſunt, obſtant ne ab Incredulis admittantur; quia ſi vera agnoſcerentur, ii adfectus eſſent exuendi, quod nolunt iis dudum adſueti. Poſteriora ſunt facta hiſtorica, quibus veritas Evangelii nititur, & quæ ſunt à *Grotio* expoſita & hiſtoricis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probationes omnium Hiſtoriarum, quas non negant, quamvis non viderint; niſi eadem adverſaretur ratio, ab adfectibus petita, qui obſtant ne ea admittantur, quibus admiſſis, inolitis con-

 ſue-

bis vellet, sic ut illud ipsum credere tamquam obedientiam à nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci: ut ita sermo Euangelii tamquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea, quæ diximus, argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros, incredulitatis causam non in probationis penuria esse positam, sed in eo, [1] quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur; quod, scilicet, durum illis sit honores & alia commoda parvi ducere, quod faciendum sit, si ea recipiant, quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes Historicorum pro veris habeant; quas

suetudinibus esset valedicendum. Vide libellum nostrum Gallicum, *de Incredulitate*. Clericus.

1 *Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur*] Tractat hoc pulchre Chrysostomus 1 Cor. cap. III. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τοῦ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ὀκνεῖν ἐκ τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia, ad implenda quæ præcepta sunt, venit.*

2 *Hoc ipsum quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus 1 ad Corinth. cap. I. in fine, & Augustinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5.

quas tamen veras esse sola auctoritate constet, non etiam manentibus in hunc diem vestigiis; qualia habet Christi historia, partim confessione Judæorum, qui nunc supersunt, partim iis, qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus; quorum omnino causam aliquam exstitisse oportuit. Cumque illa Religionis Christianæ tam diuturna continuatio, & tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit: sequitur, ut tribuenda sit miraculis, aut si quis miraculis neget id factum, [a] hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§ I. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUi jam his, quæ allata ſunt, argumentis, aut ſiqua præter hæc ſunt alia, perſuaſus, eam quam Chriſtiani profitentur, Religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes ediſcat, mittendus eſt ad libros antiquiſſimos eam Religionem continentes, quos Novi Teſtamenti, aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, ſi quis neget illis libris eam Religionem contineri, ſicut Chriſtiani omnes affirmant, cum omni ſectæ, ſive bonæ, ſive malæ, æquum ſit

1 *Ei incumbat onus adferendi argumenta ſcripto fidem derogantia*] Baldus in rubrica de Fide inſtrumentorum. Vide & Gailium lib. II. Obſ. CXLIX. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

2 *Clemens*] Exſtat tantùm *Clementis* Ep. ad Corinthios ubi loca

ſit credi in eo, quod aſſerunt, hoc aut illo libro ſua dogmata contineri; ſicut Mahumetiſtis credimus Mahumetis Religionem contineri Alcorano. Quare cum ſupra jam probata ſit veritas Religionis Chriſtianæ, ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri; ſatis, vel hoc ſolo, adſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet, primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam; ut qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per ſæcula receptum, [1] ei incumbat onus adferendi argumenta fidem Scripto derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum, velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis.

§ II. *Libros qui nomina præſcripta habent eorum eſſe quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo, Scripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt, quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe Scriptoris cujus titulo inſigniuntur: quia, ſcilicet, primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, [2] Clemens, ac deinceps alii ſub his ipſis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod

loca quidem Novi Teſtamenti proferuntur, ſed ſine nomine Scriptorum. Itaque potuiſſet *Clementis* nomen omitti, imò etiam *Juſtini*, qui nomina addere non ſolet. *Clericus.*

1 Ter-

quod [1] Tertullianus aliquot librorum ipsa archetypa suo adhuc tempore ait exstitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi umquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: [2] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium, quotquot per orbem sunt, gentium?

§ III. *De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.*

Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; ut [3] Petri altera, ea quæ Jacobi est,

1 *Tertullianus*] De præscriptione adversus hæreticos: *Age jam qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsident, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur,* Quidni ipsa manus Apostolorum tum exstiterit, cum Quintilianus dicat suo tempore exstitisse manum Ciceronis, Gellius Virgilii suo tempore?

2 *Julianus vero aperte etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ esse ea quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta*]

est, & Judæ, quæ sub nomine Joannis presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti, quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignorasse, aut de iis dubitasse: postea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpisse, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero causa idonea fingi potest, cur illos libros quisquam supposuerit; cum nihil inde colligi possit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§ IV. *Libris sine nomine constare auctoritatem, ex qualitate scriptorum.*

Non est etiam, quod fidem quis detrahat epistolæ ad Hebræos, eo solo nomine, quod nesciatur ejus scriptor; ac similiter duabus epistolis Johannis, & Apocalypsi, quod dubi-

scripta] Exstat locus libro Cyrilli decimo. [Vide & adnotata à nobis, in Dissertatione de IV. Euangeliis *Harmoniæ Euangelicæ* subjecta. *Clericus.*]

3 *Petri altera*] De hac tamen ipse *Grotius* dubitabat, cujus dubitationis rationes ipse reddidit, initio adnotationum ad eam Epistolam. Sed quamvis una aut altera Epistola in dubium revocaretur, nec propterea ceteræ dubiæ fierent, nec ulla fidei Christianæ pars, quæ abunde alibi tradita est, periret. *Clericus.*

1 *In*

dubitent nonnulli, an earum scriptor Johannes sit Apostolus, an alius quis ejus nominis. [1] In Scriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum Scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris; nempe, quia videmus eum, quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina; rem dicat minime credibilem; eos, scilicet, qui ubique veritatis ac pietatis studium inculcant, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed [2] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§ V. *Hos Scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.*

Constare ergo debet, libros Novi Fœderis

1 *In Scriptoribus*] Aptiùs dixeris, *in Scriptis*, seu libris, & hæc fuit mens *Grotii*, ut sequentia ostendunt. *Clericus.*

2 *Romanis etiam legibus capite puniebatur*] L. Falsi nominis, D. de lege Cornelia. Paulus libro v. Sent. xxv. §. 10. & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum librorum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

3 *Ita ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit*] Joh.

ris ſcriptos ab illis, quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipſi ſe teſtantur: quibus ſi accedat, ut itidem conſtet illis & nota fuiſſe quæ ſcriberent, neque ſtudium fuiſſe mentiendi, ſequitur, ut quæ ſcripſerunt, vera ſint; cum omne falſum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex ſodalitio illorum duodecim fuere, quos Jeſus vitæ ſuæ ac dogmatum teſtes elegerat, [3] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deeſſe non potuerit. Idem de Jacobo dici poteſt, qui aut Apoſtolus fuit, aut, ut alii volunt, [4] proximus conſanguineus Jeſu, & ab Apoſtolis conſtitutus Hieroſolymorum Epiſcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ ſibi ab ipſo Jeſu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res à ſe geſtas falli ipſe potuit, aut etiam Lucas, [5] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jeſu ſcripſit, facile ſcire potuit, natus in locis proximis, per ipſam Palæſtinam peregrinatus, [6] ubi & locutum ſe ait cum iis, qui oculati rerum teſtes fuerant. Haud

Joh. xv 27. Idem 1. epiſt. 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

4 *Proximus conſanguineus Jeſu*] Ita & alii ſentiunt non pauci, & ubique Chryſoſtomus. Vide & Joſephum. [Adde & *Euſebium* H.E. Lib. II. c. 1. & 23.]

5 *Individuus ei itinerum comes*] Vide Actor. xx. & ſequentia. Coloſſ. IV. 14. II. Tim. IV. 11. Philem. 24.

6 *Ubi & locutum ſe ait cum iis qui oculati rerum teſtes fuerant*] In procemio Euangelicæ hiſtoriæ.

1 *Mar-*

Haud dubie, præter Apoſtolos, quibuſcum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jeſu ſanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquiſitioni confidamus: quanto huic Scriptori æquius eſt credi, qui ſe omnia ab ipſis, qui inſpexerant, hauſiſſe dicat? [1] Marcum conſtans fama eſt Petro ſemper hæſiſſe comitem, ita ut, quæ ſcripſit ille, habenda ſint quaſi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipſe dictaſſet: præter quod, quæ ille ſcribit, etiam in Apoſtolorum Scriptis reperiuntur pæne omnia. Neque falli potuit Apocalypſeos Scriptor in iis viſis, [2] quæ ſibi divinitus immiſſa dicit; [3] aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur ſe, aut à Dei Spiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe.

§ VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum, quod diximus, non fuiſſe ipſis mentiendi voluntatem, connexum eſt cum eo,

1 *Marcum conſtans fama eſt Petro ſemper hæſiſſe comitem*] Irenæus lib. III. c. I. Clemens in Hypotypoſeon libris citatus in Eccleſiaſtica Euſebii hiſtoria.

2 *Quæ ſibi divinitus immiſſa dicit*] Apoc. I. I. 2. IV. I. & ſequentibus. XXII. 18, 19, 20, 21.

3 *Aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur ſe, aut à Dei Spiritu, aut ab Apoſtolis ipſis didiciſſe*] Hebr. II. 4. V. 14. XIII. 7, 8. 23.

4 *Dogmata pietatis ubique pleniſſima*]

eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ Religionis, & historiæ resurrectionis Christi, fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia; cum hujus professionis causâ, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & [4] dogmata pietatis ubique plenissima, & vita ipsorum numquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsius fuisset malæ fidei, non

nissima] Et mendacio infesta: Johan. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17. 19. XVIII. 37. Actor. XXVI. 25. Rom. I. 25. II Thess. II. 20. I Joh. I. 6. 8. II. 4. 21. II Cor. VI. 8. Eph. IV. 15. 25. Coloss. III. 9. Apoc. XXII. 15. II Cor. II. 31. Gal. I. 20. Vide quam sollicite Paulus distinguat quæ à se sunt, & quæ à Domino, I Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, II Cor. XII. 2.

non ipſi ſuas culpas æternæ memoriæ prodidiſſent; [1] ut de omnium fuga in Chriſti periculo, [2] de Petro ter negatore.

§ VII. *Adſtruitur Scriptoribus fides inde, quod miraculis illuſtres fuerint.*

Contra vero bonæ ipſorum fidei Deus ipſe teſtimonia illuſtria reddidit editis prodigiis, [3] quæ cum magna fiducia ipſi, ipſorumve diſcipuli, publice adſeverarunt, additis perſonarum, locorumque nominibus & circumſtantiis cæteris; ita ut facillime poſſet à Magiſtratibus, inquiſitione facta, veritas aut falſitas adſeverationis detegi: inter quæ dignum obſervatione eſt, quod & [4] de linguarum, quas non didicerant, uſu apud multa hominum millia, & de ſanatis ſubito corporum vitiis in populi conſpectu con-

1 *Ut de omnium fuga in Chriſti periculo*] Matth. XXVI. 31. 56.

2 *De Petro ter negatore*] Matth. XXVI. 69. & ſequentibus. Marc. XIV. 66. & ſequentibus. Luc. XXII. 54. & ſequentibus.

2 *Quæ cum magna fiducia ipſi ipſorumve diſcipuli publice adſeverarunt*] Vide tota Acta Apoſtolica: II Cor. XII. 12.

3 *De linguarum, quas non didicerant, uſu*] Loca ſupra producta ſunt.

4 *Imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus ſuis commemoravit*] Libro XIII. Teſtis Origenes contra Celſum II. Eſt autem hic ipſe Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

6 *Facta hæc tamquam notiſſima, & de quibus dubitari non poſſet, affirmant*] Loca ſunt plurima, maxime apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Auguſtini, libro XXII. de Civitate Dei.

7 *Apud ſepulcra*] Miracula apud ſanctorum virorum ſepulcra tum cœperunt jactari, cum, rerum potientibus Chriſtianis, lucro

constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullam omissuri essent, ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani, umquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; [5] imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis, commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, [6] facta hæc tamquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant: imo & [7] apud sepulcra eorum vim mirificam durasse per aliquot sæcula, aperte prædicant, cum non nes-

lucro cœperunt esse iis, in quorum Ecclesiis sepulta erant Martyrum, aliorúmve cadavera. Quare nollem hoc argumento uti, ne certis miraculis, unà cum dubiis, aut commentitiis fides detrahatur. Notum est quot fabulæ à IV. sæculo narratæ sint, hac de re. Sed *Origenes* ejusmodi miraculorum non meminit. Quin & Lib. VII. contra Celsum, ait *signa Spiritus Sancti ab initio prædicationis Jesu, & post ejus adscensionem plura ostensa, postea vero pauciora. Verumtamen*, inquit, *nunc quoque sunt ejus vestigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo & huic convenientibus actionibus.* Σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ᾽ ἀρχὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα· πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ᾽ ὀλίγοις τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ᾽ αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρμένοις. Quis credat uno atque altero sæculo, post *Origenem*, cùm minùs erat necesse, tot facta esse miracula? Certè IV & V sæculi miraculis tam fides, sine flagitio, detrahi potest; quàm, sine impu-

nescirent, si id falsum esset, facillime à magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulcra, quæ dixi, editorum tanta frequentia, tot eorum testes, [1] ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

§ VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit divinitus revelata.*

Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: [2] ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione, [3] de duratione ejus perpetua, [4] de ea rejicienda à Judæis plerisque, [5] amplectenda vero ab extraneis, [6] de odio Judæorum in profitentes hanc Religionem, [7] de suppliciis gravissimis ob eam subeun-

pudentia, Christi & Apostolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non sine periculo, prædicari potuerunt: illa non sine periculo rejici, nec sine utilitate eorum, qui fortè fingebant, credi. Quod magnum est discrimen. *Clericus.*

1 *Ut etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint*] Vide Cyrillum lib. x. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

2 *Ut de subita atque ingenti hujus Religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & seqq. Luc. x. 18. Joh. XII. 32.

3 *De duratione ejus perpetua*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 16.

4 De

ſubeundis, [8] de obſidione & exſcidio Hieroſolymorum ac Templi, [9] ſummiſque Judæorum calamitatibus.

§ IX. *Tum etiam ex cura quam decebat à Deo ſuſcipi, ne falſa ſcripta ſubjicerentur.*

Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus ſit falli mendacibus libris. Jam vero quod, poſt ſubortas tot in Chriſtianiſmo ſectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut pleroſque, exceptis paucis, qui nihil ſingulare continent, amplecteretur; magnum eſt argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuiſſe opponi; cum illæ ſectæ tantis in ſe odiis exarſerint, ut quicquid his placuiſſet, aliis ob id ipſum diſpliceret.

§ X.

4 *De ea rejicienda à Judæis pleriſque*] Matth. XXI. 33. & ſequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & ſequentibus.

5 *Amplectenda vero ab extraneis*] Iiſdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

6 *De odio Judæorum in profitentes hanc Religionem*] Matth. X. 17.

7 *De ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis*] Matth. X. 21, 39. XXIII. 34.

8 *De obſidione & exſcidio Hieroſolymorum ac Templi*] Matth. XXIII. 38. XXIV. 16. Luc. XIII. 34. XXI. 24.

9 *Summiſque Judæorum calamitatibus*] Matth. XXI. 33. & ſequentibus. XXIII. 34. XXIV. 20.

§ X. *Solutio objectionis, quod multi libri à quibuſdam rejecti fuerint.*

Fuerunt ſane inter eos, qui Chriſtiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos ſuo peculiari dogmati videbant adverſari: puta qui aut Judæorum odio, [1] Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis inſectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Chriſtianis erant ſubeunda, [2] latere volebant ſub nomine Judæorum, [3] quibus impune licebat ſuam Religionem profiteri. Sed hi ipſi [4] ab omnibus aliis, qui ubique erant, Chriſtianis abdicati ſunt [5] illis temporibus, cum adhuc omnes, ſalva pietate, diſſentientes magna cum patientia ex Apoſtolorum præſcripto tolerarentur. Horum Chriſtianiſmi adulteratorum prius illud genus ſatis refutatum arbitror ſupra, cum oſtendimus, unum eſſe verum Deum, cujus opificium ſit mundus: & ſane ex ipſis etiam libris, quos

1 *Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis inſectabantur*] Vide Irenæum lib. 1. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem: Epiphanium de eodem.

2 *Latere volebant ſub nomine Judæorum*] Vide Gal. II. 11. VI. 13, 14. Philip. III. 18. Irenæum lib. 1. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

3 *Quibus impune licebat ſuam religionem profiteri*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro ſæpe. Philo contra Flaccum, & De legatione. Joſephus paſſim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. L. 1. C. de Judæis. Tertullianus Apologetico: *Sed & Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur ſabbatis omnibus.*

4 *Ab*

quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, [6] quale est imprimis Lucæ Euangelium, satis patet, eumdem Deum, quem Moses & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus; cum eos, qui Judæi & sunt & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus acceptaque à Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quidquam doceret Christo ingratum, id est, falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma, nempe, de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla

4 *Ab omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt*] Tertullianus adversus Marcionem I. *Nullàm Apostolici census Ecclesiam invenias, quæ non in creatore christianizet.*

5 *Illis temporibus cum adhuc omnes, salva pietate, dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto tolerarentur*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

6 *Quale est imprimis Lucæ Euangelium*] Ostendit id manifestissime Tertullianus adversus Marcionem libro IV.

nulla ei causa fuit, [1] cum & circumcisus esset ipse, [2] & pleraque legis ultro observaret; [3] Religionis autem Christianæ causa, multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum; [4] atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis: quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum, qui, pro sabbato, [5] singulos dies divino cultui impendere docebantur: pro exiguis secundum legem impendiis, [6] bonorum omnium ferre jacturam, [7] &, pro pecudum sanguine, suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, [8] sibi à Petro, Johanne, & Jacobo in signum consensus datas dexteras: quod, ni verum fuisset, numquam ausus esset dicere, cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo, quos dixi, exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus,

1 *Cum & circumcisus esset ipse*] Philipp. III. 5.

2 *Et pleraque legis ultro observaret*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & sequentibus.

3 *Religionis autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora & duriora ferret, quam lex imperabat: aut legis occasione habebat exspectandum*] II Cor. XI. 23. & sequentibus, & passim in Actis. Vide & I Cor. II. 3. II Cor. XI. 30. XII. 10.

4 *Atque eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis*] Actor. XX. 29 Rom. V. 3. VIII. XII. 12. II Cor. I. 4. 8. II. 4. VI, 4. I Thess. I, 6. II Thess. I. 6.

5 *Sin-*

ſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ Scriptores ediderunt, & de ſingulari Dei curatione, circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis Hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia, credi ſoleat, niſi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certe nulla eſt.

§ XI. *Solutio objectionis, quaſi his libris contineantur impoſſibilia.*

Nam ſi quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non poſſint, [9] cum jam ſupra oſtenderimus, eſſe quædam, quæ ab hominibus præſtari non poſſint, à Deo autem poſſint; quæ, ſcilicet, nullam in ſe repugnantiam includunt; atque earum rerum in numero eſſe etiam illas, quas maxime miramur, prodigioſas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evaneſcit iſta objectio.

§ XII.

5 *Singulos dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. I Tim. V. 5. II Tim. I. 3.

6 *Bonorum omnium ferre jacturam*] II Cor. VI. 4. XII. 10.

7 *Et, pro pecudum ſanguine, ſuum ipſorum Deo conſecrare*] Rom. VIII. 36. II Cor. IV. II. Philipp. I. 20.

8 *Sibi à Petro, Johanne & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras*] Gal. II. 9. Adde I Cor. XV. II. II Cor. XI. 5. XII. II.

9 *Cum jam ſupra oſtenderimus*] Libro II.

 I *Sole*

§ XII. *Aut à ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientia valentium; qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcumque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcumque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines pertingere; posse eum, etiam post hanc vitam, præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus; cognationem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant: omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate, [1] solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum

1 *Solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33, 34, 35. 1 Cor. II. 11, 16.

2 *De mentis suæ natura dissentientes in longissime distantes opiniones dilabuntur*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philosophorum: Stobæum in Physicis, capite XI.

rum modo inter se, sed & singulorum Philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si [2] de mentis suæ natura dissentientes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente, definire aliquid cupientibus? [3] Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato [4] horum nihil sciri posse dicebat, sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sunt, quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne adseritur quidem, Deum quidquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt mediæ, aut certe non omnino per se debitæ, nec plane tur-

3 *Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi*] Habet id Tacitus Annalium VI.

4 *Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo*] Locus est Phædone. paria in Timæo. Bene Ambrosius: *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

turpes, ante Christi tempora, aliter imperatum aut permissum fuit; id his libris non obstat, [1] cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.

§XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnantia contineantur.*

Solet à nonnullis objici esse quamdam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici; quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio; qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ Scriptores reperiatur, [2] sive Judæos sumas, [3] sive Græcos Philosophos, [4] aut Medicos, [5] sive Ro-

1 *Cum in talibus leges posteriores prioribus derogent.*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν. *Constitutiones tempore posteriores plus valent prioribus:* Dictum est Modestini L. ultima. D. de Constitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas constitutiones atque decreta posteriora pristinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & squallentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & caditis.* Et de Baptismo: *In omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus Symp. IX. Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις, κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis, posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

2 *Sive Judæos sumas*] Quorum diversissimas sententias cum alibi videas, tum apud illarum litterarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris

Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, [6] ut Platonem & Xenophontem; sed & [7] eumdem sæpe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, adseverare. At hi, de quibus agimus, Scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non desit commoda conciliatio, sed nos lateat, ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & si quid his simile est. Imo hoc ipsum Scriptores illos ab omni doli suspicione

bris de Creatione & Resurrectione.

3 *Sive Græcos Philosophos*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

4 *Aut Medicos*] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima; & Celsum initio De re medica: Tum vero Spagiricos adde.

5 *Sive Romanos Jurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios litteratiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

6 *Ut Platonem & Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum: Athenæum XI. Laërtium Platonis vita: Gellium libro XIV.

7 *Eumdem sæpe Scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum adseverare*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

1 Cum

picione liberare debet ; [1] cum ſoleant, qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet : cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas : quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos ? Alius reſtat modus teſtimonia refellendi, ex contrariis extrinſecus teſtimoniis.

§ XIV. *Solutio objectionis ex teſtimoniis extrinſecis : & oſtenſum ea magis eſſe pro his libris.*

At ego cum fiducia affirmo, talia repertum

1 *Cum ſoleant qui falſa teſtantur, de compacto, omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quidquam diverſum appareat*] Hoc eſt quod docet Imperator Adrianus, videndum in teſtibus utrum unum eundemque meditatum ſermonem attulerint, L. teſtium. D. de Teſtibus. Speculator lib. I. parte IV. de Teſte, in pr, n, 81, Exactiſſima circumſtantiarum omnium notitia in teſte non eſt neceſſaria. Vide Luc. I. 56. III. 23. Joh. II, 6. VI. 10. 19. XIX. 14.

2 *Ut Phlegontis*] Libro XIII. Chronicorum ſive Olympiadum, his verbis : Τῷ δ' ἔτει τῆς CB Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρᾳ ς'.

tum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, & quidem talium, qui inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quamquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmat. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani, memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Johanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum exscidio exstant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ, apud Thalmudicos, de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, [2] ut Phlegontis, [3] tum & Acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus

ϛʹ τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέστρεψε. *Quarto autem anno* CCII *Olympiadis, maxima & excellens inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. xxxv. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

3 *Tum & Acta publica*] Tertullianus Apologetico cxxi. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

1 *De*

quibus constabat [1] de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

§ XV. *Solutio objectionis de mutata scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut exscriptorum incuria, aut perversa cura, litteræ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed [2] iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere, exemplorum diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam; cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima, & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At

1 *De eo sidere quod post Christum natum apparuit*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denunciatas. sed descensum Dei venerabilis ad humana conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cœlestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupasse.*

2 *Iniquum est ob talem*, &c.] Liquet hoc hodie quàm maximè ex adcuratissimis collectionibus

At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, numquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant; id pro convicio, non pro testimonio, habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt;[3] cum qui id affirmet, præsertim adversus Scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis patescat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros eorum esse Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos.

tionibus variarum lectionum Novi Testamenti, & præsertim ex editione *Joannis Millii.* Quantacumque sit varietas, nullum propterea dogma inde novum nascitur, aut antea receptum evertitur. Nulla etiam historia, quæ quidem alicujus sit momenti, ad veritatem Religionis quod adtinet, antea credita ex libris Novi Testamenti eliminatur, aut ex variis lectionibus antea ignota colligitur. Quod dicimus de Novi Testamenti Libris, idem de Vetere Testamento dictum censeri potest. *Clericus.*

3 *Cum qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu lateque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat*] L. ult. C. de Edicto Divi Adriani tollendo.

1 *Fal-*

tos. Pars quoque aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus librisque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit; dubium non est, quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exempla sibi inde plurima sumserint; quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianorum nomen per Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, [1] falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim sæculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum, quæ versiones etiamnum exstant, & à Græcis libris in

1 *Falsariam manum*] Quæ omnia, nimirum, exemplaria pervaderet, & versiones omnes corrumperet: nam alioqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus suis per-

in nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus & Scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis, aut ab eorum discipulis instituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia, tantæ auctoritatis, per illa tempora, cui mutare quidquam volenti paritum fuisset: quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesia maxime eminebant. Post hæc, quæ dixi, tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui, post diligentem inquisitionem, hos libros, ut in originaria sua puritate perstantes, receperunt. Jam & illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest, illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem, & Christum Legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tamquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id umquam habuisse licentiæ, ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adver-

sus

Perversè addicti exemplaria sua corrumpere, quod non *Marcion* modò fecit, sed & librarii nonnulli rectiùs sentientes; quod ostendimus in *Arte* nostra *Critica* Part. 3. Sect. 1. c. XIV. *Clericus.*

ſus omnes hinc ſibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut ſiverit Deus tot millia hominum pietatis ſtudioſa, & æternam ſalutem ſincero propoſito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non poſſent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta ſunto, qui ſi ſoli exſtarent, ſatis eſſet, unde veram Religionem diſceremus.

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nunc cum Deo viſum fuerit etiam Judaïcæ Religionis, quæ vera olim fuit, & Chriſ-

1 *Davidis & Salomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales*] Vide quæ ex iis recitat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. c. 2. ubi addit volentem exempla habere epiſtolarum, quas inter ſe ſcripſere Salomo & Iromus, petere ea poſſe à publicis Tyri archivorum cuſtodibus. [Noli tamen hoc credere, ſed vide quæ diximus ad 1 Reg. V. 3.] De Davide locus eſt inſignis ex IV hiſtoriarum Damaſceni, Joſepho citatus Antiquæ hiſtoriæ lib. VII. cap. 6. *Multo poſt hæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, & Damaſcum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed ſuſcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurriſſet, poſtremo ad Euphratem commiſſo victus eſt, præſtantiſſimus regum habitus, animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo poſteri ejus in decem ſtirpes regnarunt, ſimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluiſſet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eſt.* Priorem hiſtoriæ hujus partem habes II Sam. VIII. 5. 1 Chron. XVIII. poſteriorem 1 Reg. XX. ubi Joſeph. vide. Adadus ille Joſepho *Adar* dicitur, *Adores* Juſtino ex Trogo.

Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hîc, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima a Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic [1] Davidis & Salomonis nomina,

go. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Euseb. Præparat. Euang. lib. IV. c. 30. Idem Joseph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hist. Phœnicia. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipsamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod seorsim in insula erat, aggerato quod intercedebat spatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hierosolymis tunc regnabat Salomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, & cupiisse ab ipso alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniam pro multa pependisse: postea vero Abdemonum hominem Tyrium solvisse ea, quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia, quæ cum solvere Salomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas.* Addit deinde Menandri Ephesii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit, locum illustrem: *Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit quæ in Jovis est templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Her-*

mina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœ-

culis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes, quo tempore Tityis arma intulit, tributa non solventibus, eosque sibi cum subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Salomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII, *post quos Astartus Delaastarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus, qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos* XXXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Pygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno, soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Referanda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & Rex Juba, & Appion, & Thallus.* Iromi illius & Salomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis extitisse ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus, apud quem Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur I Reg. XIX. 15. II Reg. VIII. II. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem Tribus in servitutem avexit, ut narratur II Reg. XVII. 3. & sequentibus; & Samariam cepit, II Regum XVIII. 9. locus est Menandri, quem diximus, Ephesii apud Josephum libro eodem nono, capite XIV. *Elulaus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursavit:*

Phœnicum Annales. [1] Nabuchodonosori, &

vit: mox tamen pace cum omnibus facta, rediit retro. Verum descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Assyriorum Regi dediderunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit, cum accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aquaductus, qui Tyrios ab aquæ haustu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Josephus eodem loco ipsum hujus Regis nomen Salmanasarum exstitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Senacheribi, qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur II Reg. XVIII. 13. II Paral. XXXII. 1. Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaïcis repertas testatur idem ille Josephus lib. x. cap. 1. Ejusdem Σαναχηρίβου Senacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio est II Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis exstitisse testatur Josephus Antiquæ Historiæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est II Paral. XXXV. 22. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκῶς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

1 *Nabuchodonosori*] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ x. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum, producit, *Cum audisset pater ejus Nabopollasarus eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle & Phenice præpositus fuerat, Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem cum eum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnarat annos XXIX. Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis, reportandos Babylonem*

lonem. Ipse cum comitibus paucis, breviore per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res à Chaldais administrari, & ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est; captivisque conspectis, jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnificè ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore, quem longum sit exsequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Mediæ locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara Temporum Emendatorum Appendice. Interpretatur hæc Curtius libro V. quem vide, partim & Strabo lib. XV. & Diodorus libro II. Berosus, ex quo hæc & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuêre, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat, & Clemens, *Chaldaïca.* Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & Scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum Scriptore nobis tradidit Eusebius cum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, belloque usque in Africam & Hispaniam illato quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldæi, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcæ numquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret*

per

per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet libro x. Antiquæ historiæ, cap. 11. & ait exstare Indicorum IV. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agrosque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea: *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simulque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL, in altum vicies quantum patent sparsæ manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquæductuum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV.

27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc adfert: Ναβουχοδρονόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodronosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus cum in Iudicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, cum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante, Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos XIII. Post hunc regnavit Baal annos X. Post hunc Judices constituti sunt, qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baslachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi Judices fuere per annos sex; sed medio inter hos tempore, annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo, misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos IV. Hoc quoque mortuo, advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos XX. Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν, ἀνα-

[1] & aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. [2] Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, [3] Apries

ἀνασπάστους εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum, apud Clementem, Strom. 1.

1 *Et aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat.*] Apud Berosum, post modo prolata, hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. *Regnum accepit filius ejus Evilmeradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administraret, petitus insidiit Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prava in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus agerетur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum è Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus, transacto vita cætero, diem suum obiit.* Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλούρουχος ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λείπει παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδείκνυσι βασιλέα, προσήκοντά οἱ οὐδέν. τοῦ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc,*

eum

[3] Apries est Herodoto. Jam [4] Cyri, & successorum ejus [5] ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gen-

cum Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit. Evilmeraduchus iste nominatur II Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt, cum istis Herodoti: Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτὸν, ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήφθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Jeremiam LI. 20. 30. 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam II. 30. de exsiccato annis alveo, Herodotus consentit Jeremiæ XI. 32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I. 7. cogitemus.

2 *Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ*] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV. 30. est חפרע. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

3 *Apries est Herodoto*] Lib. II.

4 *Cyri*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro II. Ctesiam Persicis, Justinum libro IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste, probat Theophilus Antiochenus.

5 *Ad Darium usque*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & Scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro XI. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho, libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Appionem libro priore; quem locum habet & Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaïcam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum re-

 rumque

Gentem pertinentia adfert Josephus, in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, [1] quæ ex Strabone, & Trogo supra attulimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia exstent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in Legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, umquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis, aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte

rumque Judaïcarum testes Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem. Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

1 *Quæ ex Strabone & Trogo supra attulimus*] Libro I.

2 *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt*] Hecatæus Josepho descriptus, in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum, Ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus deciescentenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumsita habitare ab Africæ descensu ad fines Æthiopiæ.* Adde Josephum libro XII. cap. 2, 3. & sequentibus. Libro XIII. cap. 4, 5, 6, 7, 8. XVIII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Josephus XIV. 17.

3 *Cyrenaïca*] Josephus Antiquæ historiæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

4 *Urbes Asiæ*] Josephus XII.

recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum Gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam Decem Tribus, duæ postea: & ex his quoque, post concessum à Cyro reditum, multi in terris exteris subsederunt. [2] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos disjecerunt: plena Judæis erat [3] Cyrenaïca: plenæ [4] urbes Asiæ, [5] Macedoniæ, [6] Lycaoniæ, etiam insulæ [7] Cyprus, [8] Creta, atque aliæ. Jam [9] Romæ numerus eorum ingens vel [10] ex Horatio, [11] Juvenali & [12] Martiali discatur. Tam dissitis inter se cœti-

XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX.

5 *Macedoniæ*] Act. XVII.

6 *Lycaoniæ*] Act. XIV. 18.

7 *Cyprus*] Act. XIII. 5.

8 *Creta*] Act. II. 11.

9 *Romæ*] Josephus XVIII. Historiæ Antiquæ, cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

10 *Ex Horatio*] Lib. I. Sat. IV.

——— *nam multò plures sumus: ac veluti te*
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

——— *credat Judæus Apella.*

Sat. IX.

——— *hodie tricesima sabbata*, &c.

11 *Juvenali*]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur. Sat. XIV.

12 *Martiali*] III. 4.

Quod jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro I.

Atque utinam numquam Judæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperioque Titi!
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumptum, qui dixerat de iisdem Judæis: *Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victori-*

cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod [1] trecentis ferme ante Christum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX dicuntur, versi sunt; ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summum eodem, possiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaïcum, & in Hierosolymitanum, id est, semi-Syriacum, translati sunt iidem libri, [2] partim paulo ante, [3] partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Josephus ad Vespa-

victoribus leges dederunt. Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. II. Sceleratissimam gentem vocat, tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut supra notavimus, quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latissime sparsi Judæi nominis testem Philonem in Legatione: Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μία χώρα τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περιέκολον, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor.* Dion Cassius libro XXVI. de Judæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem Institutorum suorum evicerit.*

1 Tre-

Vespasianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis temporibus, magis magisque spargi cœpit Christiana Religio, quam profitentium [4] multi Hebræi erant, [5] multi Hebræas litteras addidicerant; quibus proinde promptum fuit, si quid à Judæis falsi fuisset admissum, in parte, inquam, insigni, id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plane in eum sensum, quo apud Hebræos exstant: quos sane Hebræos cujusvis potius criminis, quam, non dicam falsi, sed vel negligentiæ circa hos libros convincas; [6] cum eos summa religione describere ac conferre soleant, etiam ut litteras

1 *Trecentis ferme ante Christum annis*] Vide Aristæum, & Josephum libro XII. 2.

2 *Partim paulo ante*] Ut ab Onkelo, forte & ab Jonathane.

3 *Partim non multo post*] Ut à Scriptore Thargumi Hierosolymitani, & Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, sive plures.

4 *Multi Hebræi erant*] Aut vicini Hebræis, ut Justinus qui fuit Samarita.

5 *Multi Hebræas literas addidicerant*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

6 *Cum eos summa religione describere ac conferre soleant*] Josephus priore contra Appionem: Δῆλον δ᾽ ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῷ, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cum enim tot secula transierint, nemo aut addere quidquam, aut demere, aut mutare*

Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaïsmus & Mahumetismus, præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis solent opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tamquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentes creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures

1 *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes*] II Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinendo ab animatis: Διὰ μὲν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον, βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maxime colunt: possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloria ab his maxime spiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est, Deus ipse haberi,* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑπό-

κρι-

plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum; cum docuimus, unum dumtaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse, aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint; ' ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit Rex summus: quæ omnia cum desint in

κρινόμενον, καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἰς τά γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβάλλεσθαι δύνανται, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικνουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentiæ inserviens, multiforme, versutum, quod modo Deos simulat, modo Dæmonas, modo mortuorum animas, eoque modo omnia eos posse immittere quæ bona, quæque mala habentur. Ad vera autem bona, quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam; sed male uti otio, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Sic Magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpe obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Jamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

ſus omnes hinc ſibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut ſiverit Deus tot millia hominum pietatis ſtudioſa, & æternam ſalutem ſincero propoſito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non poſſent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta ſunto, qui ſi ſoli exſtarent, ſatis eſſet, unde veram Religionem diſceremus.

§ XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nunc cum Deo viſum fuerit etiam Judaïcæ Religionis, quæ vera olim fuit, & Chriſ-

1 *Davidis & Salomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales*] Vide quæ ex iis recitat Joſephus Antiquæ hiſtoriæ lib. VIII. c. 2. ubi addit volentem exempla habere epiſtolarum, quas inter ſe ſcripſere Salomo & Iromus, petere ea poſſe à publicis Tyri archivorum cuſtodibus. [Noli tamen hoc credere, ſed vide quæ diximus ad 1 Reg. v. 3.] De Davide locus eſt inſignis ex IV hiſtoriarum Damaſceni, Joſepho citatus Antiquæ hiſtoriæ lib. VII. cap. 6. *Multo poſt hac tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, & Damaſcum & Syria, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed ſuſcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurriſſet, poſtremo ad Euphratem commiſſo victus eſt, præſtantiſſimus regum habitus, animi virtute & roboris excellentia. Eo mortuo poſteri ejus in decem ſtirpes regnarunt, ſimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluiſſet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eſt.* Priorem hiſtoriæ hujus partem habes II Sam. VIII. 5. I Chron. XVIII. poſteriorem I Reg. XX. ubi Joſeph. vide. Adadus ille Joſepho *Adar* dicitur, *Adores* Juſtino ex Tro-

gо.

Christianæ non exigua teſtimonia præbet; inſtrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem ſuam adſtruere. Eſſe autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo conſtat, quo id de noſtris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide digniſſimi; qualis & Eſdras, qui eos in unum volumen collegiſſe creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hîc, quæ in Moſis commendationem dicta ſunt ſupra. Neque vero pars tantum illa prima a Moſe tradita, ut primo libro oſtendimus, ſed & recentior hiſtoria multos Paganorum habet adſtipulatores. Sic [1] Davidis & Salomonis nomina,

go. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Euſeb. Præparat. Euang. lib. IV. c. 30. Idem Joſeph. eodem cap. & priore contra Appionem hunc locum profert ex Dii hiſt. Phœnicia. *Abibalo mortuo regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipſamque urbem veterem fecit majorem, etiam Jovis Olympii templum, quod ſeorſim in inſula erat, aggerato quod intercedebat ſpatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis. Ajunt & qui Hieroſolymis tunc regnabat Salomonem ad Iromum ænigmata miſiſſe quædam, & cupiiſſe ab ipſo alia accipere. Sed Iromum cum ænigmata illa ſolvere nequiret, magnam pecuniam pro mulcta pependiſſe: poſtea vero Abdemonum hominem Tyrium ſolviſſe ea, quæ propoſita fuerant, ac propoſuiſſe viciſſim alia, quæ cum ſolvere Salomon nequiſſet, Iromo ab eo magnas pecunias perſolutas.* Addit deinde Menandri Epheſii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perſcripſit, locum illuſtrem: *Mortuo Abibalo ſucceſſit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam poſuit quæ in Jovis eſt templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templiſque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Her-*

culis

mina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœ-

culis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes, quo tempore Tityis arma intulit, tributa non solventibus, eosque sibi cum subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Salomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic computatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit annos* XII, *post quos Astartus Delaastarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus, qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos* XXXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Pygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno, soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalereus, & Rex Juba, & Appion, & Thallus.* Iromi illius & Salomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis extitisse ait Clemens Strom. I. unde corrigendus Tatianus, apud quem Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur I Reg. XIX. 15. II Reg. VIII. II. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho Antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare, qui Decem Tribus in servitutem avexit, ut narratur II Reg. XVII. 3. & sequentibus; & Samariam cepit, II Regum XVIII. 9. locus est Menandri, quem diximus, Ephesii apud Josephum libro eodem nono, capite XIV. *Elulaus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos qui ab imperio suo defecerant classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum, Phœnicenque omnem bello incursavit:*

Phœnicum Annales. ¹ Nabuchodonosori, &

vit: mox tamen pace cum omnibus facta, rediit retro. Verum descivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multaque urbes aliæ, quæ se Assyriorum Regi dediderunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit, cum accepisset à Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aqua haustu arcerent. Toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant. Addit Josephus eodem loco ipsum hujus Regis nomen Salmanasarum exstitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Senacheribi, qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit, ut narratur II Reg. XVIII. 13. II Paral. XXXII. I. Esai. XXXVI. I. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaïcis repertas testatur idem ille Josephus lib. x. cap. I. Ejusdem Σαναχηρίβου Senacheribi meminit & Herodotus libro II. vocatque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio est II Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis exstitisse testatur Josephus Antiquæ Historiæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est II Paral. XXXV. 22. Zach. XII. I. meminit dicto libro II. his verbis: *Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. Et cum Syris* (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii,) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

1 *Nabuchodonosori*] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ x. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni locum, producit, *Cum audisset pater ejus Nabopollasarus eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle & Phœnice præpositus fuerat, Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem cum eum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopollasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnarat annos* XXIX. *Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis, reportandos Baby-*

lonem. Ipse cum comitibus paucis, breviore per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res à Chaldais administrari, & ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est; captivisque conspectis, jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis qua jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnificè ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore, quem longum sit exsequi. Suffecerit dicere, hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Media locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara Temporum Emendatorum Appendice. Interpretatur hæc Curtius libro v. quem vide, partim & Strabo lib. xv. & Diodorus libro II. Berosus, ex quo hæc & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuêre, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus xv. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat, & Clemens, *Chaldaïca*. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit, ut notat Tatianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & Scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum Scriptore nobis tradidit Eusebius cum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse, belloque usque in Africam & Hispaniam illato quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldai, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuncio calamitatem, quam ut arceant Parcæ numquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet. Huius mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret*

per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet libro x. Antiquæ historiæ, cap. 11. & ait exstare Indicorum iv. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agrosque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea: *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus, intra dies quindecim, & Narmalcam amnem, qui divergium est Euphratis, simulque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas* XL, *in altum vicies quantum patent sparsæ manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquæductuum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem iv.

27. Strabo libro xv. ex eodem Megasthene hoc adfert: Ναβυχοδρονόσορον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα, Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodronosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt, Diocles Persicorum secundo, Philostratus cum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, cum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: *Ithobalo apud Tyrios regnante, Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos* XIII. *Post hunc regnavit Baal annos* X. *Post hunc Judices constituti sunt, qui Tyrum rexere. Ecnibalus Baslachi menses duos, Chelbes Abdæi menses decem, Abbarus Sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi Judices fuere per annos sex; sed medio inter hos tempore, annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo, misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent, regnavit is annos* IV. *Hoc quoque mortuo, advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc supputatio quam pulchre cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo: Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν, φησὶν,

[1] & aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. [2] Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, [3] Apries

ἀναστάσεις εἰς Βαβυλῶνα Πέρσαι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν μυριάδας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum, apud Clementem, Strom. 1.

1 *Et aliorum Chaldæorum Regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat.*] Apud Berosum, post modo prolata, hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente. *Regnum accepit filius ejus Evilmeradochus. Hic cum inique per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia prava in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquaque Asia subacta, ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum è Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus, transacto vita cætero, diem suum obiit.* Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλουρουχος ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λείπει παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδοχον ἀποδείκνυσι βασιλέα, προσήκοντά οἱ οὐδέν. τῷ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc,*

cum

[3] Apries est Herodoto. Jam [4] Cyri, & successorum ejus [5] ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gen-

cum Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit. Evilmeraduchus iste nominatur II Reg. XXV. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt, cum istis Herodoti: Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαϐυλῶνα· οἱ δὲ Βαϐυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτὸν, ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἄγχου τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαϐυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήφθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Jeremiam LI. 20. 30. 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam II. 30. de exsiccato annis alveo, Herodotus consentit Jeremiæ XI. 32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I. 7. cogitemus.

2 *Qui Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ*] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV. 30. est חפרע. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

3 *Apries est Herodoto*] Lib. II.

4 *Cyri*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum libro II. Ctesiam Persicis, Justinum libro IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste, probat Theophilus Antiochenus.

5 *Ad Darium usque*] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & Scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. XII. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro XI. 8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho, libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Appionem libro priore; quem locum habet & Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaïcam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum re-

 rumque

Gentem pertinentia adfert Josephus, in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, [1] quæ ex Strabone, & Trogo supra attulimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis pæne singulis testimonia exstent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in Legis doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, umquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis, aut Prophetarum commissæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte

rumque Judaïcarum testes Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodoretum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem. Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

1 *Quæ ex Strabone & Trogo supra attulimus*] Libro I.

2 *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt*] Hecatæus Josepho descriptus, in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum, Ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus deciescentenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumsita habitare ab Africæ descensu ad fines Æthiopiæ.* Adde Josephum libro XII. cap. 2, 3. & sequentibus. Libro XIII. cap. 4, 5, 6, 7, 8. XVIII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Josephus XIV. 17.

3 *Cyrenaïca*] Josephus Antiquæ historiæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

4 *Urbes Asiæ*] Josephus XII.

recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum Gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam Decem Tribus, duæ postea: & ex his quoque, post concessum à Cyro reditum, multi in terris exteris subsederunt. [2] Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos disjecerunt: plena Judæis erat [3] Cyrenaïca: plenæ [4] urbes Asiæ, [5] Macedoniæ, [6] Lycaoniæ, etiam insulæ [7] Cyprus, [8] Creta, atque aliæ. Jam [9] Romæ numerus eorum ingens vel [10] ex Horatio, [11] Juvenali & [12] Martiali discatur. Tam dissitis inter se coeti-

XII. 3. XIV. 17. XVI. 4. Actor. XIX.

5 *Macedoniæ*] Act. XVII.

6 *Lycaoniæ*] Act. XIV. 18.

7 *Cyprus*] Act. XIII. 5.

8 *Creta*] Act. II. 11.

9 *Romæ*] Josephus XVIII. Historiæ Antiquæ, cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

10 *Ex Horatio*] Lib. I. Sat. IV.

——— *nam multò plures sumus: ac veluti te*
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

——— *credat Judæus Apella.*

Sat. IX.

——— *hodie tricesima sabbata*, &c.

11 *Juvenali*]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem,

Et quæ sequuntur. Sat. XIV.

12 *Martiali*] III. 4.

Quod jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium Itinerarii libro I.

Atque utinam numquam Judæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperioque Titi!
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumptum, qui dixerat de iisdem Judæis: *Cum interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victori-*

cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod [1] trecentis ferme ante Christum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX dicuntur, versi sunt; ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summum eodem, possiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaïcum, & in Hierosolymitanum, id est, semi-Syriacum, translati sunt iidem libri, [2] partim paulo ante, [3] partim non multo post Christi tempora. Secutæ deinde versiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX Origenes contulit, & post eum alii, nulla historiæ, aut rerum pondus habentium diversitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Josephus ad Vespa-

victoribus leges dederunt. Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. II. Sceleratissimam gentem vocat, tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut supra notavimus, quo nomine & Socratem culpabat Major Cato. Adde latissime sparsi Judæi nominis testem Philonem in Legatione: Ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δεῖν φάναι πᾶσαν ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor.* Dion Cassius libro XXVI. de Judæorum genere: Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem Institutorum suorum vicerit.*

1 *Tre-*

Vespasianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipsis temporibus, magis magisque spargi cœpit Christiana Religio, quam profitentium [4] multi Hebræi erant, [5] multi Hebræas litteras addidicerant; quibus proinde promptum fuit, si quid à Judæis falsi fuisset admissum, in parte, inquam, insigni, id ipsum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, sed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere testimonia plane in eum sensum, quo apud Hebræos exstant: quos sane Hebræos cujusvis potius criminis, quam, non dicam falsi, sed vel negligentiæ circa hos libros convincas; [6] cum eos summa religione describere ac conferre soleant, etiam ut litteras

1 *Trecentis ferme ante Christum annis*] Vide Aristæum, & Josephum libro XII. 2.

2 *Partim paulo ante*] Ut ab Onkelo, forte & ab Jonathane.

3 *Partim non multo post*] Ut à Scriptore Thargumi Hierosolymitani, & Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, sive plures.

4 *Multi Hebræi erant*] Aut vicini Hebræis, ut Justinus qui fuit Samarita.

5 *Multi Hebraas literas addidicerant*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

6 *Cum eos summa religione describere ac conferre soleant*] Josephus priore contra Appionem: Δῆλον δ᾽ ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cum enim tot sæcula transierint, nemo aut addere quidquam, aut demere, aut mutare*

ras quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime spernendum non mutatæ per Judæos de industria Scripturæ argumentum, quod Christiani ex iis ipsis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide, suum Magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime, ne fieri posset, cavissent Judæi, post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si umquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

tare aliquid est ausus. Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth. [Intelligenda hæc sunt de temporibus quæ Massoretharum ætatem sequuta sunt. Alioquin ante, & stante Republicâ, & post eam eversam à Chaldæis, non tam diligentes fuisse, quàm vulgò creduntur, liquet cùm ex *Lud. Cappelli* Critica Sacra, tum ex virorum doctorum Commentariis in V. T. adeoque ex ipsis *Grotii* adnotationibus. Nos quoque ad libros Historicos V. T. rem demonstravimus. *Clericus.*]

ADDENDA SUPERIORIBUS NOTIS.

Ad Not. 2. *Hecatæi* auctoritas parum ad rem facit, cùm sit spurius. Vide *Ger. Joan. Vossium*, de Historicis Græcis. *Clericus.*

Ad Not. 3. Cap. XVI. Veritas eorum quæ de Chaldæis Regibus in Scriptura leguntur, egregiè confirmatur, Chronologiâ Canonis Astronomici Nabonassari, de quo vide *Joan. Marshamum* in Chronico Canone. *Idem.*

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§ I. *Refutatio ſpecialiter Religionum à Chriſtiana diſcrepantium.*

QUartus liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt, oſtendit ſummam Chriſtiani hominis in hac vita eam eſſe debere, ut non modo de reperta veritate ſibi gratuletur, ſed & aliis, qui in variis errorum amfractibus palabundi verſantur, opem ferat, & eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conati ſumus facere, libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe continet erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera, quæ ſe Chriſ-

Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaïsmus & Mahumetismus, præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis solent opponere; non abs re fore credimus, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tamquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§ II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum. Mentes creatas bonas esse, aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures

1 *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes*] II Cor. XII. 14. Porphyrius secundo De abstinendo ab animatis: Διὰ μὲν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον, βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus & eorum præsidem maxime colunt: possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido & opum spes & gloria ab his maxime spiritibus, præcipue vero fraudes: Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est, Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑπο-

περι-

plures Deos ſtatuant æternos & æquales, id jam primo libro ſatis refutatum; cum docuimus, unum dumtaxat eſſe Deum rerum omnium cauſam. Quod ſi Deorum nomine vocent mentes creatas homine ſuperiores, eas aut bonas eſſe, aut malas. Si bonas dicant, primum conſtare ipſis deberet hoc, an bonæ ſint; [1] ne forte periculoſe labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero rationem exigere, ut evidens aliquod in ipſo cultu diſcrimen ſit inter Deum ſummum, & has mentes: deinde ſciendum eſſet, quis inter eas mentes ſit ordo, quid à quaque boni exſpectari poſſit, quo quamque honore affici velit Rex ſummus: quæ omnia cum deſint in

χρώμενον, καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι, ἐπεὶ εἴς τά γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβαλέσθαι δύνανται, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικνουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controverſiam ponunt, eſſe genus quoddam ſpirituum omni fraudulentiæ inſerviens, multiforme, verſutum, quod modo Deos ſimulat, modo Dæmonas, modo mortuorum animas, eoque modo omnia eos poſſe immittere quæ bona, quæque mala habentur. Ad vera autem bona, quæ in animo conſiſtunt, nihil eos poſſe, neque eorum eos habere notitiam; ſed male uti otio, ludificari & impedire eos qui in via ſunt ad virtutem, plenos eſſe faſtus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius libro IV. adverſus Nationes: *Sic Magi haruſpicum fratres ſuis in actionibus memorant antitheos ſæpe obrepere pro veris: eſſe autem hos quoſdam materiis ex craſſioribus ſpiritus, qui Deos ſe fingunt.* Idem ſenſus eſt, ne nimium multa transſcribam, apud Jamblichum de myſteriis Ægyptiorum lib. III. cap. 32. & libro IV. cap. 17.

in ipſorum Religione, ſatis hinc apparet, quam ea nihil in ſe certi habeat: quantoque facerent tutius, ſi ad unius Dei ſummi cultum ſe transferrent; quod ſapientis hominis eſſe officium, [1] etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ Mentes Dei ſummi miniſtræ ſint, [2] non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

§ III. *Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.*

At vero non bonas, ſed malas fuiſſe Mentes, quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, [3] quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt; aut ſaltem omnibus modis ſummo Deo, in cultu, æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus

1 *Etiam Plato dixit*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς· ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων. *Cum Jove nos: cum aliis Diis alii.* Citat Origenes contra Celſum VIII.

2 *Non poſſit eas non ſibi addictas habere, qui Deo utatur propitio*] Pulchre hoc exſequitur Arnobius libro III.

3 *Quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei*] Bene hoc exſequitur Auguſtinus de Civitate Dei libro X. cap. 14, 16, 19.

4 *Deridiculo erant*] Ut curti, recutiti, ſabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

5 *Interdum & relegabantur*] Joſeph. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epiſtola CIX. Actor. XVIII. 1. Suetonius Tiberio

tratibus & populis. Nam cum Poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis Divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla esset Religio alia tam ritibus dissona, quæ non in societatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thusca sacra Romæ: soli Judæi passim [4] deridiculo erant, ut ex Satiris & Epigrammatis apparet, [5] interdum & relegabantur: [6] Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis: cujus rei non alia potest reddi causa, quam quod hæ duæ sectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti Dii adversabantur, non tam inter se, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honestamque mentem non deceat, [7] per sanguinem humanum, [8] per nudorum hominum in templis cursationem, per ludos [9] & saltationes plenas spurcitiæ: qualia nunc etiam conspiciuntur apud Americæ & Africæ populos, Paganismi tenebris obsitos. Imo

berio cap. XXXVI.

6 *Christiani vero præterea etiam atrocissimis afficiebantur suppliciis*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Juvenalis:

——— *tæda lucebis in illa*
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

7 *Per sanguinem humanum*] Vide quæ hac de re dicta lib. II.

8 *Per nudorum hominum in templis cursationem*] Ut in Lupercalibus. Livius libro I. Plutarchus Antonio, & alii.

9 *Et saltationes plenas spurcitiæ*] Ut in Floralibus. Ovidius quarto Fastorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celsum.

Imo, quod est amplius, & olim fuerunt, & nunc sunt populi, qui malas Mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; [1] ut Arimanium Persæ, Græci Cacodæmonas, [2] Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil potest magis impium excogitari. Nam cultus religiosus quid est aliud, quam testimonium summæ bonitatis, quam agnoscas in eo, quem colas? qui si malo spiritui impenditur, falsus est ac mendax, & in se continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei subtrahitur, sed & in desertorem ejus atque hostem transfertur. Stulta autem est persuasio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id à bonitate alienum esset. Nam [3] clementia, ut justa sit, suos habet limites, & ubi scelera modum excedunt, pœnam justitia ex se quasi necessario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos se dicant Malis mentibus præstare obsequium: cum is, qui summe bonus est, sit etiam summe communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod si est, sequi-

1 *Ut Arimanium Persæ*] Plutarchus de Iside & Osiride: Diogenes Laërtius in præfatione. [Vide *Thomam Stanleium* de Philosophia Persarum, & quæ nos in Indice ad vocem *Arimanes* notavimus. *Clericus.*]

2 *Vejoves Latini*] Cicero III. De natura Deorum.

3 *Clementia ut justa sit, suos habet limites*] *Quomodo diliges, nisi times non diligere?* Tertullianus

ſequitur, ut in naturas omnes, tamquam opificia ſua, jus ſupremum habeat; ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat. Quibus poſitis, facile colligitur, ei, qui Deum ſummum ac ſumme bonum faventem habeat; malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam Deus ille, boni alicujus cauſa, velit pati ut fiat. Neque vero à malis ſpiritibus quidquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit, quia [4] malus bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus, & [5] hoſtium munera inſidiæ ſunt.

§ IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganiſmo.*

Fuerunt & Pagani, & ſunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt. Sed primum hic quoque cultus diſtinguendus, notis conſpicuis, fuerat à ſummi Dei cultu: tum vero inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit; de quo nihil cultoribus conſtat, nec quidquam eſt, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero

lianus adverſus Marcionem 1.

4 *Malus bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus*] Syri mimi verſus.

5 *Hoſtium munera inſidiæ ſunt*] Sophocles:

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα κ' οὐκ ὀνήσιμα.

Damnoſa ab hoſte dona, quin nec dona ſunt.

vero pessimum, quod quibus hominibu hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes. Ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, [1] dum vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem.

§ V. *Contra cultum exhibitum astris & elementis.*

[2] Vetustior isto fuit cultus Astrorum, &, quæ elementa dicimus, Ignis, Aquæ, Aëris, Terræ: nec ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris siquis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet; cum ex astrorum operationibus, quæ

1 *Dum vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana Actu III. Scena V. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris & religiosa delicta.* Auguſt. epist. CLII. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

2 *Vetustior*] Sunt rationes, quæ suadeant Idololatriam cœpisse à cultu Angelorum & Animorum humanorum, quas vide

quæ naturarum ſunt indices, nihil tale poſſit colligi; imo contrarium ſatis aperte colligitur ex motu non vario, qualis eſt eorum, quæ voluntatem habent liberam, [3] ſed rato atque præſcripto. Jam vero alibi oſtendimus, aſtrorum curſus ad hominum uſus eſſe temperatos: unde homo agnoſcere debuit, ſe Deo & ſimiliorem parte ſui potiore, & cariorem eſſe, ac proinde nobilitati ſuæ injuriam ſe facere, ſi ſe iis rebus ſubjiciat, quas Deus ipſi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipſæ pro ſe non poſſunt, aut poſſe non docentur.

§ VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indigniſſimum, quod & [4] ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii præſertim. Quamquam enim in quibuſdam aliqua ſe oſtendit quaſi umbra intelligentiæ; ea tamen ipſa nihil eſt, ſi ad

vide in Indice Philoſophiæ Orientalis, ad vocem *Idololatria*. Clericus.

3 *Sed rato atque præſcripto*] Quo argumento motus quidam Rex Peruanus negabat Solem eſſe poſſe Deum. Vide hiſtoriam Incarum.

4 *Ad beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii maxime*] De quibus Philo in Legatione: οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, lupos, leones, crocodilos, aliaque aquatica, terreſtria, volucria animantium pro Diis habent.* Adde longam ea de re Diſſertationem lib. I. Diodori Siculi.

ad hominem spectetur, cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent: neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo; multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursuum cognitionem assequantur. [1] Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui, partim etiam sub leges suas subigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime sunt noxia, utilitates sibi deducit, ut medicamenta ex serpentibus: hunc certe usum ex omnibus habet, quem ipsæ ignorant, quod corporum compagem situmque

1 *Contra vero homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui*] Euripides Æolo:

Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,
Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα.

Vis exigua est, quamcumque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cœloque domant.

Antiphon:

Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.

Natura quorum superat, arte hæc vincimus.

Non male hinc explices quod est Gen. I. 26, & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia X. Origenes contra Celsum libro IV: Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷς τίνα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται, καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον οὗ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν, τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι. κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἰσα-

tumque partium ſpeculatur, & tum ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris, nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis conſideret, tantum abeſt, ut pro Diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quemdam, ſub ſummo Deo, conſtitutum arbitrabitur.

§ VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus quæ ſubſtantiæ non ſunt.*

Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam ut ſæ-

ἱστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα. ὅτε δὲ χρῄζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν, ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas quam validum nobis auxilium datum ſit intellectus, quantoque præſtet omnibus armis, quibus inſtructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immenſum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur, vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque ſunt ita nata ut manſueſcere poſſint, ea noſtræ naturæ manſueta ſubdimus: quæ vero aut talia non ſunt, aut nullam ex manſuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum noſtra ſecuritate ita tractamus, ut cum lubet ea teneamus concluſa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam manſueta animalium interficimus. Apparet igitur à ſummo opifice facta cuncta ſerva animanti ratione utenti & agnato ei intellectui.* Claudius Neopolitanus, apud Porphyrium, De non eſu animantium primo: ſic de homine loquitur: Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.*

 1 Fe-

ſæva illa [1] Febrim, Impudentiam, & ſimilia omittam: Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies: Fortuna bona ſimilitudo eventus, cum hominis deſiderio: Affectus vero, quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia ex conſideratione rei vel bonæ, vel malæ, facilis, vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur; qui ſui juris non ſunt, ſed Voluntatis tamquam Dominæ imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero, quarum diverſa ſunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis ſubeundis Fortitudo, in abſtinentia alieni Juſtitia, in voluptatum moderatione Temperantia, & porro alia, pronitates quædam ſunt ad rectum in animo longa exercitatione adultæ, quæ ipſæ ut augeri, ita & neglectu minui, imo

1 *Febrim, Impudentiam*] Cicero de Legibus II.

2 *Honor vero, cui & ipſi templa dicata legimus*] Cicero dicto loco, Livius libro XXVII.

3 *Hæc ergo cùm non ſubſiſtant, &c.*] Poſſet fortè aliquis cultum hunc Ethnicorum ſic interpretari, ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgò ſignificantur; quàm vim divinam unde manant, aut Ideas quaſdam, quæ ſunt in Dei intellectu, cultas fuiſſe. Sic *Febrim* coluiſſe dici poſſent, non eam quæ morbus eſt & in corpore humano ſedem habet, ſed vim immittendæ & ſedandæ Febris, quæ Deo ineſt; *Impudentiam*, non vitium hominum animis inhærentem, ſed Dei mentem, quæ patitur Impudentiæ hominum aliquando quidpiam non malè cedere, eamque coërcere, & pœnis adficere poteſt,

imo & interire in homine possunt. [2] Honor vero, cui & ipsi templa dicata legimus, aliorum est de aliquo tamquam virtute prædito judicium; quod sæpe & malis contingit, & bonis non contingit, ingenita hominibus errandi facilitate. [3] Hæc ergo cum non subsistant, ac proinde rebus subsistentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum; pro Diis colere à recta ratione alienissimum est, cum ob hæc ipsa is colendus sit, à quo hæc dari conservarique possunt.

§. VIII. *Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.*

Solent à Paganis ad Religionis suæ commendationem miracula adferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa

test. Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe quæ *Adfectus* sunt; quos Deus incitare, aut cohibere potest: vel de *Virtutibus*, quæ sunt in Divino Nomine perfectæ, & quarum tenues tantùm adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ consummatissimæ Deo sunt, prognatas; deque *Honore*, qui non tam est existimatio hominum, quàm Dei ipsius suffragatio, quâ Virtutem in honore esse, apud homines, vult. Sed Ethnici ipsi numquam sunt rem ita interpretati, & absurdum est sub nominibus obscuris & quæ plebem fallere possunt, Dei adtributa & Ideas, quasi personas quasdam, colere. Simplicius & rectius multò fuit ipsum Numen, sine ambagibus, venerari. *Clericus.*

1 *Ut*

multa horum, [1] ut nulla idonea testium fide suffulta, [2] planeque conficta, rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falsa rerum specie, per astus sacerdotum, imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: [3] quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ

1 *Ut nulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta rejiciunt*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.*

2 *Planeque conficta*, &c.] Multo satius esset in hac responsione adquiescere, quàm concedere miracula; aut ea, quæ à miraculis secernere vulgò homines non poterant, facta esse. Talia sunt oracula, prodigia & curationes morborum; quæ, si facta essent, à veris miraculis vix distingui quivissent, certè à vulgo hominum. Vide hac de re dicta à nobis in Prolegomenis *Hist. Ecclesiastica* Sect. II. c. I. *Clericus.*

3 *Quibus artibus Simonem & Apollonium Tyanæum valuisse à multis proditum est*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης. δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσιν. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cum eveniunt, dæmones eorum causas sibi adscribunt.*

4 *Quod certis carminibus invitos cogi se dicerent*] Oraculum Hecates apud Porphyrium:

Ἠλθ-

quæ vim vere Divinam, id eſt, omnipotentem, non deſiderarent, cum ad eas ſufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpoſiti, qui pro ſua celeritate, efficacia, atque ſolertia, facile poſſent diſſita transferre, & quamvis diverſa componere ad effectus tales, qui homines in ſtuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum eſt, bonos non fuiſſe, ac proinde nec bonam Religionem, jam ex iis, quæ ſupra diximus, apparet; tum inde etiam, [4] quod certis carminibus invitos ſe cogi dicerent, cum tamen inter ſapientiſſimos etiam Paganorum conſtet, in verbis nullam talem vim eſſe poſſe ſitam, ſed ſuadendi tantum, idque pro modo ſignificationis. Eſt & illorum

Ἤλυθον εἰσαΐουσα τεῆς πολυφραδμονος εὐχῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις εὗρε, θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.
Advenio precibus ſapientibus indigetata,
Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὴν ἐπέδησας ἀνάγκῃ;
Cujus egens Hecaten me ſummo ex æthere tractam
Carmine vinxiſti, ſuperos cui cogere fas eſt?

Et Apollinis apud eumdem:

Κλῦθί μευ οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Invitum me audi, quando me lege ligaſti.

Hi ſunt ſecretarum artium ritus, quibus affantur neſcio quas poteſtates, ut Arnobius loquitur, κατηναγκασμένας δούλας ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quaſi eas ſibi famulas carminibus feciſſent, ut Clemens explicat. Minarum formula eſt, apud Jamblichum in Myſteriis Ægyptiorum libro IV. cap. 5, 6, 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis Minoris Pompeii, & ex Porphyrio Euſebius lib. V. cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes, apud Lucanum, ubi de Erichthone agit; & Papinium, ubi de Tireſia.

I In

lorum nequitiæ indicium, quod [1] in amorem ſæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem ſe pellecturos ſuſcipiebant, aut vana pollicitatione, aut effectu injurioſi; [2] cum hoc etiam humanæ leges, tamquam veneficium, interdicant. Neque eſt, quod miretur quiſquam, paſſum eſſe ſummum Deum, ut mira quædam à pravis Spiritibus ederentur; [3] cum deludi talibus præſtigiis meriti eſſent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum inſigne bonum ſecum adferebant. Nam & ſi qui viſi ſunt in vitam revocati, non permanſerunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod ſi quid aliquando à divina pollentia procedens in Paganorum conſpectu apparuit; non tamen prædictum eſt id eventurum, ad probandam ipſorum reli-

1 *In amorem ſæpe hujus aut illius, hunc illumve renitentem ſe pellecturos ſuſcipiebant*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confeſſionem apud Euſebium lib. v. Præparat. cap. 17. & apud Auguſtinum libro x. de Civitate Dei, cap. xi. Vide eumdem Porphyrium libro ii. De non eſu animantium, & Origenem contra Celſum libro vii.

2 *Cum hoc etiam humanæ leges tamquam veneficium interdicant*] L. ejuſdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. ſi quis. §. qui abortionis. D. de Pœnis. Paulus ſententiarum lib. v. Tit. xxiii.

3 *Cum deludi talibus præſtigiis meriti eſſent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant*] Deut. xiii. 3. ii Theſſ. ii. 9, 10. Epheſ. ii. 2, 3.

4 *Ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipiſceretur*] Tacitus Hiſtoriarum iv. *Multa miracula evenere, quis cœleſtis favor & quædam in Veſpaſianum inclinatio numinum oſtenderetur.* Dixerat ante Hiſtoria-

religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia caufas fibi longe alias propofitas habuerit. Exempli caufa, fi verum eft per Vefpafianum cæco vifum effe redditum, factum id eft [4] ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipifceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipfius in Judæos minifter: fimilefque aliorum prodigiorum caufæ exfiftere potuerunt, [5] quæ cum Religione nihil haberent commune.

§ IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari poffunt & ad id folvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut fibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetuftiffima traditio fuggerit. Tum vero [6] verba oraculorum ferme

toriarum I. *Occulta lege fati & oftentis ac refponfis deftinatum Vefpafiano liberifque ejus imperium poft fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus fic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quafi majeftas quadam, ut, fcilicet, inopinato & quafi novo principi deerat: hæc quoque acceffit.* Eumdem Suetonium vide paulo ante cap. 5. Jofephus de eodem Vefpafiano libro belli Judaïci III. cap. 27. Τȣ̃ Θεȣ̃ διεγείροντος αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη, καὶ τὰ σκῆπτρα δὶ ἑτέρων σημείων προδεικνῦντος. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliifque etiam fignis ei fceptra præfignificante.*

5 *Quæ cum Religione*, &c.] Sed vide examen miraculorum, quæ in gratiam Vefpafiani & Hadriani facta finguntur, *Hiftor. Ecclefiafticæ* noftræ Sæcul. II. ann. 138. *Clericus.*

6 *Verba oraculorum ferme ambigua*] Vide Oenomaï hac de re loca, apud Eufebium lib. IV. cap. 20, 21, 22, 23 24, 25, 26. Hinc Phœbus dictus Græcis Λοξίας. Flexiloqua & obfcura oracula Apollinis dicit Cicero de

ſerme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicumque eventu acciperent. Quod ſi quid definitius prædictum ab illis, non tamen neceſſe eſt ab omniſcia mente profectum; cum aut talia ſint, quæ ex cauſis naturalibus jam exſiſtentibus præſentiri poterant, [1] ſicut Medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, [2] quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus. Quod ſi quando etiam, apud Paganos, aliquorum vatum opera

de Divinatione II. *Utrum eorum accidiſſet*, inquit, *verum oraculum fuiſſet.* [Multa oracula poſt eventum fortè ficta ſunt, nec paucæ ſunt rationes ſuſpicandi multas fraudes adhibitas à vatibus. Qua de re elegantiſſimum libellum Gallicè ſcripſit *D. de Fontenelle*, quem vide, ut quæ ad eum defendendum dicta ſunt *Bibliothecæ Selectæ* Vol. XIII. & quæ Latinè, ante omnes, ea de re ſcripſit, *Anton. van Dale* in Libro de Oraculis.]

1 *Sicut Medici quidam futuros morbos prædixerunt*] Chalcidius ad Timæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui ſit eorum omnium quæ deinceps ſequuntur ſcius, perinde ut ſi Medicus, juxta diſciplinam medendi, dicat vel exitium, vel ſanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes. Plin lib. II. cap. 79.

2 *Quod & à rerum civilium peritis factum ſæpe legimus*] Scriptor Vitæ Attici: *Ei rei ſunt indicio præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam ſunt editi, ſexdecim volumina epiſtolarum, ab Conſulatu ejus uſque ad extremum tempus ad Atticum miſſarum: quæ qui legat, non multum deſideret hiſtoriam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de ſtudiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perſcripta ſunt, ut nihil in iis non appareat: & facile exiſtimari poſſit, prudentiam quodammodo eſſe divinationem. Non enim Cicero ea ſolum, quæ vivo ſe acciderunt, futura prædixit, ſed etiam quæ nunc uſu veniunt, cecinit ut vates.* Cicero vere de ſeipſo libri ſexti epiſtola ſexta: *Quo in bello nihil adverſi accidit, non*

ra usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas, extra Dei voluntatem, habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam Religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt, [3] quæ apud Maronem exstant, Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; [4] quibus ille, id nesciens, Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, [5] pro Rege agnoscendum, qui vere Rex noster esset, & [6] ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. [1] Apol-

non prædicente me. Quare, quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi auguror: sed habeo alia signa quæ observem. Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore: Thales in vico, tunc despecto, forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

3 *Quæ apud Maronem exstant Ecloga quarta*] Vide Augustinum de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

4 *Quibus ille, id nesciens,* &c.] *Sibyllarum* vaticinia omnia aut dubia, aut conficta esse jam satis constat. Ideóque nollem *Virgilium*, Sibyllæ interpretem, quasi vaticinia, per imprudentiam, fundentem haberi; ut *Caïpham*, qui nescius est vaticinatus. *Sibylla* nescio quæ, aut potiùs qui sub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat redituram; ex eorum sententia, qui omnia renovatum iri putabant, & similia iterum eventura; qua de re, vide quæ dixit *Grotius* Lib. II, 10. & notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla, hac in re, vates fuit, nec *Virgilius* vaticinia de Christo exscripsit. Vide *Servium* ad locum, & *Is. Vossii* illius Eclogæ Interpretationem. *Clericus.*

5 *Pro Rege agnoscendum qui vere Rex noster esset*] Cicero meminit II De divinatione.

6 *Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur*] Suetonius de Vespasiano cap. 4. Tacitus Historiarum IV.

1 *Apolli-*

[1] Apollinis oraculum [2] apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra [3] laudati sæpe eorum carminibus Reges quamvis improbi, [4] pugilibus decreti honores

1 *Apollinis Oraculum apud Porphyrium legitur*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro XX. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis. τὴν ἢ εὑρεσιν ὁ Θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε, Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις: *Vera via repertores Deus*(Apollo, scilicet) *esse testatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum:

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων,
Ἀδάμ τε καλέσσας.

Qui primum finxit mortalem,
Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transscripsit Eusebius in Euangelica Demonstratione:

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.

Morte carere animas exutas corpore novit
Quemcumque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius quæ longe excelluit omnes.

Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται.

Ψυχὴ

nores divini, [5] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [6] ad mala lucra captanda, [7] ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent.

§ X. *Rejicitur Paganica Religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis præter ea, quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana Religio; eo quod, ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tamquam sublato, quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia

Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἵξει.
Illius invalidos corpus tulit usque dolores:
Ast anima adscendit cælestia temp'a piorum.
Eorumdem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. XXIX. cap. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud adfert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

2 *Apud Porphyrium*] Possunt hæc rectè dici in *Porphyrium*, eósque qui paria de iis Oraculis sentiebant, & quasi argumentum *ad hominem*, ut loquuntur Dialectici, proferri. Sed cùm ficta non esse hæc oracula non constet, imò verò graves sint rationes credendi commenticia esse, apud Christianos, vim nullam habere possunt. *Clericus.*

3 *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi*] Vide ea quæ adfert OEnomaüs apud Eusebium Præparationis Euangelicæ lib. V. 23. & cap. 35.

4 *Pugilibus decreti honores divini*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

5 *Pellecti homines in amores etiam non legitimos*] Ostendimus jam supra.

6 *Ad mala lucra captanda*] Vide Eusebium Præparationis V. cap. 22.

7 *Ad cædes faciendas*] OEnomaüs oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

peria, Christianorum aut Mahumetistarum; videbis Paganismi nullam, nisi in libris, memoriam. Imo docent historiæ, etiam illis temporibus, cum Imperatores aut vim & supplicia, ut priores; aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, adhiberent, ad sustentandam Religionem Paganicam, in dies ei aliquid decessisse; non opposita vi ulla, non generis fulgore (fabri enim filius à vulgo Jesus habebatur,) non litterarum flore, cujus expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis (pauperes quippe illi erant,) non ulla assentatione, cum contra omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit, ad illam doctrinam; sed & ipsi Spiritus, ad Christi nomen, [1] excesserunt è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa, [2] dicere sunt coacti,

1 *Excesserunt è corporibus, compressarunt vocem*] Actor. v. 16. VIII. 7. XVI. 18.

2 *Dicere sunt coacti nihil se posse, ubi Christus invocaretur*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν. καὶ τοῦτο κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant Babylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum contra Gentiles.

3 *Ut nihil in ea certi reperiatur præter hoc ipsum, certi esse nihil*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri Dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis lib. VI. cap. 10.

4 *Qui*

coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

§ XI. *Responsio ad id, quod Religionis ortus & interitus astrorum efficaciæ adscribitur.*

Fuere Philosophi, qui ut ortum, ita interitum Religionis cujusque astris adscriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur, sideralis scientia tam diversis sub normis traditur; [3] ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex natura necessitate causarum sequuntur; sed de his, [4] qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possint. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atque eligendi, [5] quam sentimus ipsi, frustra esset data, [6] omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata; cum

4 *Qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

5 *Quam sentimus ipsi*] Eusebium vide, Præparat. Euangel. libro VI. cap. 6.

6 *Omniumque legum, præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata*] Justinus Apologetico II. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus, ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutram partem ipsi adscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem

cum neque culpa, neque meritum esse possit in eo, quod plane sit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certa necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit; jam sequetur Deum, qui perfectissime bonus est, [1] malitiæ moralis veram esse causam; & cum, lege posita, profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus, velle eum duo quæ inter se sunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. [3] Probabilius ab aliis dicitur, astrorum influxibus aërem primùm, deinde & corpora nostra contingi, & qualitates quasdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent respondentes sibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obsequi sæpe. Verum hoc ita concessum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæstionem.

dem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως, ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός. ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur juste, quippe sua culpa factus improbus: qui vero justus est, laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re disputationem, in Timæo.

1 *Malitiæ moralis veram esse causam*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Ut vertit in Timæo Chal-

tionem. Nam Christi Religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi siderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, nisi per eos affectus. Prudentissimi Astrologorum [3] eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Christianam Religionem susceperunt, quod vita ipsorum probat. Quod si eruditioni quoque ex litteris aliquam vim damus, adversus corporis contagium; fuerunt semper inter Christianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero siderum effectus, ut doctissimi fatentur, certas mundi plagas respiciunt, & temporarii sunt. Hæc autem Religio jam per mille sexcentos annos durat, nec in una, sed in dissitissimis mundi partibus, & quæ longe sub alio sunt siderum positu.

§ XII.

Chalcidius, quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco.

2 *Probabilius*] Sed omnium verissimè qui influxus illos pernegant, nec quidquam in Astris agnoscunt; præter calorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum propriè nihil faciunt. *Clericus.*

3 *Eximunt à siderum legibus viros vere sapientes ac bonos*] Zoroaster: Μὴ σύγε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Potest vir sapiens multas astrorum efficientias avertere.*

 1 *Re-*

§ XII. *Ostenditur præcipua Christianæ Religionis probari à sapientibus Paganorum: si quid in ea est difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.*

Eo vero minus Pagani habent, quo Christianam Religionem oppugnent, quod ejus par-

1 *Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam*] Menander:

> Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλες, δίκαιος ὤν,
> Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
> *Deo sacrifica semper ingenio probo,*
> *Neu tu albam vestem magis quam mores induas.*

Cicero de Natura Deorum II. *Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de Legibus II: *Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia.* Persius Satyra II.

> *Quin damus, id superis, de magna quod dare lance*
> *Non possit magni Messalæ lippa propago,*
> *Compositum jus, fasque animi, sanctosque recessus*
> *Mentis, & incoctum generoso pectus honesto;*
> *Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.*

Qui versus respicere videntur Pythiæ oraculum, quod est apud Porphyrium De non esu animantium secundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιασαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν· ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν, ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ προεγέγραπτο,

> Ἁγνὸν δὴ ναοῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
> Ἔμμεναι. ——

ἁγνεία δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια. *Nunc vero eum qui candida quidem amictus sit veste, sed corpore impuro, idoneum negant qui pure sacrificet. Ubi vero & corpore & vestitu nitentes quidam, animum interim à malis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, id nihil referre existimant; quasi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis divinissimum est bene se habente, ut cui cum ipso sit cognatio. At vero in Epidauri Templo præscriptum erat,*

Castus

partes singulæ tantæ sunt honestatis, ut suapte luce animos quasi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint, qui dixerint singula, quæ nostra Religio habet universa: utpote [1] Religionem non in ritibus, sed in animo esse positam; adul-

Castus odorati venias ad limina Templi,
Fas jubet. ———

Castimonia autem in eo sita est, ut sancta cogites. Et aliquanto post: Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος, οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυμμένος. *Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam sapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri, aut indigetari debet. Nihil enim est materiæ particeps, quod non impurum sit materia carenti. quare nec sermo illi convenit, qui voce exprimitur: ac ne ille quidem internus, si ex animi perturbationibus vitium contraxerit.* Iterum ibidem: Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὸν δερματινὸν οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καί με ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis, quæ homines Diis dicarunt, etiam pedum vincula pura requirantur, & sine macula calcei, in templo vero summi Patris, Mundo hoc, scilicet, non oporteat puram servare illam externam nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eamque quam castissime versari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam: Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται; *Qui vero persuasus est victimis illis non egere Deos, sed ad animum spectare offerentis, optimumque eis censeri sacrificium, rectam tum de iis, tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justusque evadat?* Ubi tria ista nota quæ apud Paulum Tit. II. 12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, juste, & pie.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι.

[1] adulterum esse etiam, qui adulterium committere voluit ; [2] non reponendam injuriam ; [3] uni marito unam uxorem jungendam , [4] fœdus matrimonii debere esse perpetuum ; [5] hominis officium esse homini cuivis

Omnis malitiæ pura mens esto : neque enim gaudent Dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus. Seneca Lactantio prolatus, lib. VI Institutionum , cap. 24. *Vultisne Deum cogitare magnum & placidum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo ? Non immolationibus & sanguine multo colendum , sed mente pura , honestoque proposito. Non templa illi , congestis in altitudinem saxis, exstruenda sunt. In suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eumdem habes apud Dionem Prusæensem orat.

3 Thucydides lib. I. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere.* Diogenes : Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus nonne omnem diem festum habet ?*

1 *Adulterum esse etiam eum qui adulterium committere voluit*] Ovidius :

> *Quæ quia non licuit , non facit, illa facit.*
> *Ut jam servaris bene corpus , adultera mens est,*
> *Omnibus exclusis intus adulter erit.*

Seneca pater : *Incesta est etiam sine stupro , quæ cupit stuprum.* Alibi : *Non immerito in numerum peccantium refertur , quæ pudicitiam timori præstitit , & non sibi.*

2 *Non reponendam injuriam*] Plato Critone. Maximus Tyrius , Dissertatione secunda. Menander :

> Οὗτος κράτιστός ἐστ᾽ ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
> Ὅς τις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ᾽ ἐπίσταται βροτῶν.
> *O Gorgia , ille vir virorum est optimus,*
> *Qui melius aliis callet ferre injurias.*

Ariston Spartianus : *Dicenti cuipiam, regium esse amicis bene, inimicis male facere : imo, inquit, amicis bene facere : inimicos, amicos reddere.* Et apud Plutarchun Dion ille, Siciliæ liberator, philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam , non ut quis in amicos benignus sit ; sed si quis, injuria affectus, sit exorabilis & clemens in eos qui peccarunt.

3 *Uni marito unam uxorem jungendam*] Vide quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc rem attulimus. Euripides Andromache :

> ——— οὐδὲν γὰρ καλὸν
> Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ᾽ ἓν᾽ ἡνίας ἔχειν·

Ἀλλ᾽

cuivis benefacere, [6] præſertim egenti; [7] juramento quantum fieri poteſt abſtinendum; [8] contentos nos, in victu & veſtitu, eſſe debere ad naturam neceſſariis. Quod ſi quid eſt in Chriſtiana Religione creditu difficile, apud

'Αλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν, ὅς τις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλη

——— *non etenim decet*
Vnum imperare feminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicumque cupiet rite curatam domum.

In ejuſdem tragœdiæ choro plura ſunt in hunc ſenſum.

4 *Fœdus matrimonii debere eſſe perpetuum*] Quale fuit apud Romanos, ad annum urbis viceſimum & quingenteſimum, Valerio Maximo teſte lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc ſenſum:

Ὁ γὰρ δίαυλός ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.
Reciprocum iter hoc numquam vacat infamia

5 *Hominis officium eſſe homini cuivis benefacere*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo ſum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quamdam natura conſtituit, ait Florentinus Juriſconſultus, L. Ut vim, D. de Juſtitia. Eodem ſpectat proverbium, *Homo homini Deus.* Cicero De officiis primo, hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes, ſocietatem eſſe ait,

6 *Præſertim egenti*] Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quiſquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præſidia miſericordia.

7 *Juramento quantum fieri poteſt abſtinendum*] Pythagoras: μὴ ὀμνύναι θεούς. ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. *non jurandum per deos: quemque enim id curare debere, ut nec jurato ſibi credatur.* Quod ipſum late ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. III, in viri boni deſcriptione, μήτε ὅρκου δεόμενος. *Cui juramento uti non ſit opus.* Sophocles OEdipode Coloneo:

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.
Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Baſilius, de legendis Græcorum libris.

8 *Contentos nos in victu & veſtitu eſſe debere ad naturam neceſſariis*] Euripides:

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου,

" Ἅπερ

apud ſapientiſſimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, & reditu corporum in vitam, ſupra oſtendimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus [1] Divinam naturam diſtinguit in Patrem; Mentem paternam, quam & Dei germen vocat, Mundi opificem; & Animam qua cuncta contineantur. Cum humana natura divinam jungi poſſe, [2] Julianus tantus Chriſtianorum hoſtis credidit, & exemplum

"Απερ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Homini quid eſt neceſſe, præterquam duo,
Cereale germen atque limpharum latex,
Quæ ſunt parata ſemper & vitæ ſatis?

Lucanus:
Satis eſt populis fluviuſque Ceresque.

Ariſtides: Ἐσθῆτος γὰρ οἶμαι καὶ σκέπης καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus, nimirum, habemus veſte, tecto & alimentis.*

1 *Divinam naturam diſtinguit*] Plato epiſtola ad Dionyſium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat Patrem: Secundum principium, omnium Cauſam & præſidem, in epiſtola ad Hermiam, Eraſtum & Coriſcum. Idipſum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filium, Amelius λόγον, ut videre eſt apud Euſebium libro XI. cap. 17, 18, 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum III, IV, & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat ſummum Deum; ſecundum Mentem, vel Providentiam; tertium Animam Mundi vel Mentem ſecundam. Alibi tria hæc ſic diſcriminat, Ordinans, Jubens, Inſinuans. De ſecundo ſic idem: *Ratio Dei Deus eſt humanis rebus conſulens, quæ cauſa eſt hominibus bene beateque vivendi, ſi non conceſſum ſibi munus ſummo à Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum ſummo Deo aſſignant*, ait Servius ad Eclogam ſeptimam. Unde non abit quod habet de iiſdem Pythagoricis Ariſtoteles primo de Cœlo in ipſo initio. [Copioſiùs de hiſce egit vir longè doctiſſimus *Rod. Cudworthus*, Anglici Operis de Syſtemate intellectuali mundi, Lib. I. cap. IV. quod conſuluiſſe non pœnitebit. *Clericus*]

2 *Julianus tantus Chriſtianorum hoſtis credidit*] Libro VI.

'Ω

plum dedit in Æsculapio; quem volebat, ad tradendam hominibus medendi artem, de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos Regum fuisse; fulminatos alios, dissectos, vulneratos. Et vero lætius esse honestum, quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. [3] Plato de Republica II. quasi præscius, ait, ut vere justus exhibeatur, opus

Ὁ γὰρ Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐνέφηνεν· οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se Æsculapium genuit. Eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vero ex cælo in terram progressu facto unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus VIII. Γένος εἶναί τι θεῶν ὃς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddam Deorum esse quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia; vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

3 *Plato de Republica II. quasi præscius ait*] Græca sic habent: Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ. τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius, libro VI. Institutionum, cap. 17. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus, qui sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene.* Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus:

Πίμπρη, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα. πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.
Ure hæc, cremaque membra & impleter mei

Potans

opus esse, ut virtus ejus omnibus ornamentis spolietur, ita ut ille habeatur ab aliis pro scelesto, illudatur, suspendatur denique. Et certe summæ patientiæ exemplum ut exstaret, aliter obtineri non poterat.

Potans rubentem sanguinem: in terram prius
Descendet æther, terra se in cælum feret,
Quam noster umquam sermo aduletur tibi.

Tali vere convenit illud Æschyli, Platoni memoratum, dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaborat esse, non credi, optimus.
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Unde illa sese pulchra consilia exserunt.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§ I. *Refutatio Judaïſmi incipiens ab allocutione ad Judæos.*

QUale eſt, quod ex obſcuro ſpecu enitentibus paulatim ſe oſtendit inter lucem tenebraſque medium, talem ſe nobis ex denſa Paganiſmi caligine gradum moventibus Judaïſmus offert, pars & primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos averſi audiant. Cognitum nobis, [1] eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum, quos Deus & per Prophetas, & per Angelos ſuos, inviſere ſolebat; ex eadem gente natum Meſſiam, & primos Chriſtianiſmi doctores; ipſorum eſſe

1 *Eſſe ipſos progeniem ſanctorum virorum*] Sumpta hæc, & quæ ſequuntur, ex Rom. ix. x, xi. Adde Matth. xv. 24.

esse arborem, cui nos sumus inoculati; custodes esse ipsos oraculorum Dei, quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus; orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato [1] velamento, quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt [2] complementum Legis, cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrûm, qui alienigenæ sumus, quilibet [3] Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, & Jacobi.

§ II. *Ostenditur Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causa aliena, quod in sua æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula à Mose facta, nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum,

1 *Velamento*] II Cor. III. 14, 15, 16.

2 *Complementum Legis*] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24.

3 *Hebræi viri pænulam*] Zachariæ VIII. 20. & sequentibus. Esaiæ II. 2. XIX. 18. & 24, Michææ IV. 2. Oseæ III. 4. Rom. XI. 25.

4 *Ab Elisæo auctum apud viduam oleum*] II Reg. cap. IV.

5 *Purgatum subito à mala scabie Syrum*] Ibidem cap. XI. v.

6 *Hospita*

rum, qui vidissent, proficisci. Sic [4] ab Elisæo auctum apud viduam oleum, [5] purgatum subito à mala scabie Syrum, [6] hospitæ filium ad vitam revocatum, & similia alia, credunt Judæi; non aliam sane ob causam, quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. [7] De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Elisæi, tamquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos, de Christi adscensu in cœlum, [8] duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ: [9] de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, [10] ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati, per hominem promulgato, auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

§ III.

6 *Hospitæ filium ad vitam revocatum*] Dicto cap. IV.

7 *De Eliæ vero in cœlum raptu*] Dicto libro cap. II.

8 *Duodecim proferimus testes*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I.

9 *De Christo post mortem in terris viso multo plures*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh. XX. XXI. I Cor. XV.

10 *Ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est*] Vide quæ allata ad librum II.

§ III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum.*

At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est, eo quod ubi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet; quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, [1] quam apud Plinium [2] & Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum umquam in Ægypto, non constat, nisi ex discipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, [3] & ipsius, [4] & aliorum narratione certum est. Sed & Mosem, & Jesum, valide purgat hoc crimine lex utriusque, [5] tales artes diserte vetans, ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, exstitisset ars ulla

1 *Quam apud Plinium*] Libro xxx. cap. 1.

2 *Et Apuleium*] Apologetico II.

3 *Et ipsius*] Exodi II. IV. & sequentibus.

4 *Et aliorum narratione certum est*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi, apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

5 *Tales artes diserte vetans*] Exod. XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. I Sam. XXVIII. 9. II Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8, 9, 10. XVI. 18. XIX. 19.

6 *Ti-*

ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari, claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores, [6] Tiberius, [7] Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est, [8] quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere; sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, & honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

§ IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu adscribunt nomini cuidam arcano, quod à Solomone in Templo positum duo leones per mille & amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit, non mendaciter modo, sed & impudenter confictum

6 *Tiberius*] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

7 *Nero*] De quo Plinius libro XXX. cap. II. in Magiæ historia: *Non cithara tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea: *Nemo umquam ulli arti impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege.

8 *Quod tradunt Judæi*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

tum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni, atque admiranda, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quidquam prodant; sed nec Romani, qui cum Pompeio Templum intrarunt, ante Jesu tempora, tale aliquid compererint.

§ V. *Ostenditur divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito à Christo edita esse prodigia, quod Judæi fatentur, dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus Deut. XVIII. futurum, ut post Mosem, alii quoque Prophetæ à Deo excitarentur, iisque obediendum à populo; nisi id fieret, graves pœnas denuncians. [1] Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia. Neque enim illustriora alia animo concipi possunt. Ad Deut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit, ei non credendum, si populum ad novorum Deorum

rum

1 *Certissimæ autem Prophetarum notæ sunt prodigia*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis recte accensentur. Deut. XVIII. 22.

2 *Hebræi interpretes*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manassis, quæstione IV ad Deuteronomium.

3 *Qui miracula faciat*] Cujusque prædicta impleantur.

Hoc

rum cultum pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum à Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis, collatis inter se, [2] Hebræi interpretes recte colligunt, omni ei, [3] qui miracula faciat, credendum, extra quam si à veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos colere non docuit; [4] sed contrà hoc, tamquam crimen gravissimum, diserte vetuit, docuitque nos, & Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit. Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliqua in parte à Mosis lege discrepare, id non sufficit.

§ VI. *Solutio objectionis sumptæ ex discrepantia inter legem Mosis & legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.*

Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc

Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus v adversus Judæos, & sermone, Christum esse Deum in Tomo vi Saviliano.

4 *Sed contra hoc tamquam crimen gravissimum diserte vetuit*] Marci xii. 29, 32. Joh. xvii. 3. Act. xv. 20. 1 Cor. v. 10, 11, 18. vi. 9. x. 7. xii. 2. ii Cor. vi. 16. 1 Thess. 1. 9. 1 Joh. v. 21.

hanc ponunt: [1] ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hieme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, [2] unius arboris fructu interdixit; nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: [3] Abrahamo imperavit ut filium mactaret. Victimas seorsim à Tabernaculo [4] alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data,

1 *Ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecumque præceptum intrepide posse violari*] Ponitur hæc regula in Thalmude titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. VI. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, I Sam. VII. 17. XIII. 8. & Elias I Reg. XVIII. 38.

2 *Unius arboris fructu interdixit*] Gen. II. 17.

3 *Abrahamo imperavit ut filium mactaret*] Gen. XXII, 2.

4 *Alias vetuit, alias accepit*] Diximus modo de hac re.

5 *Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta*] Hebr. VIII. 7.

6 *Precatorem se pro inimicis constituit*] Exod. XXXII. 11, 12, 13, 31. Num. XI. 2. XII. 13. XIV. 13. & sequentibus: XXI. 7, 8. Deut. IX. 18. 26. XXXIII.

7 *David rebelli filio parci vult*] II Sam. XVIII. 5.

8 *Maledicta in se jacta fert patienter*] II Sam. XVI. 10.

9 *Ad majorem populi partem aptan-*

data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia connivere, crustulo eos ad discendum allicere. At ubi processit ætas, corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. [5] Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permittit, ipse atrocissimis injuriis vexatus, [6] precatorem se pro inimicis constituit. Sic [7] David rebelli filio parci vult, [8] maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum [9] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit

aptantur leges] Origenes adversus Celsum III. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ᾽ ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legum conditorem dixisse interrogatum, an optimas dedisset leges civibus, non omnium dedisse se optimas; sed quantum fieri poterat.* Porphyrius lib. I. De non esu animantium, de legum conditoribus: Εἰ δὲ οὗτοι πρὸς τὸν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ τὸν προσίοντα ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ἐκτὸς ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπειλήφασι, νομοθετοῦσιν, τί τις τῶν τούτων παραφέρων νόμον ἀνατρέπει βίον; *Quod si illi respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est, & media vocatur, & ad ea quæ capiant homines, qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona malaque existimant, leges condidere; in quo lædit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit?*

fuit quædam dissimulari, [1] ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis, aperte proposita, ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, [1] legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed aperte proponeret, quod lege Christi factum videmus.

§ VII. *Ab Jesu in terris observatam legem Mosis, nec post abolita, nisi ea præcepta, quæ intrinsecam bonitatem non habebant.*

Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Jesu coævi fuerunt, Jesum pessime ab ipsis tractatum, & supplicio deditum, cum nullum ejus admissum adversus legem posset adferri. [2] Circumcisus erat, [3] cibis utebatur Judaïcis, [4] vestitu simili, [5] purgatos scabie mittebat ad Sacerdotes, [6] paschata, & alios dies festos religiose obser-

1 *Legem aliquam illa meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret, quod Christi lege factum videmus*] Hebr. VII. 19. 22. VIII. 6. II Tim. I, 10.

2 *Circumcisus erat*] Luc. II. 21.

3 *Cibis utebatur Judaïcis*] Gal. IV. 5.

4 *Vestitu simili*] Matth. IX. 20.

5 *Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes*] Matth. VIII, 4. Marc. I. 44. Luc. V. 14.

6 *Paschata & alios dies festos religiose observabat*] Luc. II. 41. Joh. II. 13. 23. XI. 56. XII. 1. Joh. VII. 2.

7 *Osten-*

observabat. Si quos sanavit sabbato, [7] ostendit non tantum ex lege, [8] sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [9] legum quarumdam abrogationem, cum morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus Sancti conspicuis donis ornasset suos, iisque rebus ostendisset adeptum se [10] potestatem regiam, [11] in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium, capite III. & VIII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulo post destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset [12] homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus, sermonisque populos, & quidem numquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata est, nihil continebat sua natura honestum: sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus: Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent,

7 *Ostendit non tantum ex lege*] Matth. XII. 5.

8 *Sed & ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta*] Matth. XII. 11.

9 *Legum quarumdam abrogationem*] Actor. X. Coloss. II. 14.

10 *Potestatem regiam*] Actor. II. 36. Apoc. I. 5.

11 *In qua continetur legis condendæ auctoritas*] Jacob. I. 25.

12 *Homini, qui plebeius videretur*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quamdam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparari cum Angelis: ut & Iacchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

ſent, [1] omnibus populis, non uni, eas præſcripſiſſet Deus, & ab initio ſtatim, non poſtquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchiſedec, Job, Abraham, Iſaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam, aut ferme totam, neque eo minus acceperunt teſtimonium & ſuæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta, [2] ſive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum

1 *Omnibus populis, non uni, eas præſcripſiſſet Deus*] Id autem tantum abeſt, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad feſtos dies, expreſſe ſe referant ad unum Judææ locum, quo certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII 19. & XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & ſequentibus. Item Deut. XII. 5. & ſeqq. XIV. 23. & ſeqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2. 23, 24. Deut. XVI. 16. De ſacrificiis legem eodem modo interpretata eſt vetuſtiſſima conſuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Moſis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio, & titulo Chagiga: Maimonides ad Deut. XXXIII. & Bechai.

2 *Sive ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi*] Rituales ſupra modum, eoque ad idololatriam pro-

randum est, ea aboleri potuisse, quam si quis Rex municipalia quædam statuta tollat, ut toti imperio jus idem statuat. Neque vero quidquam adferri potest, quo probetur, Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua, [3] eadem voce utuntur sæpe & homines, cum significare volunt, quæ sic jubent, non esse annalia, [4] aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [5] quamdiu in locis desertis ageret populus, [6] alia adstricta habitationi terræ Chananææ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam intermitti, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum

proni. Ostendunt id passim Prophetæ: maxime Ezechiel XVI.

3 *Eadem voce utuntur in homines*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L Hac in perpetuum. Cod. de diversis prædiis, libro XI. & alibi sæpe.

4 *Aut certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quos tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

5 *Quamdiu in locis desertis ageret populus*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12.

6 *Alia adstricta habitationi terræ Chananææ*] Ut Deut. XII. 1, 20. XXVI. 1. Num. XXXIII. 52.

cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui sciant in lege sua [1] jus perpetuum & servitutem perpetuam vocari, quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum. [2] Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promissio, apud Prophetas Hebræos, exstat, ut [3] Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus: neque opus habituros homines, ut Religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam se daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita se habet, ac si rex aliquis, post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiliendam, sublata legum varietate, communem

1 *Jus perpetuum & servitutem perpetuam*] Exodi XXI, 6. 1 Sam. I. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse censit Josephus Albo lib. III. Fundamentorum, capite 19. etiam sacerdotium Phineæ dicitur עד עולם, Psal. CVI. 30, 31. εἰς τὸν αἰῶνα, Sirachidæ XLV. 21, 29, 30. ἱερωσύνη αἰωνία, 1 Mach. II. 55.

2 *Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur, complementum Jubilæi*] In Pereck Cheleck & alibi, idque ex Esaia LXI. 2. [*Pereck Cheleck* est Cap. XI. Libri Thalmudici de Synedriis. Verùm illic non occurrit quod habet *Grotius*, certè in textu Mischnæ. Accuratiores hasce citationes esse oportuit.]

3 *Jeremiæ* XXXI.] v. 31. & sequentibus.

4 *Ab hominum ingenio ea excogitata*] Chrysostomus XII. de Statuis, de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se suapte motus conscientia sacrificium illud obtulit.* In Responsis

ad

munem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quamquam sufficiunt, euntes per partes singulas sublatæ legis, ostendemus, eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

§ VIII. *Ut sacrificia, quæ numquam per se Deo placuerunt.*

Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia, de quibus multi Hebræi sentiunt, prius [4] ab hominum ingenio ea excogitata, quam à Deo jussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, [5] ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad

ad Orthodoxos, in operibus Justini, ad Interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὸν θύσαντα εὐάρεστον αὐτῷ. *Nemo eorum qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit, quamquam patet talia acceptasse Deum, & eum qui offerebat.* [Copiosius hac de re egit *Joan. Spencerus* de Leg. Ritualibus Jud. Lib. III. Diss. 2. quam vide.]

5 *Ita ut satis causa fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides, in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendet, quasi Deus talia proprie sibi desideraverit, qui tam manifeste exclamat; Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam*

&

ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tamquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas; [1] *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo, qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe, ut holocausta alia super alia mihi mactes, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quidquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut, si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, & quidquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent, quæ attulimus verba, rem, scilicet, per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios:* deinde, *Audi, populo mi:* hæc docentis sunt. Postea finitis, quæ attulimus, ut

& transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea evocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.

1 *Sa-*

ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eumdem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. LI. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, ô Deus, non despicis.* Simile est illud Psal. XL. *Victima & oblato libo non delectaris. Sed me tamquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tamquam ex pacto conscripto faciam, quod velis; quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro, in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. I, sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus: & adipis quarumvis pinguissimi. Nec amo sanguinem, sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis?* Apud Jeremiam vero VII, locus est huic geminus, & ejus interpres: *Sic ait Do-*

1 *Sacrificiorum*, &c.] Paraphrasis hæc est Grotiana Ps. L. non translatio ad verbum. Talia sunt & sequentia. *Clericus.*

Dominus Angelorum, Deus Iſraëlis. Holocauſta veſtra congerite cum victimis, & ipſi earum carne veſcimini. Nam quo primum tempore majores veſtros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocauſtis & victimis. Sed hoc eſt quod illis ſerio edixi, ut mihi obedientes forent: ſic me fore Deum ipſorum; ipſos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipſis eram imperaturus. Sic omnia ipſis proſpere eventura. Apud Oſeam hæc ſunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* [1] *acceptiorem habeo, quam ſacrificium: de Deo recte ſentire ſupra omnia eſt holocauſta.* Apud Michæam vero cap. VI, cum quæſtio eſſet inſtituta, quomodo quiſpiam Deum ſibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis: reſpondet Deus, *Dicam tibi quid ſit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* [2] *ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, ſacrificia non eſſe earum rerum in numero, quas Deus per ſe aut primario velit; populus vero irrepente paulatim, ut fit, prava ſuperſtitione, in illis poſuerit potiſſimam pietatis partem, &

1 *Acceptiorem habeo quam ſacrificium*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit.

2 *Ut ſuum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac ſubmiſſum te præbeas*] Itaque aiunt Judæi legis præcepta numero ɹɔ CII. ab Eſaia contracta

& victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat; [3] cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint; quod facile quivis intelliget, qui modo consideravit, secundum Mosis Legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque dumtaxat in solo patrio. Jam vero Psalmo CX, secundum numerum Hebræum, promittitur Rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione; qui Rex idem & Sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero cap. XIX, dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum sint culturi: & capite LXVI ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo offerant, & ex ipsis quoque constituantur, qui sint Sacerdotes, &

tracta in sex, XXXIII. 15. à Michæa hoc loco in tria: ab Esaia in duo, LVI. 1. ab Abacuco in unum, II. 4. Item ab Amoso V. 6.

3 *Cum Rex quoque Ezechia à Mose erectum æreum serpentem confregerit*] II Reg. cap. XVIII. vers. 4.

§ IX. *Item ciborum discrimen.*

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Constat ergo, post magnum diluvium, [3] Noæ, ejusque posteris, à Deo jus datum quolibet victu utendi; quod jus proinde non ad Japhethum tantum, & Chamum, sed & ad Semum, ejusque posteros Abrahamum, Isaacum, Jacobum transiit. Sed cum postea populus, in Ægypto, pravis superstitionibus ejus gentis imbutus esset; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, [4] seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent; [1] seu

aliis pascuntur animantibus.

4 *Seu quod illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent*] Origenes libro IV. contra Celsum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς κυλινδούμενοι, ἔχοντές τι περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅτε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων καὶ τὰ ἁρπακτικώτερα, καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα, καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ὃ βούλονται, ὅτε βούλονται, ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μαντικῆς, Θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι, πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τοὺς ὄρνεις, τοὺς δράκοντας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκους· καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαι-

[1] seu quod in lege illa umbratica certis animantium

δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων, ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφαίνω ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θείου μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, & (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen & cœlestes Angelos se gessere, ideoque è cœlo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicaciam, ut qui à terrenis corporibus sint liberi, & in talibus negotiis multum versati, hoc unice studentes humanum genus ut abducant à vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt movent, aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionesve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem, sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem si quid aliud in Mose & miratus sum ipse, & dignum miratu existimo, hoc est, quod cum percepisset naturas animantium diversas, sive à Deo edoctus ea, quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronunciavit, quæ ab Ægyptiis aliisque gentibus vim divinandi habere censebantur; contra vero omnia ea pura, quæ extra illum essent censum.* Similia habet Theodoretus, libro VII adversus Græcos. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις εἰθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia.* Et quod Tacitus de Judæis: *Profana illis omnia, quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis, bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apim colunt.*

1 *Seu*

mantium generibus certa hominum vitia notarentur.

1 *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur*] Barnabas in Epistola: Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. πέρας δέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ. καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν χοῖρον, πρὸς τοῦτο, εἴρηκεν. οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις· ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν. ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν ἐπιγινώσκουσιν τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον. ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. οὐ μὴ, φησι, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησιν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμμένοι τῷ θανάτῳ. ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ. οὐ μὴ, φησι, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄῤῥεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις, τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώ-

tarentur. Non esse præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus, quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, [1] incolis autem liceret; quos quidem incolas

σεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς, φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν καὶ μαρυκώμενον· τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον. μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου. τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. *Quod dixit Moses, ne vescimini porco; neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, diserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis, qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: Ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum: Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi; qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere, sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium. Sic & animantia illa otiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polypum, nec sepiam. Hoc dicit, ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii & morti servantur: sicut piscium illi soli qui damnantur, in fundo natant, nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit: Cur vero? id est, ne sis puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere: id est, nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas fit, nunc fœmina. Sed & mustelam merito odio habuit,*

incolas Judæi omnibus officiis, tamquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, [2] Messiæ temporibus, cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus

buit. Nimirum, hoc monet, noli similis esse illis quos audimus ore infamia patrare, neque aggregate fœminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est. At illi pro cupidine carnis sua simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, nimirum, quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non stetit; nimirum, ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar. Et in cathedra pestilentium non sedit; nimirum, ut volucres qua raptui imminent. Habete & ea qua ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum sumit, agnoscitque altorem suum, & in eo acquiescens latatur. Bene dixit ad praceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui Dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis praceptum: iis qui loquuntur justa Dei, eaque servant, iis qui norunt meditationem opus esse latitia, iis qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum ungulis? quia vir justus in hoc avo ambulat, & alterum avum exspectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone libro de Agricultura, & libro, Pejorem insidiari meliori, quæ longum esset transscribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius lib. VIII. cap. 9.

1 *Incolis autem vesci liceret*] Piis scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur & Levitici XXII. 25. XXV. 4, 7. & in Thalmudicis titulis de Rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

2 *Messia temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus puram fore, quam bubulam*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, Legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum Magistros, inter quos est Bechai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eas fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet permissurum

minus puram fore, quàm bubulam. Et certe, cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem, in rebus talibus, communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

§ X. *Et dierum.*

Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam vero Propheta Jeremias XVI & XXIII. capite, ait, tempus venturum, quo nova, multoque majora beneficia istius beneficii memoriam ita obscurent, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse; tamquam his bene observatis, non magni ducenda essent, quæ de cætero peccarentur. Unde Esaiæ cap. I, Deus ait se calendas ipsorum & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De Sabbato specialiter opponi

fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

1 *Præceptum recordandi*] זכור.

2 *Et præceptum observandi*] שמור. Distinctio est Mosis Gerundensis, Isaaci Aramæ. [*Observare* & *recordari* idem sunt apud Mosem, in hoc negotio, ut ostendimus ad Deut. V. I. Vera tamen est res ipsa, quæ hic agitur. *Clericus.*]

3 *Paruerunt viri pii ante legem*]

poni solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de Sabbato, [1] præceptum recordandi, Exodi xx. 8. [2] & præceptum observandi, Exod. xxxi. 31. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi. Præceptum observandi situm est in exacta abstinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie [3] paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob; quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, [4] nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi, quod post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium. Ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannæ, Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii.

gem] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ huc pertinentia diximus libro 1.

4 *Nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi*] Hoc sensu illorum temporum pios σαββατίσαι, id est, sabbata observasse negat Justinus cum Tryphone disputans, & Tertullianus adversus Judæos duobus locis.

xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. v. 21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem, nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, [1] hac lege obstrictos fuisse etiam incolas; quia, scilicet, una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israëlitas, ut Exodi xxxi. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut numquam cessare debeant, supra jam ostendimus, ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli numquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet; nam [2] circumcidi infantes recte, in Sabbato, constat: [3] sicut & stante templo victimæ Sabbatis non minus, quam diebus aliis, jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum ma-

1 *Hac lege obstrictos fuisse etiam incolas*] Non etiam alios qui extra Judæam præcepta posterorum Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

2 *Circumcidi infantes recte in Sabbato constat*] Proverbium Hebraïcum,

magistri ostendunt, cum ajunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato; quod probant exemplo captæ Hierichuntis, die Sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus, discrimen dierum sublatum iri non male eorumdem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco, LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à Sabbato ad Sabbatum, à novilunio ad novilunium.

§ XI. *Circumcisionem quoque externam.*

Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejúsque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Chananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu, inquam, & posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, & quidem commune

braïcum, מילה דוחה את השבת, *Circumcisio pellit Sabbatum*, Vide Joh. VII. 22.

3 *Sicut & stante Templo victima non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur*] Num. XXVIII. 9,

mune populis omnibus, quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, [1] cum jubent cor circumcidi, quo spectant Jesu præcepta omnia. Quare & promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nempe, illud de possessione terrestri [2] ad revelationem possessionis vere æternæ, quæ numquam apertius, quam per Jesum facta est: & [3] de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi, imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam: quod profecto non nisi per Euangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri, opere impleto. [4] Dei vero gratiam huic signo ad-

1 *Cum jubent cor circumcidi*] Deuter. x. 16. xxx, 6. Jer. IV. 4.

2. *Ad revelationem possessionis vere æternæ*] Hebr. IV.

3 *De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam*] Genes. XVII. 5. Rom. IV. 11. 13. 16. 17. Luc. XIX. 9. Gal. III. 7.

4 *Dei vero gratiam huic signo non adstrictam fuisse*] Ἐπειδὴ εἰς σημεῖον ἦν δεδομένη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Justinus Colloquio cum Tryphone, *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irenæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consum-*

adſtrictam non eſſe, ſatis hinc diſcas, quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit; [5] &, toto tempore itineris per Arabum deſerta, omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit, Deo ob id nihil expoſtulante.

§ XII. *Et tamen, in his quoque tolerandis, faciles fuiſſe Apoſtolos Jeſu.*

Certe erat, cur magnas gratias agerent Jeſu & ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipſum liberarentur, certique ſuæ libertatis fierent, [6] per dona ac miracula Moſi nihil cedentia. Sed tamen primi noſtri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut ſuam hanc felicitatem agnoſcerent: ſed ſi præcepta Jeſu omnis honeſtatis pleniſſima ſuſciperent, facile. paſſi ſunt eos in rebus mediis [7] ſequi quem vellent vivendi modum; [1] ita

ſummatricem juſtitiæ, ſed in ſigno eam dedit Deus, ut cognoſcibile perſeveret genus Abrahæ, ex ipſa Scriptura diſcimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham; Circumcidetur omne maſculinum veſtrum, & circumcidetis carnem præputii veſtri, & erit in ſignum teſtamenti inter me & vos.

5 *Et toto tempore itineris per Arabum deſerta omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit*] Joſuæ v. 5, 6.

6 *Per dona ac miracula Moſi nihil cedentia*] Miracula Meſſiæ majora eſſe debere quam Moſis, dixit R. Levi ben Gerſom, quod vel maxime patuit in mortuis reſuſcitatis.

7 *Sequi quem vellent vivendi modum*] Actor. XVI. 3. XXI. 24. Rom. XIV. 1. 1 Cor. IX. 15. Gal. V. 6. Coloſſ. III. 11.

1 *Ita*

[1] ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur, inique à Judæis rejecta Jesu dogmata, prætextu illo legis ritualis. Soluta hac objectione, quæ prope unica miraculis Jesu opponi solet, veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea.

§ XIII. *Probatio adversus Judæos, ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.*

Constat inter nos, & ipsos, in Prophetarum vaticiniis supra multos, qui Hebræis divinitus contigerunt, magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse ad-

1 *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum numquam data fuerat, ejus observanda necessitatem non imponerent.*] Actor. XV. Galat. I. 3. 6. 15. IV. 10. VI. 12.

2 *Cui summa pietatis testimonium Ezechiel perhibuit*] XIV. 14. XXVIII. 3. Josephus de Daniele fine libri X. Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάρεστι. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων εὐτυχήθη Προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους, καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Omnia illi, supra fidem, & quantum maximorum Prophetarum ulli succedebant: dumque*

adſerimus: illi venturum exſpectant. Supereſt, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoſcimus.

§ XIV. *Oſtenditur eum jam veniſſe ex præſignificatione temporis.*

Daniel,[2] cui ſummæ pietatis teſtimonium Ezechiel perhibuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus eſt ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante, cap. IX. conſcriptum reliquit, poſt promulgatum edictum de inſtauranda urbe Hieroſolymorum, non elapſuros annos quingentos, [3] quin adeſſet Meſſias. Atqui in hunc diem elapſi ſunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adeſt is, quem Judæi exſpectant: nec quemquam alium nominare poſſunt, in quem id tempus quadret: In Jeſum autem tam bene convenit, ut [4] magiſter Hebræus Nehumias, qui annis

dumque vixit, in ſumma gratia ac honore fuit apud reges & populum: & poſtquam mortuus eſt, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos à ſe conſcriptos reliquit, quorum teſtimonio credimus fuiſſe Danieli cum Deo commercium.

3 *Quin adeſſet Meſſias*] Filium hominis, apud Danielem, eſſe Meſſiam conſentiunt magni Judæorum magiſtri Salomon Jarchi, Rabbi Joſue citatus ab Abeneſdra, & Saadias. Sic & Rabbi Joſue qui exſcidium Templi vidit, Meſſiæ tempus adveniſſe dicebat, ut teſtatur R. Jacob in Caphthor.

4 *Magiſter Hebræus Nehumias*] Par fuiſſet *Grotium* unde hæc haberet ſignificaſſe. A Judæo quodam accepiſſe ſe ait, niſi me fallit memoria, in Epiſt. quadam ad fratrem *Gulielm. Grotium*. Clericus.

1 De

annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus, [1] de imperio in omnes nationes dando divinitus, [2] postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset; quarum posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Jesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. IX. apud Danielem, quod post Messiæ adventum exscindenda esset urbs Hierosolyma, quod de exscidio urbis vaticinium [3] ipse Josephus ad suam refert ætatem: unde sequitur, tempus Messiæ adventui præstitutum jam tum præteriisse. Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. II. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Jesum Josedeciden Pontificem Maximum mœstos, quod

1 *De imperio in omnes nationes dando divinitus*] Lapidem illum, cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gersom: & regnum illud cætera regna absumpturum esse regnum Messiæ docent Rabbi Salomo, R. Abenesdra, & R. Saadia: Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gersom, & Saadia.

2 *Postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

3 *Ipse Josephus ad suam refert ætatem*] Libro x, cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιῆλος καὶ περὶ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ᾽ αὐτῶν ἐρημωθήσεται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνος Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειψεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιῆλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio,*

quod viderent excitatum à se templum non respondere magnitudini prioris templi, solatur hoc promisso, futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse historia horum temporum in sacris litteris, & apud Josephum, collata cum ea, quæ est de Templo Salomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum Magistri adnotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori adfuerant; [4] conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus, [5] cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit. Latius autem exse-

perio, & fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hac omnia ille Deo indicante præscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant, non admirari Danielem, ob honorem à Deo acceptum. Septuaginta annorum hebdomadas finire in exscidio Templi secundi etiam Iacchiades docet ad Dan. IX. 24.

4 *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum*] In titulo de Documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

5 *Cum pacem suam, id est, gratiam & benevolentiam, in Templo se quasi fœdere certo stabiliturum*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii, teste Rabbino Salomone.

exſequitur Malachias cap. III. *Ecce miſſurus ſum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum ſuum* (vixit autem Malachias tempore ædificati Templi poſterioris) [1] *Dominus ille, quem vos deſideratis, internuncius ille fœderis, deliciæ veſtræ.* Venire ergo debuit Meſſias, ſtante Templo ſecundo, [2] quo nomine, apud Hebræos, venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruïnis reſuſcitatum fuit, [3] ſed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et ſane tam conſtans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exſpectandum Meſſiam, ut [4] multi

1 *Dominus ille quem vos deſideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Meſſia exponunt.

2 *Quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Veſpaſiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio, & titulo Joma, & titulo Roſch Haſſchana.

3 *Sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari.*] Philo de Mundo: Οὐ γὰρ δήπουθεν ὃ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' ὃ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur, D. de Judiciis. & L. Quid tamen. §. in navis. D. Quibus modis uſusfructus amittatur.

4 *Multi Herodem*] Hi Herodiani, Matt. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15. XII. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione: *Cum his etiam Herodianos qui Chriſtum Herodem eſſe dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius: quibuſcum convenit vetus ad Perſium Scholiaſtes: *Herodes apud Judæos regnavit tempore Auguſti, in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis obſervabant, ut etiam Sabbata, quo die luser-*

ti Herodem, [5] alii Judam Gauloniten, [6] alii alios, qui circa Jesu tempora vixerunt, pro Messia haberent.

§ XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi.*)

Sentiunt se premi his argumentis, de Messiæ adventu, Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quominus promisso tempore adveniret. [7] Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, [8] ob plurima & maxima populi peccata urbem exscindendam, paulo post Messiæ tempo-

lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.

5 *Alii Judam Gauloniten.*] Vide Josephum XVIII. I. Act. V. 36.

6 *Alii alios.*] Actor. XXI. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post exscidium quædam.

7 *Ut omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id diserte affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Psal. CVIII. 5. Bene de Daniele Josephus libro X. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι Προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim solum futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut & alii Prophetæ, sed & tempus definivit, quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. I. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis, quod antiquatum venerat.

8 *Ob plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

præscriptum componerent: [4] contra si adversus eam graviter delinquerent, exsilium aliaque id genus mala ipsis minatus est. Quod si tamen, aliquo tempore pressi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediissent; se misericordia populi tactum iri, effecturumque, ut, quamvis in ultimas mundi plagas dispersi, redirent in patriam: ut videre est, tum alibi, tum Deuteronomii xxx, & Nehemiæ I. Atqui jam anni sunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, [5] & si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, [6] quod ab Ammiano Marcellino, Scriptore non Christiano, proditum est. Cum olim populus gravissimis sceleribus se contaminasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet, [1] quæ

tus est] Levit. xxvi. Deut. iv, xi, xxviii.

5 *Et si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano: Chrysostomus II adversus Judæos.

6 *Quod ab Ammiano Marcellino Scriptore non Christiano est proditum.*] Libro xxiii. Chrysostomus II adversus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis è fundamentis exsiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam loci illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet Scriptor idem in Matthæum Homilia iv, & Sermone Christum esse Deum.

 1 *Quæ*

[1] quæ omnia illis Prophetæ exprobrant; passus est exsilium, sed [2] non diutius annis septuaginta; atque interea non omisit Deus [3] per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, [4] indicato etiam tempore. At nunc, [5] ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: Magistri ipsorum, quasi spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas & ridicula dogmata delapsi sunt; quibus scatent libri Thalmudici, quos Legem ore datam audent dicere, & cum iis, quæ Moses scripsit, conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [6] de Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi, [7] de ejus quotidiana diligentia in legenda Lege, [8] de Behemotho & Leviathane, [9] multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi, nec ad falsorum Deorum cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus

1 *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant.*] Esai. I. 17. III. 14, 15. V. 23. XI. 2, 3. LIX, LXV. Amos II. 6. Jer. II, III. V. VII. 31. VIII. IX. XI. XVI. XXII, Ezech. II, VI. VII. VIII. XVI. XXII. XXIV. Dan. IX. Michæas II. 1, 2, 3.

2 *Non diutius annis* LXX] Objicit hoc R. Samuel, in epistola ad R. Isaacum.

3 *Per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jer. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII.

4 *Indicato etiam ejus tempore.*] Jerem. XXV. 15. XXIX. 10.

5 *Ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contemti; nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Baba Bathra.

6 *De Dei fletu, quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echa Rabbathi. Similia in Thalmude,

dibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: [10] Deum vero & precibus, & jejuniis, certant placare: nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati, tot jam per secula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut si dicere non possunt, nobis credant; peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§ XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse, quam Jesum. Nam quicumque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt

de, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

7 *De ejus quotidiana diligentia in legenda Lege.*] Thaanith, Aboda Zara.

8 *De Behemotho & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

9 *Multisque rebus aliis.*] Quorum multa transscripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

10 *Deum vero & precibus & jejuniis certant placare.*] Quod si ipsis credendum est, optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recipit, repudiando.

querunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Messiam se dixit, [1] & doctissimis quibusdam imposuit, [2] Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt, [3] suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia adferre olim de Messia prædicta, aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus, cum de aliis ne adseverentur quidem: quale est, [4] quod ex Davidis fuit posteritate, [5] quod ex virgine natus est, [6] edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, [7] quod natus est Bethlehemi, [8] quod

1 *Et doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ, Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

2 *Barchocheba.*] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Justino. Mentio ejus apud Eusebium, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio: in Bereschith Rabba, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

3 *Suntque plurimi, nec in una regione, sed quam late hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

4 *Quod ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Jerem. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1, 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30, 31. XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequent. Marc. X. 47. XII. 35, 36, 37. Luc. I. 27. 32. 69. II. 4. II. XVIII. 38, 39. XX. 42. 44. Joh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

5 *Quod ex virgine natus est.*] Esa. VII. 14. Matth. I. 18. 22, 23. Luc. I. 35.

6 *Edocto ea de re cœlitus eo qui*

[8] quod dogma suum serere cœpit in Galilæa, [9] quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit: sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex [10] Davidis, [11] Esaiæ, [12] Zachariæ, [13] Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: [14] per ipsum collapsuros cultus falsorum Deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jesu adventum, sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Jesu discipulis, eorumque successoribus: ita

qui virginem eam duxerat.] Matth. I. 20.

7 *Quod natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. II. 1, 2, 3, 4, 5, 6. Lucæ II. 4.

8 *Quod dogma suum serere cœpit in Galilæa.*] Esaiæ IV. 1. Matth. IV. 12, 13. Marc. I, 4. Luc. IV. 14, 15, 16. & alibi sæpe.

9 *Quod omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI, 1. Matth. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gersom.

10 *Davidis.*] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8. 17.

11 *Esaiæ.*] II. 2. XI. 10. XIV. I. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipue XLIX. 6. LI. 6. LII. 15. LIV. LV. 4, 5, LX. 3. & sequentibus. LXV. 1, 2. LXVI. 19. & seqq.

12 *Zachariæ.*] II. II. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9, 10, 11. XIV. 16.

13 *Oseæ.*] II. 24.

14 *Per ipsorum collapsuros cultus falsorum Deorum.*] Esa. II. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophoniæ I. 4, 5, 6. Zach. XIII. 2.

ita [1] populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat, Genes. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo; quem [2] Chaldæus, & alii Interpretes, Messiam exponunt, [3] cui pariturae essent etiam exteræ gentes.

§ XVIII. *Solutio ejus quod dicuntur quædam non impleta.*

Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta. Sed quæ adducunt, obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem; propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta, qualia sunt sanctitas præceptorum Jesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus; quibus cum accedant miracula, sufficere

1 *Populus Dei factus est qui ante non erat.*] Oseæ II. 24.

2 *Chaldæus.*] Tam Jonathan, quam Hierosolymitanæ paraphraseos Scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Beresith Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Salomo & alii. שבט quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן, & Græcis eodem sensu ἄρχων. Aquilæ σκῆπτρον. Symmacho ἐξουσία. שילה autem per בנו filius ejus, exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bechai, R. Salomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chrysostomum, Sermone Christum esse Deum.

3 *Cui pituræ essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

4 *Quæ libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel. XII. 4, 9. & ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem differit Chrysostomus Sermone II.

ficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [4] quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda, opus sæpe est Dei quibusdam auxiliis; quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si cui conferre libeat interpretes veteres, [5] qui in Babylonico exsilio, aut alioqui circa Jesu tempora extiterunt, cum his, qui scripserunt postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit; inveniet explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris litteris non ex proprietate verborum, [6] sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant: [7] ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei [8] os, [1] aures,

11. Cur obscurum sit Vetus Testamentum.

5 *Qui in Babylonico* &c.] Videtur *Grotius* respicere ad Chaldæos Interpretes Veteris Testamenti, atque ex sententia Judæorum loqui, à quibus antiquiores habentur, quàm sunt. Vide *Brian. Waltoni* Proleg. in Bibl. Cap. XII. *Clericus.*

6 *Sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro I ad locum Esaiæ XI. 6. de Messiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi: qui & similia habet ad Jerem. II. 15. v. 6.

7 *Ut cum Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his similibusque locutionibus Maimonidem Ductoris dubitantium Parte I. cap. 10. & II. 29. & sequentibus, & eundem ad Deuter. ubi de Rege. Messiæ res fore cœlestes ait liber Cabalisticus Nezaël Israël.

8 *Os*] Ut Jeremiæ IX. 12.

1 *Aures*

[1] aures, [2] oculi, [3] nares, tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, [4] lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguibus infantem, [5] montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus aut consequentibus verbis, aut etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum reciperent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi, quod sibi imputent. Quædam vero etiam definite & sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, [6] tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem sæculorum.

§ XIX. *Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Jesu.*

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique

1 *Aures.*] Ut Psal. XXXI. 3. XXXIV. 16.

2 *Oculi.*] Loco Psalmi proxime citato.

3 *Nares.*] Psalm. XVIII. 9. Jer. XXXII. 37.

4 *Lupum cum agno.*] Dicto loco Esaiæ XI. 6. & sequentibus.

5 *Montem Dei surrecturum supra montes alios.*] Esaiæ II. 2. Michææ IV. 1. & seqq.

6 *Tempus sive regnum Messiæ durare ad finem seculorum.*] Perek Chelek. p. 97.

7 *Erigi à se humiles, & superbos sterni.*] 1 Reg. II. 8. Psal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Esaias LVII. 15. LXVI. 2.

8 *Jacob extra se nihil prater baculum ferens Jordanem transiit.*] Gen. XXXII. & seqq.

9 *Cum*

que vero: cum in sacris litteris passim dicat Deus, [7] erigi à se humiles, & superbos sterni. [8] Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, [9] cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum mandavit. [10] David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum [11] lætum pauperibus nuntium, [12] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent. Nam sæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [13] ut Lotus à Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est [14] exemplo Abelis parricidio enecti, [15] Esaiæ dissecti, [1] Mac-

9 *Cum ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III.

10 *David itidem gregem pascens ad regnum vocatur.*] 1 Sam. XVI. 7. 11.

11 *Lætum pauperibus nuntium.*] Esaias LXI. 1. Matth. XI. 5. Adde Zach. IX. 9.

12 *Non clamorem excitaturum in publico aut jurgiis usurum, sed acturum leniter.*] Esaias XLII. 2. 3. 4. Matth. XII. 19, 20.

13 *Ut Lotus à Sodomæ civibus.*] Gen. XIX.

14 *Exemplo Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV.

15 *Esaiæ dissecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam respicit Scriptor ad Hebræos XI. 37. & Josephus X. 4. Chalcidius in Timæum: *Cum Propheta à consceleratis, unus membratim sectus, alter obrutus saxis.*

1 *Mac-*

[1] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quos tu, ô Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hierosolymorum: nec quisquam fuit, qui eos sepeliret*, & quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas, & mortem pervenire ad regnum suum, & ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, [2] capite LIII, animum volet attendere. *Quotusquisque credidit sermoni nostro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo adspectante, tamquam tener surculus, tamquam herba ex solo arenoso: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec, si adspiceres, quidquam erat quod oblectaret; contemtui patebat, & inter homines erat velut abjectissimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere* [3] *nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum*

1 *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] II. Maccab. VII. Josephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

2 *Capite* LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes, & Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

3 *Nostros morbos ille pertulit,*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbanel.

4 *Pœna quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est.*] De Messia

illum habuimus tamquam de cœlo tactum, à Deo ictum atque depressum : sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina. [4] *Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos ut oves aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur: Et tamen cùm opprimeretur & gravissime cruciaretur, vocem non emisit; sicut agnus mactandus, aut ovis, quæ tondetur, silent muta. Post vincula, post judicium, è medio sublatus est : sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum, ex hoc lòco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit, ob populi mei scelera. Ad mortem usque & sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum, cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset umquam dolus malus. Sed quamquam Deus eo usque eum passus est conteri, doloribusque affici, tamen* [5] *quia se constituit hostiam piacularem,* [6] *videbit posteritatem, vitam aget durabilem, & quæ Deo sunt placita, per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum*

sia hæc explicat Rabboth & Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

5 *Quia se constituit hostiam piacularem.*] De malis volente animo toleratis hic agi ait Alseck.

6 *Videbit posteritatem.*] Voce seminis quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alseck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Chananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum filios, Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat. titulo de Synedrio.

1 *Vo-*

beratum ſe à malo conſpiciens, ait Deus, [1] *voluptate ſatiabitur, eo maxime, quod dogmate ſuo ipſe juſtus ſervus meus multos abſolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam,* [2] *ubi inter præliatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis adnumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtituit precatorem.* Quis poteſt nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo ſane. Quod autem recentiores Judæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret; is ſenſus primum plurimis ſacrarum litterarum teſtimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis [3] nihil mali accidiſſe, quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit, ob populi mei ſcelera.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei

1 *Voluptate ſatiabitur.*] Hæc ad futurum ſeculum refert Abarbanel.

2 *Ubi inter præliatores ſpolia dividentur.*] Hæc ſpirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo סוכה. Per ſpolia intelligi ſapientum honores & præmia dicit Alſeck ad hunc locum.

3 *Nihil mali accidiſſe quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti.*] Apparet id locis Prophetarum jam ſupra

Dei peculiaris, est populus Hebraïcus. Quare is, qui tam gravia perpessus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum Magistri fatebantur hæc de Messia dici; quod cum viderent quidam posteriorum, [4] duos Messias commenti sunt, quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa & mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent; [5] cum multo facilius esset, & Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus, quod nos de Jesu credimus, & verum esse res ipsa docet.

§ XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio, de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime Sacerdotum; qui Jesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne

supra positis, & Danielis ix. & Nehemiæ ix Adde quod is, de quo agit Esaias, deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

4 *Duos Messias commenti sunt.*] Thalmud titulo Succha: R. Salomo: R. David Kimchi.

5 *Cum multo facilius esset & Prophetarum scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.*] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbanel.

ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur [1] incircumcisi auribus & corde; [2] populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, [3] qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, [4] qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: [5] qui panem cœlitus missum fastidierunt; [6] qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent. Majores ipsorum fuerunt, [7] qui Davide, tanto ac tam bono rege, deserto, secuti sunt rebellem filium. Majores ipsorum fuerunt, [8] qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum Sacerdotem.
Jam

1 *Incircumcisi auribus & corde*] Jerem. IV. 4. VI. 10.

2 *Populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus*] Deut. XXXII. 5. 6. 15. 28. Esaias XXIX. 13. Amos V. 21. Ezech. XVI. 3.

3 *Qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt*] Gen. XXXVIII.

4 *Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium adegerunt*] Loca notata supra ad librum II.

5 *Qui panem cœlitus missum fastidierunt*] Num. XI. 6.

6 *Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent*] Dicto capite XI. in fine.

7 *Qui Davide, tanto ac tam bono rege, deserto secuti sunt rebellem filium*] II Sam. XV.

8 Qui

Jam vero [9] Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt, & perfecissent, nisi procerum quorumdam obstitisset auctoritas: [10] extorserunt tamen, ut captivus haberetur, ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos, qui Jesu temporibus vixerunt, eum ab hoc errore liberare Josephus poterit, qui atrocissima eorum facinora describit, & pœnas graviores omnibus umquam auditis, [11] & tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum; præsertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari, manibus impositis, [12] sed ex potentium nutu legi solerent; ut & Pontifices, non jam perpetua, [13] sed annali & sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, si homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt, conspecto homine, qui sanctissima

8 *Qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt*] II Paralip. XXIV. 21.

9 *Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt*] Jeremiæ XXVI.

10 *Extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis*] Jerem. XXXVIII.

11 *Et tamen, ut ipse censet, infra meritum*] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Judæis mali à semetipsis illatum, quam à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

12 *Sed ex potentium nutu legi solerent*] Josephus, XIV. 19.

13 *Sed annali & sæpe empta dignitate*] Josephus, XVIII. 3. & 6.

tissima præcepta adferens vitam ipsis suam, ipsa diversitate, exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. [1] Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas adseruisset. [2] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. [3] Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres [4] scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Judæi plerique exstituri essent, Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, [5] ut qui populus suus non fuisset, in

1 *Sic Michaas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est*] 1 Reg. XXII.

2 *Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret*] 1 Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit, האתה זה עכר ישראל, ubi Græci. οὐ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israëlem?* Sic Sacerdotes de Jesu, apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, *Hunc invenimus turbare Israëlem.*

3 *Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum*] Jerem. VII. & sequentibus. XXVI. 6, 11.

4 *Scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate*] Thalmud de Synedrio, Ketuboth, & Sota: R Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helech. Thalmud titulo de Ponderibus. Traditio Rabbi Judæ in Gemara ad eumdem titulum de

in populum adſumeretur, [6] ex Judæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus, & alter, irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos: item [7] Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis, potiſſimo loco poſitum iri, ad coagmentationem operis.

§ XXI. *Reſponſum ad objectionem, plures Deos à Chriſtianis coli.*

Reſtat, ut duabus accuſationibus reſpondeamus, quibus Judæi & dogma & cultum Chriſtianorum impetunt. Prius eſt, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eſt, niſi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eſt, cur magis id Chriſtianis objiciatur, quam

de Synedrio c. Helech: *quo tempore adveniet filius David, domus inſtitutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Jerem. x. 21, xxix. 14. [Erat hic grave mendum, nam pro *Gemara* legebatur *Maſoreta*. Exſtant autem hæc verba in *Gemara* ad Cap. xi. tituli de Synedrio: *quâ ætate veniet filius Davidis, domus conventûs,* בית המועד, *fiet lupanar.* Edit. *Coccei* §. 27. *Clericus.*]

5 *Ut, qui populus ſuus non fuiſſet, in populum adſumeretur*] Oſeæ ii. 24.

6 *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis ſingulis vix unus & alter irent ad ſacrum montem: ſed quod ad illorum numerum deeſſet, id expleturos extraneos*] Jeremiæ iii. 14. 17. Adde Eſaiam liii.

7 *Meſſiam Hebræis in ruinam fore: ſed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potiſſimo loco poſitum iri ad coagmentationem operis.*] Eſaiæ viii. 14. Pſal. cxviii. 22.

quam [1] Philoni Judæo, qui sæpe tria in Deo statuit, & *Dei rationem* sive *sermonem* vocat *Dei nomen*, [3] mundi opificem, [4] neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines; [5] quem & Angelum sive legatum universum hoc curan-

1 *Philoni Judæo qui sæpe tria in Deo statuit*] De sacrificiis Abel & Cain: Ἡνίκα ὁ Θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυοῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἷς ὢν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἐνειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς, ἀπερίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cum Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur; immensæ enim ejus efficaciæ: sed singulæ totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, atque à pio animo non enunciari, sed in silentii arcano adservari. Similia habet in libro de Cherubim; libro secundo de Agricultura Nox vocat τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, *id quod est, vim dominam, vim beneficam*, Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo, *Id quod cognoscit, quo cognoscitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent & Abenesdra ad Genes. XVIII. & Maimonides Ductoris dubitantium parte I. cap. 68.

2 *Sermonem vocat Dei nomen*] In Allegoriis, & de Confusione linguarum.

3 *Mundi opificem*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει, *Verbum ejus quo velut instrumento usus mundum fecit:* De Caino: Ὄργανον δὲ λόγον τοῦ Θεοῦ δι' οὗ κατεσκευάσθη. *Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.* [Melius λόγον hic *rationem* vertas in *Philone*, quod pluribus ostendi in Dissertatione ad initium Joannis. *Clericus.*]

4 *Neque ingenitum, ut est Deus pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines*] Locus est libro, Quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia: & de Somniis à Deo immissis: interdum ἀπεικόνισμα, ut libro Pejorem insidiari meliori: & χαρακτὴρ libro II. de Agricultura. Confer Johan. I. & Hebr. I. 3.

5 *Quem & Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo*] Ἄγγελον vocat in Allegoriis, & libro de Cherubim: Ἀρχάγγελον vero libro de Hærede divinorum bonorum, & libro de Confusione lin-

curantem & ipse Philo, [6] & Moses Nehemanni filius, appellat: [7] aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti. Et ut id sumam, quod apud

linguarum. Idem & Angelus & יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

6 *Et Moses Nehemanni filius*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Josuæ cap. v. *Iste Angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est: Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum est: Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Jehova (id est, Dominus Deus) ex Ægypto, & alibi: Misit Angelum suum, & eduxit nos ex Ægypto. Praeterea scriptum est; Et Angelus faciei ejus salvos fecit ipsos. Nimirum, ille Angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea praibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille Angelus est, de quo vates: & subito veniet ad Templum suum Dominus, quem vos quaritis, & Angelus fœderis quem cupitis.* Rursum alia ejusdem verba sic: *Animadverte attente quid ista sibi velint. Moses enim & Israëlita semper optaverunt Angelum primum. Caterum quis ille esset, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis adsequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per somnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus.* Mox: *Facies mea pracedet, hoc est, Angelus fœderis, quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciamque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus. Neque te ducat per jus rigidum: sed placide & clementer.* Confer quæ habet Manassis Conciliator ad quæstionem xix. super Genesim. [Nomen patris hujus Rabbini melius efferatur *Nachman*, nam scribitur נחמן *Nahhman.*]

7 *Aut Cabalistis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus, Patris, Filii, sive Verbi, & Spiritus Sancti*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraïcum Schindleri in notis אכן. Et ספרות in Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

 1 *Quod*

apud omnes Hebræos maxime confessum est, Spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, [1] quod Schechina vulgo vocant. Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam *Sapientiam* vocant, [2] plurimi Hebræorum tradiderunt, [3] unde Chaldæo Paraphrastæ Messias *Dei Verbum* dicitur: sicut & [4] augusto illo Dei [5] itemque Domini nomine Messias appellatur apud Davidem, Esaiam, & alios.

§ XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata responsio est ad alterum, quod objiciunt nobis; nos, scilicet, cultum Deo debitum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Messiæ non alium honorem, aliumve cultum exhiberi, quam

1 *Quod Schechina vulgo vocant*] Et distinguunt à Spiritu Sancto: Gemara Hierosolymitana titulo de Documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Joma cap. 1. Schechina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti, exspectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan, in præfatione Echa Rabbathi: quo recte accepto nihil verius.

2 *Plurimi Hebræorum tradiderunt*] Rabbi Salomo. Idem ad Genes. XIX. 18. agnoscit à Deo adsumi posse humanam naturam: quam & olim ad tempus adsumptam putat cui consentit Thalmud, titulo Schebuoth & Sabbathoth.

3 *Unde Chaldæo Paraphrastæ Messias Verbum Dei dicitur*] Ut Oseæ VII. [At falli eos qui quidquam, præter Deum ipsum, *Verbo Dei* significari, apud Chaldæum Paraphrasten, putant, ostendit vir doctus in *Bilibra Veritatis* edita anno MDCC. diu post Auctoris mortem. *Clericus.*]

4 *Augusto illo Dei*] Nempe יהוה,

quam exigunt [6] Pſalmus II. & Pſalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere, etiam [7] David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator, agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia, exponi non poteſt. Nam quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David *Domino ſuo dictum* dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus [8] ei tamquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur [9] de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane

יהוה, Jonathan & David Kimchi ad Jeremiam XXIII. 6. cum quibus conſentit R. Abba in Echa Rabbathi. יהוה צבאות Zachariæ XIV. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monſtretur, ait Thalmud in Taanith ex Eſaia XXV. 9.

5 *Itemque Domini nomine*] אלהים Pſal. XLV. 7. quem Pſalmum de Meſſia agere agnoſcit Chaldæus ibi Paraphraſtes, ut & jam dicto Eſaiæ loco. Item אדוני in Pſalm. cx. quem de Meſſia agere jamjam patebit.

6 *Pſalmus* II. *& Pſalmus* cx. Hæc loca & Zachariæ IX. 9. de Meſſia exponit doctiſſimus Rabbi Saadia.

7 *David Kimchi*] De Meſſia eumdem Pſ. II exponunt Abraham Eſdra, & R. Jonathan in Bereſith Rabba.

8 *Ei tamquam ſe minori bene precatus eſt*] Et ab eo decimas ſacerdotali jure accepit, Gen. XIV. 19, 20.

9 *De ſceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas*] Pſal. cx. 2.

plane in Messiam competit, [1] ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt; nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi & Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse, in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id adfirmantibus credere, ob summam eorum probitatem; sicut & Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio, à Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima & [2] validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus à multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, & linguarum dona data discipulis, quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Euangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant.

Judæi

1 *Ut loci similes de Messia haud dubie agentes patefaciunt*] Ut Genes. XLIX. 10. & qui ex Prophetis adducti sunt supra.

2 *Validissima argumenta summæ illius potestatis quam obtinere Jesum dicimus*] Quæ vide tractata libro supra II. Adde & quæ dicta hujus libri initio.

3 *Enochi quemdam filium*] Nomen quod ei faciunt Hebræi est מטטור *Metator*. Ita Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus:

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius libro II. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτωρ ὁ προστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος. *Metator, nuncius qui a principe*

Judæi Cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt [3] Enochi quemdam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, [4] à quo venit hæc potestas Jesu, [5] & ad quem reditura est, [6] & cujus honori illa inservit.

§ XXIII. *Absolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius ista rimari non hujus est operis, neque de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate aut impium, aut absurdum; quod obtendere quis possit, quo minus Religionem tantis prodigiis ornatam, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam eam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus Religionis Christianæ dogma-

principe præmittitur. [*Metatron*, מטטרון potiùs vocant Rabbini, de quo vide *Joan. Buxtorfii* Lexicon Chaldaicum & Rabbinicum.]

4 *A quo venit hæc potestas Jesu*] Ipso fatente: Johan. v. 19. 30. 36. 43. VI. 36. 57. VIII. 28. 43 X. 18. 29. XIV. 28. 31. XVI. 28. XX. 21. & Apostolo Hebr. v. 5. Rom. VI. 4. 1 Cor. XI. 4.

5 *Et ad quem reditura est*] Fatente Apostolo 1 Cor. XV. 24.

6 *Et cujus honori illa inservit*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Jesum idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant Deum Mundi opificem.

1 *Quas*

dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem sua luce, collustret, & efficaces reddat preces, [1] quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.

1 *Quas ipse Christus jam in cruce pendens pro illis fudit.*] Luc. XXIII. 34.

HUGO

HUGO GROTIUS DE VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SEXTUS.

§ I. *Refutatio Mahumetiſmi; origo ejus.*

SExtus liber Mahumetiſtis oppoſitus, præfationis vice, Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo, ſcilicet, [1] vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refri-

1 *Vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Conſtantio: *Eratque ſuper his adimere facilis quæ donabat, Chriſtianam Religionem abſolutam & ſimplicem anili ſuperſtitione confundens: in qua ſcrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit diſſidia plurima; quæ progreſſa fuſius aluit concertatione verborum, ut catervis antiſtitum, jumentis publicis ultro citroque diſcurrentibus per Synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad ſuum trahere conatur arbitrium, rei vehicularia ſucciderent nervos.*

2 *Mundo*

refrigeſcere cœperit; ex quo per Conſtantinum & ſequentes Imperatores effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, [1] mundo velut intruſo in Eccleſiam: [2] principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum

1 *Mundo velut intruſo in Eccleſiam*] Vide de hac re pulchre dicta Chryſoſtomi Morali ſecundo ad II Corinth. cap. XII. poſt v. 10.

2 *Principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram: Μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξόν. *Non debere principem arma ſumere, quam diu pace frui liceret.*

3 *Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus*] Ammianus libro XXVII. *Et hunc quoque* (Juventium ex quæſitore Palatii) *diſcordantis populi ſeditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damaſus & Urſicinus, ſupra humanum modum ad rapiendam Epiſcopalem ſedem ardentes, ſciſſis ſtudiis aſperrime conflictabantur, aduſque mortis vulnerumque diſcrimina adjumentis utriuſque progreſſis; quæ nec corrigere ſufficiens Juventius, nec mollire, vi magna coactus ſeceſſit in ſuburbanum: & in certatione ſuperaverat Damaſus, parte quæ ei favebat inſtante. Conſtatque in baſilica Sicinini, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die* CXXXVII. *reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, oſtentationem rerum conſiderans urbanarum, hujus rei cupidos, ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgare debere; cum id adepti futuri ſint ita ſecuri, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis inſidentes, circumſpecte veſtiti, epulas curantes profuſas, adeo ut eorum convivia regales ſuperent menſas. Qui eſſe poterant beati revera, ſi, magnitudine urbis deſpecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antiſtitum quorumdam provincialium viverent; quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, & ſupercilia humi ſpectantia perpetuo numini veriſque ejus cultoribus, ut puros commendant & verecundos.* Poſtea: *Hæc inter Prætextatus præfecturam urbis ſublimius curans, per integritatis multiplices actus & probitatis, quibus ab adoleſcentia rudimentis inclaruit, adeptus eſt id quod raro contigit, ut cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari ſolitum erga judices formidatos: cujus auctoritate juſtiſque veritatis ſuffragiis tumultu lenito, quem Chriſtianorum jurgia concitarunt, pulſoque Urſicino, alta quies pari jam propoſito*

cum pace frui liceret : [3] Episcopos acerrime inter se certasse, de summis sedibus : ac [4] sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam, [5] & ex Religione artem factam : cui deinde con-

sito civium Romanorum aptissime adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus, de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani: *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro xv. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. iv. 32. 34. 36. lib. vi. 30. lib. vii. Indict. i. epist. 30.

4 *Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala*] Gen. ii. & iii.

5 *Et ex religione artem factam*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro xxi. Idem libro xxii. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut dissentiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum, expertus.* Procopius Gotthicorum i, cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ἐκ Βυζαντίου παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἧκον, ὅ, τε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφαγνοοῦντες. τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξεπιστάμενος, ὡς ἥκιστα ἐπιμνήσομαι. ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι, διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτέ ἐστιν· ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια ἐς τὸ ἀκριβὲς (οἶμαι) καταληπτὰ, μή τοί γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω, μόνῳ τῷ μὴ ἀπιστῆσαι τὰ τετιμημένα. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ, ὅ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. λεγέτω δὲ ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐ-

consequens fuerit : ut [1] ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret : quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras litteras rejecit, & eas tamquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaïsmo, in ritibus collocari cœpit : [2] & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendatio-

αὐτῶν οἴεται καὶ ἱερεὺς καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat, legati à Byzantio ad Romæ antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philipporum vero Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter se controversa Christiani habent. Ea vero quæ sint, quamquam percognita, memorare me tædeat. Insanæ enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt : tantum abest ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere, non commoventi ea quæ aliis sancta habentur. Ipso hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe.* Laudat Gregoras libro VII. dictum Lysidis Pythagorici, deinde Synesii : τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλως ἐς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens: Τοὺς Ἰταλοὺς διασύρω καὶ μέμφομαι ἰταμῶς οὑτωσὶ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego rideo atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox : Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια. καὶ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τῷ συλλογιστικῶς ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ καὶ νομαῖς τὰ βοσκήματα. καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τι ἐστὶν ὃ πιστεύειν φησίν, ἀγορὰς καὶ περιπάτους καὶ θέατρα πάντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας, καὶ οὐδὲ τοῦ-

dationem in se continent, [3] itemque in studio flagrante semel electarum partium: [4] tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin [5] ex ultimo Scythiæ [6] ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent, ad corrigendos superstites, justo Dei permissu, [7] in Arabia Mahumetes novam sevit reli-

τοῦτον τὸν ἥλιον αἰσχύνονται μάρτυρα τῆς ἀναιδείας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellulariis opificibus effluunt Theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula: & qui ea, quæ omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talem impudentiæ testem facere.*

1 *Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant*] Gen. XI. exprobrat has controversias Christianis sæpe Mahumetes, præsertim Azoara XXVI. XXXII.

2 *Et in iis quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent*] 1 Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

3 *Itemque in studio flagrante semel electarum partium*] Rom. X. 2. 1 Cor. I. 12. & sequentibus.

4 *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

5 *Ex ultimo Scythiæ*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

6 *Ac Germaniæ recessu*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Longobardos.

7 *In Arabia Mahumetes, &c.*] Digna est quæ legatur vita Mohammedis, Anglico sermone scripta, ab *Humf. Prideauxio* & Londini edita anno 1697. Sed præ ceteris omnibus legenda ea, quæ ab *Abulf Feda* Arabicè scripta & edita à Viro doctissimo *Joan. Gagnierio*, cum eximiis notis. *Clericus.*

religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana Religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc Religio primum à Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post insessa Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [1] tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima; quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit Religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate, in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

§ II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in Religionem.*

Hæc Religio plane ad fundendum sanguinem

1 *Tum Turcæ maxime exceperunt*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondylam.

2 *Credique sibi vult nulla inquirendi libertate*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hîc in lectoris gratiam sequimur.

3 *Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi*] Responsio ad quæstionem IV ad Orthodoxos, inter opera Justini: Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑ-

nem facta multum ritibus gaudet, [2] credique sibi vult, nulla inquirendi libertate: unde librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est indicium iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur, ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam, multos arrogantia, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed [3] ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inseruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior est, in quam ea impendatur; quam illa, quæ ignorari, sine amittendæ salutis æternæ periculo, non potest.

§ III.

εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur. Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: & qui quærit inveniet, & pulsanti aperietur.* Origenes VIII contra Celsum: Ἐχρῆν δ᾽ αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ᾽ ἐφορῶν καὶ πάντ᾽ ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ᾽ ἀξίαν κρίνων, καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac pie vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

§ III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum & Christianorum, eosque non esse corruptos.*

[1] Mosem à Deo missum, [2] item Jesum, [3] & viros sanctos fuisse, qui Jesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, [4] multa narrantur, plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Jesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque à multis omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, [5] Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit, [6] libros cum Mosis, tum discipulorum Jesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra à

1 *Mosem à Deo missum*] Azoara v. XXI.

2 *Item Jesum*] Azoara v. XII.

3 *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt*] Azoara v. LXXI.

4 *Multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Jesu discipulis sunt prodita*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara II. Alia de Abrahamo, Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saulis historia, Azoara III. in historia Exodi multa, Azoara XVII, & XXX, & XXXVIII. In historia Josephi multa,

à nobis libro tertio refutatum eſt. Certe ſi quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetiſtæ, idque ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro adferre, pro integritate ſui libri, ea argumenta non poſſent, quæ nos afferimus, de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, & quidem, non ut Alcorani, uno ſermone, cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cætera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ, Johannis capite XIV, ubi de Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere, hanc ſcripturæ mutationem velint ne factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit, cum jam eo tempore exſtarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, & in diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica, & Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla

multa, Azoara XXII. de avibus ab Abrahamo diſſectis, & in vitam revocatis, Azoara IV. de Maria apud Zachariam educata. Azoara V. de avibus ex luto factis per Jeſum, ibidem, & XIII.

5 *Jeſum clam ſubductum fuiſſe in cœlum, cruci autem affixum fuiſſe quoddam ejus ſimulacrum, ac proinde non mortuum Jeſum, ſed deceptos Judæorum oculos*] Azoara XI.

6 *Libros cum Moſis tum diſcipulorum Jeſu, non quales fuerant manſiſſe, ſed corruptos eſſe*] Azoara IX.

la fuit mutandi causa : nemo enim scire poterat, quid dicturus esset Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Jesu dogmati contrarium, non magis difficiles fuissent Christiani, in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil scriptum fuisse, aut de Jesu dogmate, aut de Mahumetis : doceret æquitas, pro Jesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes ; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§ IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo.*

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus, utrum utri præferendum sit : ac primum de auctoribus videamus. [1] Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille, in Lege & Prophetis

1 *Jesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in Lege & Prophetis promissus*] Azoara XXIX.

2 *Ab ipso Mahumete vocatur Dei Verbum*] Azoara V. XI. & in libro doctrinæ Mahumetis. Jesum à Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos.

3 *Mens*] Azoara IV, XI, XXIX, & in dicto libro,

4 *Sapientia*] Dictis locis.

5 *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse*] Azoara XXXI.

6 *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur*] Vide librum Generationis Mahumetis.

7 *Mahumetes diu raptor*] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vide Disputationem Saraceni & Christiani à Petro Abbate Cluniacensi editam.

8 *Ma-*

phetis promissus : [2] ab ipso Mahumete vocatur Dei Verbum, [3] Mens, [4] Sapientia : [5] dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. [6] Mahumetes, solito naturæ ordine, genitus etiam à suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset : [7] Mahumetes diu raptor, [8] mulierosus semper. [9] Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete : Mahumetes in sepulcro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

§ V. *Item facta utriusque.*

Accedant utriusque facta. [10] Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis. [11] Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & miracula attribuerent : at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile possunt effecta reddi, ut de columba

8 *Mulierosus semper*] Azoara XLII, XLIII, LXXV, & LXXVI. Vide dictam Disputationem.

9 *Jesus in cœlum evectus fatente Mahumete*] Azoara XI.

10 *Jesus visum cæcis, claudis gressum, ægrotis sanitatem dedit, imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis*] Azoara V. XIII.

11 *Mahumetes se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis*] Azoara III, XIV, XVII, XXX, LXXI. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Anglicâ Linguâ editam ab erudito Viro *Humfredo Prideauxio* p. 30. ubi multis ostendit Pseudoprophetam non ausum miracula ulla jactare. Attamen, sequaces ejus multa jactarunt, ut liquet ex Vita Mohammedis ab *Abul' Feda* scripta, de qua jam antea. *Clericus.*

columba ad aurem advolante: aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ sui absurditate refelluntur, [1] ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa, ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt.

§ VI. *Eorum qui primi utramque Religionem receperunt.*

Qui Jesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum, decipi patiatur. At [2] qui Mahumetismum primi susceperunt prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§ VII.

1 *Ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa*] Azoara LXIV. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur, apud Cantacuzenum Oratione in Mahumetem §. 23.

2. *Qui Mahumetismum primi susceperunt prædones erant*] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod λῃστρικῶς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum lib. III. cap. de Periodo Arabum. [Fuere quidem verè latrones, qui primi Mohammedem sunt sequuti; sed vox Arabica, ad quam respicit *Scaliger*, significat *clam furari*, non *prædari*. Nec credibile est ipsos infame nomen sibi adsumsisse; ne jam dicam fuisse hoc antiquius Mohammede, cùm apud

§ VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata est.*

Sequitur ut modum ostendamus, quo Religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, sed & discipulorum, & qui eis successerunt, tum vero ex ipsa malorum & suppliciorum patientia. At Mahumetismi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam professionem pertulerunt. Sed [3] Religio illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est: [4] nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica sacra ipsi improbant. Et tamen scimus, quantæ fuerint Persarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetistis semper prosperi

apud *Ptolemæum* & *Philostorgium* inveniatur. Itaque malim eorum sequi sententiam, qui deducunt *Saracenorum* nomen à voce שרק *Schark*, quæ *orientem* sonat, unde שרקיין *Scharkiin*, Saraceni, seu *Orientales*, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Qua de re adi *Eduard. Pocockium* ad specimen Histor. Arabum. ab initio. *Clericus.*

3 *Religio illa, quo arma eunt, sequitur, & armorum accessio est*] Azoara x. XVIII. XXVI.

4 *Nec aliud ipsi argumentum pro ea magistri adferunt, quam bellorum successum, & imperii magnitudinem*] Azoara XXXIII. XLVII.

peri bellorum eventus. [1] Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; [2] cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint, nisi solam Religionem, quod maxime est irreligiosum. Nam [3] cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo & suadendo elicitur, non minis, non vi: Coactus qui credit, non credit, sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit, se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum Religionis ipsi des-

1 *Notæ clades*] Quæ à temporibus *Grotii* majores fuere. Expulsi enim sunt, post multas clades, ditione Austriaca, Hungaria, Transsilvania & Peloponneso, ante aliquot annos; visumque Turcicum Imperium, ab eo tempore, retro sublapsum referri. *Clericus*. Anno quidem 1715. post hasce notulas primùm editas, recuperarant Turcæ Peloponnesum, segniter à Venetorum Præfectis defensam. Sed anno sequente 1716. cùm Hungariam & Corsicam Insulam invadere conarentur, primùm sunt in Hungaria ingenti prælio victi à Cæsarianis copiis, quibus *Eugenius à Sabaudia* præerat, amiserúntque urbem *Themiscyram* ad deditionem, vehementi oppugnatione, adactam; tum à Corcyra, virtute Comitis *Schulemburgii*, non sine clade, repulsi in classem suam aufugerunt. Cùm hæc scriberem mense Aprili 1717. minabantur se novis copiis conscriptis eadem tentaturos, quibus tamen Cæsariani non multum moveri videbantur. *Clericus*. Reverâ sunt, se-

deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur uti, qua velint, Religione, imo & [4] palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.

§ VIII. *Præceptorum inter ſe.*

Contendamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: [5] inde diſcedendi licentia. Hic maritus, quod ab uxore exigit, præſtat ipſe, & affigendum uni amorem exemplo ſuo docet: [6] ibi aliæ ſuper alias mulieres, nova ſemper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata Religio, ut eo bene culta fructus exſerat humano generi utiles: ibi eadem [7] in circumciſione, [8] aliiſque rebus per ſe mediis, vim ſuam prope totam conſumit. Hic temperatus ciborum vinique uſus

ſequente æſtate, ad Albam Græcam ingenti prælio victi, eodem *Eugenio* duce, eaque Urbs & Pars Serviæ in poteſtatem Caroli VI. Cæſaris Aug. redactæ. *Idem.*

2 *Cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos*] Azoara XIX.

3 *Cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat*] Lactantius libro X. cap. 20. *Nihil eſt enim tam voluntarium quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis adverſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.*

4 *Palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe*] Azoara I. & XII. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

5 *Inde diſcedendi licentia*] Vide Euthymium; & eos qui de rebus Turcicis ſcripſere.

6 *Ibi aliæ ſuper alias mulieres*] Azoara III, VIII, IX, XXXIII.

7 *In circumciſione*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

8 *Aliiſque rebus per ſe mediis*] Ut lotionibus, Azoara IX. Vide & Euthymium.

X *Veti-*

usus permittitur: ibi [1] vetitum sue vesci, [2] bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumptum. At ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam, redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam Religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§ IX. *Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.*

Offendi se ajunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo adscribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta [3] manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: [4] gestari in sella, & his similia. Nos vero cum

1 *Vetitum sue vesci*] Azoara II. XXVI.

2 *Bibere vinum*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripserunt.

3 *Manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap. XIV. & apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem II. §. 18. & oratione IV. non longe à principio.

4 *Gestari in sella*] Ibidem.

5 *Cum eum Verbum Dei dicit*] Vide supra.

6 *Verbum enim ex mente sua quodam modo gignitur*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanelem in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta Disputatione, ubi ait, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γεννώμενος, & cætera: Cardinalem

cum Jeſum Dei filium dicimus, hoc ſignificamus, quod ipſe [5] cum eum Verbum Dei dicit: [6] verbum enim ex mente, ſuo quodam modo, gignitur: adde jam, quod ex virgine, ſola Dei opera vim paternam ſupplente, natus eſt, quod in cœlum evectus Dei poteſtate; quæ & ipſa Mahumeti confeſſa oſtendunt: [7] Jeſum, ſingulari quodam jure, Dei filium appellari poſſe, & debere.

§ X. *Abſurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in ſcriptis Mahumeticis [8] quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis eſt fabula [9] de pulchra muliere; quæ ab Angelis vino captis ſolenne didicerit carmen, quo in cœlum adſcendi & ex eo deſcendi ſolet: quæ cum adſcendiſſet in multam cœli altitudinem, deprehenſam à Deo, ibique fixam, atque eam eſſe ſtellam Veneris.

dinalem Cuſanum lib. I. cap. 13. & ſequentibus, contra Mahumetiſtas: Richardum cap. 9. & 15.

7 *Jeſum ſingulari quodam jure Dei filium appellari poſſe & debere*] Luc. I. 35. Johan. X. 36. Actor. III. 13, 14, 15. XIII. 33. Hebr. I. 5. V 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Jeſus inducitur Deum ſuum Patrem appellans.

8 *Quam multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quieſceret, Azoara XXVIII. de Solomone, Azoara XXXVII.

9 *De pulchra muliere*] In libro Doctrinæ Mahumetis eſt hæc fabula, ſumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum Oratione II. in Mahumetem, c. 15.

neris. Talis illa [1] de mure in nave Noë nato, ex elephanti stercore: [2] contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime [3] de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos spatio sit stabulaturus, [4] & de epulis in vita altera excernendis per sudorem, [5] deque mulierum gregibus cuique assignandis, ad concubitus voluptates: quæ profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos, qui istis fidem habent, præsertim cum Euangelii lux ipsos circumfulgeat.

§ XI. *Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.*

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis

1 *De mure in nave Noë nato ex stercore elephantis*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

2 *Contra autem fele ex leonis halitu*] Ibidem.

3 *De morte in arietem commutanda*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

4 *Et de epulis in vita altera excernendis per sudorem*] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

5 *De mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ supra adducta ad librum secundum.

6 *Ut puras manus elevent ad Deum illum*] I Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico: *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

7 *Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo*] Coloss. I. 16. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. II Macch. VII. 28.

8 *Cum certa fiducia eum curam*

omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum [6] ut puras manus elevent ad Deum illum, [7] qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo, [8] cum certa fiducia eum curam nostri gerere: [9] cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat; [10] ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. [11] Confidant non Deo tantum Patri, sed & [12] Jesu: [13] quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: [14] quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde [15] sanctum illud dogma Christi, ut

ram nostri gerere] I Petr. III. 11. v. 7.

9 *Cum nisi ejus permissu ne passer quidem cadat*] Matth. x. 29.

10 *Ac ne eos timeant qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus & in animum æquale jus est*] Matth. x. 28. Lucæ XII. 4.

11 *Confidant non Deo tantum Patri, sed & Jesu*] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15, 16. Eph. III. 12. & 17.

12 *Jesu*] Adde: filio ejus unigenito, quem Mediatorem inter se & nos esse voluit, cui potestatem omnem in cœlo & terra tribuit. *Clericus.*

13 *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet*] Actor. IV. 12.

14 *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt*] Joh. VIII. 41. & sequentibus: Matth. VII. 21. Joh. XV 14. I Joh. II. 3, 4.

15 *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum sollicite custodire*] Matth XIII. 44, 45. I Cor. IV. 7. I Tim. VI. 20. II Tim. I. 14.

I *Sæpe*

ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam [1] sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. [2] Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores & afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent, eamve nube aliqua obtegere: [3] sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, [4] nihil eorum nos fugiturum; quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: [5] atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, [6] qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: [7] primum in cultu falsorum Deorum, [8] qui nihil sunt, nisi vana nomina, [9] quibus mali Dæmo-

1 *Sæpe legere sacra scripta*] Coloss. IV. 16. 1 Thess. V. 27. Apoc. I. 3.

2 *Nam & fideliores fuisse eorum Scriptores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur in Præscriptione: *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agitati dementia, qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes, qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide & quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

3 *Sed adferendum animum paratum obsequio*] Johan. VII. 17. V. 44. Matth. XI. 25. Philipp. III. 15. II Petri III. 16. Oseæ XIV. 10.

4 *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent*] II Tim. III. 15, 16. Johan. XX. 31. I Petr. I. 23.

5 *Atque eo modo ali in nobis & excitari illum spiritum*] II Tim. VI. I Thess. V. 19.

6 *Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus*] Ephes. I. 14. II Cor. I. 22. V. 5.

7 *Primum in cultu falsorum Deorum*] I Cor. VIII. 5. 6.

8 *Qui nihil sunt nisi vana nomina*] Ibidem V. 4. X. 19.

9 *Qui-*

Dæmones utuntur, [10] ut nos à veri Dei cultu avertant: [11] quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: [12] secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam; [13] unde Christianos longissime abesse oporteat, [14] qui non tantum Paganis præstare multum debeant, [15] sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cœleste regnum perveniatur. [16] Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, [17] observationem mandatorum Dei, [18] novum opificium, [19] fiduciam in diligendo efficacem, [1] unde

9 *Quibus mali Dæmones utuntur*] 1 Cor. x. 20. Apoc. IX 2.

10 *Ut nos à veri Dei cultu avertant*] Matth XIII. 19. Eph. II. 2. Apoc. IX. 9. II Thess. II. 9.

11 *Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit*] 1 Cor. x. 20.

12 *Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam à cupiditate dictatam*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

13 *Unde Christianos longissime abesse oporteat*] II Corinth. VI. 15.

14 *Qui non tantum Paganis præstare multum debeant*] Matth. V. 47. VI. 7, 32.

15 *Sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Galat. II. 16.

16 *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis*] 1 Cor. VII. 19. Galat. V. 6. VI. 15. Philipp. III. 3. Ephes. II. 11. Coloss. II. 11. Rom. II. 29.

17 *Observationem mandatorum Dei*] 1 Cor. VII. 19.

18 *Novum opificium*] Galat. VI. 15.

19 *Fiduciam in diligendo efficacem*] Galat. V. 6.

[1] unde agnoſcantur veri Iſraëlitæ, [2] myſtici Judæi, hoc eſt, Dei laudatores. [3] Ciborum diſcrimina, [4] ſabbata, [5] dies feſtos, [6] umbras eſſe rerum, quæ in Chriſto & Chriſtianis exſiſtant. Ex occaſione Mahumetiſmi hæc adferuntur monita, [7] prædictum à Domino Jeſu, venturos quoſdam poſt ſua tempora, qui à Deo ſe miſſos mentirentur; [8] ſed etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud, [9] quam illud Chriſti, tantis teſtimoniis probatum. Quippe [10] olim quidem Deum multis variiſque modis allocutum pios, qui fuerunt: poſtremo autem voluiſſe eum nos compellare per Filium ſuum, [11] rerum omnium Dominum, [12] ſplendoris paterni effulgentiam, ſubſtantiæ ejus expreſſam imaginem,

1 *Unde agnoſcantur veri Iſraëlitæ*] Rom. IX. 6. I Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

2 *Myſtici Judæi, hoc eſt, Dei laudatores*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis: Τοῦ ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον. *Judas ſymbolum ejus qui Deum profitetur.*

3 *Ciborum diſcrimina*] Actor. X. 13, 14, 15. XV. 19, 20. I Cor. X. 25. Col. II. 16. 21.

4 *Sabbata*] Coloſſ. dicto loco.

5 *Dies feſtos*] Ibidem. Rom. XIV. 5.

6 *Umbras eſſe rerum quæ in Chriſto & Chriſtianis exſiſtant*] Col. II. 17. Hebr. X. I.

7 *Prædictum à Domino Jeſu, venturos quoſdam poſt ſua tempora, qui ſe à Deo miſſos mentirentur*] Joh. V. 43. II Theſſ. II. 9. Matth. VII. 15. XXIV. II. Marci XIII. 22. I Joh. IV. I.

8 *Sed etiamſi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum eſſe dogma aliud*] Gal. I. 8.

9 *Quam illud Chriſti tantis teſtimoniis probatum*] I Joh. V. 7, 8. Hebr. II. 9. XII. I. Johan. I. 7. V. 32. 37. 39. 46. Luc. XXIV. 27. Actor. II. 22. 23. X. 43.

10 *Olim quidem Deum multis variiſque modis allocutum pios, qui fuerunt: poſtremo autem voluiſſe*

ginem, [13] per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, [14] qui suo imperio agit ac fert omnia, [15] & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, [16] dignitatem supra Angelos consecutus est: [17] quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam, eadem occasione, ipsis in memoriam [18] arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica, justitiam sive rectitudinem vitæ; [19] pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis, [20] pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes

tes

luisse eum nos compellare per Filium suum] Hebr. I. 2.

11 *Rerum omnium Dominum*] 1 Corinth. XV. 27. Hebr. II. 5.

12 *Splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem*] Hebr. I. 3.

13 *Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt:*] Ibidem. Coloss. I. 16.

14 *Qui suo imperio agit ac fert omnia*] Heb. I. 3. Apoc. I. 5.

15 *Et expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus*] Hebr. I. 3. IX. 12. Matth. XX. 28. 1 Joh. II. 2. IV. 10. Matt. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. II. 33, 34. VII. 55, 56. Rom. VIII. 34. Ephes. I. 20. Coloss. III. 1. Hebr. VIII. 1. X. 12. XII. 5.

16 *Dignitatem supra Angelos consecutus est*] 1 Petr. III. 22. Hebr. I. 13. Eph. I. 21.

17 *Quo proinde legis auctore nihil potest exspectari magnificentius*] Hebr. II. 3, 4, 5, 6, 7, 8. III. 3, 4, 5, 6.

18 *Arma Christi militibus assignata*] Rom. XIII. 12. II Cor. VI. 7. X. 4. Ephes. VI. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18.

19 *Pro galea*] Vide præter dictum ad Ephesios locum, 1 Thess. V. 8.

20 *Pro ense vero*] Vide præter dictum locum, Eph. VI. 17. Hebr. IV. 12. Apoc. I. 16.

tes penetrantia. Sequitur poſt hæc exhortatio [1] ad mutuam concordiam, quam Chriſtus ſuis abiens tam ſerio commendavit: [2] non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum: [3] omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos: [4] quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, [5] ſapiendum temperanter, [6] pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt: [7] ſi qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem, [8] ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: [9] ſi qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæte-

1 *Ad mutuam concordiam, quam Chriſtus abiens ſuis tam ſerio commendavit.*] Joh. XIV. 27. XIII. 34, 35. XV. 12, 17. XVII. 20. & ſequentibus: XX. 19. 26. 1 Johan. III. 23. Adde Epheſ. III. 14. & ſequentibus: VI. 16. Hebr. XIII. 20. Matth. V. 9.

2 *Non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Jeſum Chriſtum.*] Matth. XXIII. 8. Jacob. III. 1.

3 *Omnes Chriſtianos in idem nomen baptizatos*] Rom. VI. 3. 4. 1 Cor. I. 13. 15. Galat. III. 27. Epheſ. IV. 5. Coloſſ. II. 12.

4 *Quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras.*] 1 Cor. I. 10. XI. 18. XII. 25.

5 *Sapiendum temperanter*] Rom. XII. 3. 16. 1 Cor. IV. 6.

6 *Pro modo cognitionis, quam cuique Deus admenſus eſt.*] Dicto loco ad Romanos, & XII. 6. II Cor. X. 13. Epheſ. IV. 7. 15. 16.

7 *Si qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. XIV. 1. XV. 2. 1 Cor. VIII. 7.

8 *Ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant.*] Rom. XIV. 1. II Cor. XII. 20. Gal. V 20. Philipp. I. 16. II. 3. 15. 1 Cor. XI. 16.

9 *Si qui intelligentia præſtent cæteris, par eſſe ut & ſtudio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII.

cæteros excellant: [10] hos vero, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: [11] interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. [12] Nunc ex parte ſciri: [13] venturum illud ævum, quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur ſinguli, [14] ne inutile detineant talentum ſibi concreditum: [15] ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: [16] quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones, [17] ſed & emendatæ vitæ exemplum; ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio

VIII. 1. 2. 3. 9. XII. 8. XIII. 3. 14. 16. 1 Cor. XIII. 2. II Cor. VI. 6. VIII. 7. II Petr. I. 5. 6.

10 *Hos vero qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus latentem veritatem aperiat.* Philip. III. 15. Eph. IV. 2. 1 Cor. XIII. 4 7. 1 Theſſ. IV. 14. II Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. IV. 11. II Timoth. IV. 2. Luc. IX. 54. 55.

11 *Interim de quibus conſtat retinenda & opere implenda.*] Philipp. III. 16. Jacobi I. 22, 23, 24, 25.

12 *Nunc ex parte ſciri.*] 1 Cor. XIII. 9. 12.

13 *Venturum illud ævum quo omnia certiſſime cognoſcenda ſint.*] Ibidem. v. 10. 12. 1 Joh. III. 2. Matth. v. 8.

14 *Ne inutile detineant talentum ſibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & ſequentibus.

15 *Sed omnem impendant operam ut alios Chriſto acquirant.*] 1 Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

16 *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos ſalutareſque ſermones.*] Gal. VI. 6. Epheſ. IV. 29. II Timoth. I. 13. Tit. II. 8.

17 *Sed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.*] 1 Petr. III. 1. 16. Eph. VI. 6. II Tim. II. 24. 1 Petr. II. 12. Epheſ. IV. 1 Philipp. I. 27.

tio obsecrat eos, [1] si quid hic boni est, de eo agant Deo gratias: [2] si quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, [3] tum & loci ac temporis, quo opus hoc effusum verius, quam elaboratum est.

1 *Si quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.*] Jacob. I. 17. II Thess. I. 3. I Corinth. I. 4.

2 *Si quid minus placeat, rationem habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ.*] Jac. III. 2. Gal. VI. I. 2.

3 *Tum & loci.*] Quòd optimus & doctissimus vir Lupisteniensi carcere, cui in perpetuum damnatus erat, teneretur; quo loco & tempore profectò tot insignia opera summâ eruditione, limatissimo judicio & ingenio singulari numquam elaborare potuisset, sine incredibili constantia, animique tranquillitate & fide in Deum inconcussa; ob quæ bona in eum collata, in usum totius Christianitatis, Deo gratias agent quicumque animo veritatis studioso cùm cetera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animò quidem nos facimus. *Clericus.*

F I N I S.

TYPO-

TYPOGRAPUS LECTORIS.

QUum de nova hac editione ſic adornanda cogitarem, ut adnotationes ipſius textus verbis ſubjunctæ, uno intuitu conſpici poſſent, ea præ primis difficultas ſeſe obtulit, ut notæ longiores continuam textus ſeriem vel omnino interrumperent, vel ſaltem difficilem redderent. Cui cum alio modo obviam ire non poſſem, quædam ex allegatis Græcis longioribus (quæ & longe major Lectorum numerus utplurimum negligere ſolet) retenta tantùm interpretatione Latina, ad calcem libri rejicere conſultum duxi. Itaque ea, ne quid opuſculo deficiat, hic exhibeo, ſimulque paginæ numerum quæ interpretationem Latinam continet adjicio.

LOCA PRÆTERMISSA.

Pag. 33. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν. ἀναφερούσης οὕτως τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ. τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταὐτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος, εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλὴν, ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς, καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας· ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι, καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον· ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον, ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιρραγέντων, ἀναφυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων· τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι. τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν ὀνομασθέντα πλωτά· τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν. ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων, ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ. ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως.

Ὡς οὐρανός τε γαῖα τ' ἦν μορφὴ μία.
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινὰ, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλή-

φα-

φαμεν. τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὴν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν αὐτοῖς. κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσπεσούσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι. ὑπὸ τ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενημένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων.

Pag. 178.] Μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις Ἄδαδος ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς, ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττᾶται, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμαχέσασθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίους ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην.

Pag. 179.] Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκε, καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ, χώσας τὸν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν, ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν. τὸν δὲ τυραννοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν· τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι, εἶτα δὲ Ἀβδήμονόν τινα Τύριον ἄνδρα τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα, πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα.

Ibid.] Τελευτήσαντος δ' Ἀβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. οὗτος ἔχωσε τὸν εὐρύχωρον, τόν τε χρυσοῦν κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν. ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας, καθελών τε τὰ ἀρχαῖα ἱερὰ, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν, τότε τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀστάρτης τέμενος ἀνιέρευσεν· πρῶτός τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο ἐν τῷ Περιτίῳ μηνὶ, εἶτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ὁπότε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν, μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους, οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ πάλιν ἀνέστρεψεν. ἐπὶ τούτων δέ τις ἦν

Ἀβδήμονος, παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα, ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζορος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. μετὰ τοῦτον Ἀβδάστρατος ὁ τούτου υἱὸς βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα· τοῦτον οἱ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν· ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα δύο· μεθ' οὓς Ἄσταρτος ὁ Δελαιαστάρτου, ὃς βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα· μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. οὗτος ἀπώλετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος· ὃς λαβὼν τὴν βασιλείαν ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς, ὃς βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξήκοντα ὀκτώ. τοῦτον διεδέξατο Βαδέζορος υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα πέντε, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ. τούτου διάδοχος γέγονε Μάτγηνος ὁ υἱὸς, ὃς βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. τούτου διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων. βιώσας δὲ ἔτη πεντήκοντα ἕξ, ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. ἐν δὲ τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα.

Pag. 180.] Καὶ Ἐλουλαῖος ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. οὗτος ἀποστάντων Κιτταίων ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτους πέμψας δὲ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν, ὅστις σπεισάμενος εἰρήνην μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους. αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύξας δὲ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῶν ὑδραγωγιῶν οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον ἐκαρτέρησαν, πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν.

Pag. 181.] Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπολλάσαρος ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καί τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐπο-

ἐποίησε. τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέβη Ναβοπολλασάρῳ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀρρωστήσαντι ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον ἔτη βεβασιλευκότι εἰκοσιεννέα. αἰσθόμενος δὲ μετ' οὐ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονόσορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα, καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλιγοστὸς παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα. καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων., καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ βελτίστου αὐτῶν, κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δὲ ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων, τό, τε Βήλου ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τήν τε ὑπάρχουσαν ἐξ ἀρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν προσχαρισάμενος καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας, ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκύασε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν. μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται. πλὴν ὄντα γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο, καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις. μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀρρωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία.

Pag. 182.] Μεγασθένης δὲ φησι Ναβουχοδρόσορον Ἡρακλέους ἀλκιμώτερον γεγονότα ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι. ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐτέων εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι. μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήϊα κατασχεθείη Θεῷ ὅτεῳ δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπεν οὕτως. Ἐγὼ Ναβουχοδρόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορήν, τὴν οὔτε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, οὔτε βασίλεια Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι. ἥξει Πέρσης ἡμίονος τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δουλοσύνην. οὗ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδης τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, χάρυβδίν τινα, ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην ἀϊστῶσαι πρόρριζον, ἢ μιν ἄλλας

ὁδοὺς

ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον, ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο.

Pag. 183.] Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην. Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώρην ἑκάστῳ ἀπονείμαντα καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν. τῷ χρόνῳ δὲ ἱκνεομένῳ ἀφανισθῆναι· τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκόπυλον.

Ibid.] Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρῃσι, τότε Ἀρμακάλην ποταμὸν ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρας Εὐφράτεω, τόν τε Ἀκράκανον. ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον· καλέουσι δὲ αὐτὰς ὀχετογνώμονας. ἐπετείχισε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρῆς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισεν, κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολάς. τά τε βασιλήϊα δένδρεσιν ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους ὀνομάσας.

Ibid.] Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δικασταὶ αὐτοὶ, Ἐκνίβαλος Βασλάχου μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας τρεῖς, Μύττονος καὶ Τεράστρατος τοῦ Ἀβδηλίμου δικασταὶ ἔτη ἕξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου τελευτήσαντος μετεπέμψαντο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν· ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν.

Pag. 184] Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαράδουχος, οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσοορόρου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσοόρορος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. τούτου υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας παῖς ὢν μῆνας ἐννέα, ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὰ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη. ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως· ἐπὶ τούτου, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν

Ἀσίαν

Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν· Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. τοῦ δὲ Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέστρεψε τὸν βίον.

Libri VI. de Veritate Religionis Christianæ

FINIS.

JOAN-

JOANNIS CLERICI
DE
ELIGENDA,
INTER DISSENTIENTES
CHRISTIANOS,
SENTENTIA
LIBER.

---

§ I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos hodie vera Christi doctrina quàm maximè vigeat.*

QUISQUIS, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti Libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. & III. exposuit HUGO GROTIUS, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si quâ beatæ immortalitatis

1 *Ut coram hominibus* &c.] Sic Christus Matth. x. 32. πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ὅστις δ' ἂν ἀρνήσεταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς: *quisquis me professus erit* [magistrum] *coram hominibus, agnoscam & ego eum* (discipulum) *coram Patre meo qui est in cœlis. Quisquis verò nega-*

litatis curâ tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique ſperanda docentur, iis confidere ſui officii eſſe intelliget. Alioqui ſi quis de Veritate Religionis Chriſtianæ ſe dubitare negaret, ſimúlque dogmata ejus, præcepta aut promiſſa fide & obſequio digna per omnia minimè cenſeret; is ſecum ipſe pugnaret, atque ex animo Chriſtianum ſe non eſſe manifeſtò oſtenderet.

Inter præcepta autem Chriſti & Apoſtolorum, hoc habetur; ut [1] coram hominibus nos profiteamur eſſe diſcipulos Chriſti, ſi eum nos pro ſuis agnoſcere, cùm extremum feret de vivis & mortuis judicium, velimus; ſin minùs, ut eum negaverimus magiſtrum, coram hominibus, ſic illum viciſſim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, diſcipulos nos eſſe ſuos negaturum. [2] Noluit, nimirum, Chriſtus qui ſibi crederent, eos eſſe clam diſcipulos ſuos; quaſi ſuæ eos puderet diſciplinæ, aut quaſi pluris hominum exiſtimationem, beneficia, minas & ſupplicia, quàm præcepta ſua & promiſſa vi-

negaverit me (magiſtrum) *coram hominibus, negabo illum & ego* (diſcipulum meum fuiſſe) *coram patre meo qui eſt in cœlis.* Vide & 2 Tim. II. 12. Apoc. III. 5.

2 *Noluit, nimirum, Chriſtus* &c.] Ideò etiam dixit Matth. V. 14. *Diſcipulos ſuos eſſe lucem mundi, nec poſſe urbem in monte ſitam occultari, nec accendi lucernam, ut modio ſubjiciatur; ſed candelabro imponi, ut illuceat omnibus, qui ſunt domi,* &c.

1 *Vi-*

vitæ æternæ facerent ; ſed palam & coram omnibus eſſe Chriſtianos, ut alios etiam homines ad veram Religionem amplectendam adlicerent, Deóque, ſi ita ei videretur, [1] vitam ab eo acceptam, vel in exquiſitis cruciatibus, redderent; dum ejus præcepta omnibus anteponere ſe palam profitentur. Sic & Paulus, [2] ſi ore confeſſi fuerimus Dominum Jeſum, & animo crediderimus eum à Deo è mortuis excitatum eſſe, docet nos ſalutem conſequuturos ; *corde enim*, inquit, *creditur, in juſtitiam : ore verò confeſſio fit, in ſalutem. Ait enim Scriptura : qui ei credit pudore non adficietur.* Quæ cùm ita ſint, oportet eum, qui Religionem Chriſtianam veram eſſe exiſtimat, hanc animi ſui ſententiam, quavis datâ occaſione, intrepidè aperire & profiteri.

Præterea neceſſe eſt eum quærere, ſi qui ſint ejuſdem ſententiæ, & [3] cum iis pacem ac amicitiam ſingularem colere ; hoc enim indi-

1 *Vitam ab eo acceptam*] Luc. XII. 4. Chriſtus vetat *timere eos qui occidunt corpus, nec poſtea quidquam facere poſſunt*, jubetque *eum timeri qui, poſtquàm occiſi fuerimus, nos poteſt in geennam ignis coniicere.* Quin etiam omnis generis mala Diſcipulis prænunciat Matth. x. 39. & ſeqq. aitque *eum, qui ipſius cauſâ vitam amiſerit, eam* (denuo) *inventurum* &c. Quibus præceptis paruerunt priſci præſertim Chriſtiani, qui ob teſtimonium Evangelii doctrinæ præbitum *Martyres*, id eſt, teſtes dicti ſunt.

2 *Si ore confeſſi fuerimus*] Rom. x. 9, 10, 11.

3 *Pacem cum iis & amicitiam* &c.] Joan. XIII. 34, 35. *Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem: ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis.*

indicio discipulos suos agnitum iri docet Christus, si se vicissim ament, omniáque proinde amoris & benevolentiæ officia sibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus est,[4] cœtus ut haberent, *in nomine suo*, hoc est, qui Christiani vocarentur; séque vel duobus, tribúsve ideò convenientibus, adfuturum promisit. Quo pacto, præter amorem mutuum & arctiorem Christianorum, in unum cœtum coëuntium, amicitiam, [5] dogmatum etiam perpetuitati consulitur, quæ vix possent perpetua esse, si unusquisque seorsim sibi sentiret, nec cuiquam, nisi conduceret, animi sententiam aperiret; nam quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt & tandem penitus exstinguuntur. Christus autem & doctrinam suam, & Ecclesias, quæ eam profiterentur, ut ne desineret humano generi benefacere, perpetuas esse voluit.

Itaque quisquis cognitionem Religionis Christianæ ex Novo Testamento hausit, veramque

ametis. Hac ex re omnes cognoscent vos esse meos discipulos, si mutuum amorem habeatis. Vide 1 Joan. II. 7. III. 11, 16. 23.

4 *Cœtus ut haberent in nomine suo* &c.] Matth. XVIII. 19, 20.

5 *Dogmatum perpetuitati* &c.] Sic & Philosophi omnes doctrinam suam ad posteros transmiserunt, Scholarum operâ, in quibus docetur; sed Ecclesiæ Christianæ, multò arctiore & firmiore vinculo conjunctæ, certiùs & faciliùs doctrinam à Magistro acceptam ad finem usque sæculorum propagabunt. Quod sine cœtibus fieri vix posset. Voluerat & hoc efficere Pythagoras, sed frustra fuit, quòd nihil cœleste in doctrina ejus esset. Vide *Laërtium*, & *Jamblichum*.

ramque putat, is & hoc profiteri & [1] se adgregare similia profitentibus debet. Verùm quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unúsve cœtus *in Christi nomine* convenientium; non est illico credendum esse verè Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuivis eorum, qui se Christianos dicunt, [2] sine examine, sese adjungere licet. Videndum ante omnia an eorum dogmatibus conveniat, cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtenta lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi, nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis nulli cœtui, certè in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam verè putat doctrinam Christianam, vigere: ita ut nihil quidquam dicere, aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ à Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§ II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.*

DISSENTIENTIBUS Christianis, nec tan-

1 *Se adgregare*, &c.] Vide Epistolas ad Timotheum & Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere, & Hebr. x. 25.

2 *Sine examine*, &c.] Vide 1 Thess.

tantùm dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!) damnantibus, atque è cœtibus ferali odio proscribentibus; eorum ulli sine examine adsentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expensa, alios damnare, non imprudentis tantùm, sed etiam præcipitis & iniqui esset hominis. Cœtus qui veram illam Religionem, cujus delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentémque damnaret, non posset ab eo per omnia verè Christanus haberi, nec impetrare ut quosvis ipse quoque damnaret, quos damnandos ejiciendósque cœtibus Christianorum Ecclesia illa censeret. Ergo videndum, ante omnia, est, homini prudenti, & æquo, in his Christianorum dissidiis, quinam sint sancto Discipulorum Christi nomine dignissimi, iisque adhærendum.

Si quis quærat quid esset, ex Religionis Christianæ ingenio, faciendum, si nullus omnino cœtus Christianus esset; apud quem videretur vera Christi doctrina palam doceri, & apud quem non imponeretur necessitas dogmatis cujuspiam damnandi, quod verum judicassemus; tum verò opera esset danda ei, qui errores deprehendisset, ut alios ab iis

1 Thess. v. 21. Sed disertiùs Joannes 1. Ep. IV. 1. *Dilecti*, inquit, *ne cuivis spiritui credite, sed examinate spiritus, an ex Deo sint; nam multi Pseudoprophetæ venerunt in mundum*, &c.

iis revocaret; qua in re, [1] unà cum maximo candore, summa prudentia simul ac constantia essent adhibendæ; ne homines sine fructu offenderentur, aut nimis citò de iis ad veritatem moderationémve adducendis spes abjiceretur. Interea prudenter & modestè esset dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quisquam foret, ex alieno arbitrio, quasi errore infectus, qui rectè sentire videretur. Numquam ita Deus deseruit deserétve Christianum nomen, nulli ut supersint verè Christiani, aut saltem non possint in rectam viam reduci; cum quibus, si alii nolint ad saniorem sententiam redire, possimus arctiorem quamdam societatem colere, & palam etiam à pertinacibus, quod tamen, nisi omnibus frustra tentatis, faciendum non est, secedere; [2] si illicitum sit apud eos candidè & modestè dicere quod sentias, atque abstinere à damnandis iis, quos minimè damnandos esse existi-

1 *Unà cum maximo candore*, &c.] Hic locus est præcepto Christi Matth. x. 16. quo jubemur *prudentes esse instar serpentium, simplices instar columbarum*; hoc est, ita simplices esse, ne in imprudentiam delabamur: sic prudentes ne callidi fiamus, & in candorem peccemus. Qua in re pauci sunt, qui per omnia medium inter oppositos imprudentiæ & calliditatis scopulos cursum tenere norint.

2 *Si illicitum sit*, &c.] Dum licet dissentire, & dissensum profiteri, non est cur à cœtu publico, nisi perversa in eo essent Christianismi fundamenta, abeamus; sed ubi hoc non licet, nec possumus, nisi dissimulatâ, aut abnegatâ veritate, in eo vivere, tum verò relinquendus cœtus; non li-

existimes. Religio Christiana vetat, contra animi sententiam, loqui, ac mentiri, & damnare innoxios; nec ingratus Deo esse potest quisquis, ex divinorum illorum præceptorum reverentia, & admiratione, quidvis potiùs patietur, quam ut ea perfringat. Ejusmodi animi adfectio, quæ ex cognitione officii, amoréque Dei ardentissimo nata est, non potest Deo non summopere placere.

Igitur dissentientibus Christianis, dispiciendum quinam optimè omnium sentiant, nec damnandi umquam, nisi qui, re probè perspectâ, damnatione digni nobis videntur; iisque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ à nobis falsa habentur, nec ulla, quæ putamus esse vera, damnari postulant. Quod si à nullo cœtu Christiano impetrari posset; tum verò cum iis, qui nobiscum sentirent, ne veritatem proderemus, mentiremúrque, secedendum ab iis omnibus esset.

licet enim mentiri, aut dissimulare veritatem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoréfque, soli veritati debitos, sibi vindicaret. Nisi hoc fieret, *modio lux subjiceretur.* Sic Christus à cœtibus Judæorum non secessit, nec Apostoli eos deseruerunt, dum licuit in iis Magistri doctrinam profiteri, & docere. Vide Act. XIII. 46.

§ III. *Ii sunt Christianorum nomine dignissimi, qui purissimè omnium profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit* GROTIUS.

VERUM non levis momenti quæstio est, nec solutu facilis, quâ quæritur, quinam omnium Christianorum, quorum nunc sunt cœtus, rectissimè sentiant, sintque nomine, quo adpellantur, dignissimi. Christianæ omnes Ecclesiæ, tam eæ quæ jam dudum à Romana secesserunt, quàm Romana ipsa, hoc sibi singulæ tribuunt; nec est, si rationes omnes seponas, cur huic, potiùs quàm illi, fidem habeas; stultum enim esset ejusmodi electionem [1] casui permittere, & controversias omnes, talorum jactu, ut sic loquar, dirimere.

Cùm verò GROTIUS sectæ nullius hodiernæ Christianæ peculiarium dogmatum veritatem ostenderit; sed ejus tantùm Religionis, quam Christus & Apostoli homines docuerunt; sequitur ut ea Christianorum familia sit omnibus præferenda, quæ maximè omnium ea tuetur, quæ Christus & Apostoli docuerunt. Ea demum per omnia verè Christiana est Religio, quæ, sine ullius cogitationis humanæ mistura, ad

1 *Casui permittere*] Vide not. 2. p. 322. ad §. II.

ad Christum auctorem tota referri potest. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. *de Veritate Religionis Christianæ* exposita sunt, nec alii ulli conveniunt, nisi quatenus cum ea consentit.

Quod si quis detrahat, vel addat doctrinæ à Christo traditæ, eò magis à vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cùm autem *Christi doctrinam* dico, eam intelligo, quam planè constat apud omnes Christianos, esse doctrinam Christi; hoc est, quæ, ex Christianorum omnium sententia, aut disertè habetur in Libris Novi Testamenti, aut necessariâ consequentiâ ex iis solis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Christianorum putant, ore à Christo & ab Apostolis tradita, ad posteros aliâ viâ pervenerunt; nimirum, institutione, quæ voce tantùm facta est, aut quæ ritu quopiam conservata, ut volunt, nec nisi serò scriptis mandata sunt; nullum aliud hîc judicium feram, nisi de iis non liquere, apud omnes Christianos, quemadmodum de Libris Novi Testamenti constat. Non dicam falsa ea esse, nisi cum recta Ratione, aut Revelatione pugnent; sed tantùm de eorum origine non constare, ideóque esse de iis inter Christianos controversias; qui ceteroqui de dogmatibus consentiunt, quorum veritatem demonstravit GROTIUS.

Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, [1] eo quasi certo niti, in rebus præsertim magni momenti, nemini sapienti probaretur.

§ IV. *De consensu & dissensu Christianorum.*

Quamvis acerrimæ sint inter Christianos controversiæ, eæque magno animorum æstu agitentur, adeò ut undequaque audiantur querelæ, de negatis à nonnullis contendentium rebus manifestis; attamen quædam adeò clara sunt, ut omnes de iis consentiant. Nec exiguum est eorum veritatis argumentum, quòd à certandi cupidissimis & adfectibus pænè occæcatis communi consensu admittantur. Nolim quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, esse dubia aut obscura, quòd de iis non consentiant Christiani. Facilè fieri potest ut nonnullis fiat obscurum, quod clarum esset, nisi adfectu præpedirentur. Verùm vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adversariis, & disceptandi libidine ardentibus de re obscura conveniat.

Con-

1 *Et quasi certo niti*, &c.] Hoc ipsum est quod vult Paulus Rom. XIV. 23. ubi docet *quod non est ex fide id peccatum esse*; πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν. Ad quem locum adtulimus verba Philonis, è libro de Profugis, Ed. Paris. pag. 469. ἄριστον ἱερεῖον ἡσυχία καὶ ἐποχὴ περὶ ὧν οὐκ ἔστι πίστις: *præstantissima est victima quies & cohibitio judicii in*

Consentiunt ergo primum Christiani, qui quidem hodie vivunt, de numero & veritate Librorum Novi Testamenti; sique nonnulla sit, inter Eruditos, [2] de aliquot Epistolis Apostolicis, controversia, ea non est magni momenti; omnésque agnoscunt nihil nisi veri iis contineri, nec quidquam iis retentis, aut rejectis, in doctrina Christiana mutari. Qui consensus non est exigui momenti, cùm hîc sit sermo, de indubitato fonte Revelationis Divinæ, sub Novo Fœdere. Cetera verò Revelationis antiquæ servata, ut nonnulli putant, monumenta aut vestigia, in dubium ab aliis revocantur.

Præterea consentiunt Christiani, in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, & speranda complectuntur. Credunt, exempli causâ, omnes, qui quidem non desipiunt, ut potissima hîc capita memorem; I. esse unum Deum æternum, omnipotentem, summopere bonum ac sanctum; omnibus denique adtributis præstantissimis, sine ulla imperfectionis mistura, præditum; à Deo illo, mundum & quidquid in eo est, huma-

in iis rebus, de quibus non sunt quæ fidem faciant. Paullo post ἀρεμία ἢ ἀσφαλὴς ἐν σκότῳ, *quies est tuta in tenebris*, sive, ubi non constat quid faciendum.

2 *De aliquot Epistolis*] De Epistola ad Hebræos, de altera Petri, déque duabus posterioribus Joannis, de quarum auctoribus disceptant Eruditi.

humanúmque adeò genus esse creatum; ab eodem omnia regi & summâ sapientiâ gubernari; II. esse ei Deo Filium unicum Jesum Christum, natum è Virgine Maria Bethlehemi, sine viri concubitu, sub finem vitæ Herodis Magni, imperante Augusto Cæsare; deinde cruci adfixum & mortuum, cùm imperitaret Tiberius, & Pontius Pilatus Procurator esset Judææ; ejus vitam verè, in Historia Evangelica, narrari; à Patre ideò missum, ut homines viam salutis doceret, à vitiis morte suâ redimeret & Deo reconciliaret; missionémque illam suam innumeris miraculis confirmasse; mortuum esse, ut dixi, resurrexisse, & cùm à pluribus & sæpiùs esset conspectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eúmque tetigerant, in cœlum, iis spectantibus, sublatum, ubi nunc regnet, & unde reversurus aliquando sit; ut de iis qui tunc erunt vivi, & mortuis omnibus, è sepulcris excitatis, ex Evangelica lege, ultimum judicium ferat; credenda esse omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, seu ad Dei cultum, seu ad temperantiam, in coërcendis adfectibus nostris, seu ad caritatem erga alios exercendam pertineant; iis præceptis nihil potuisse sanctius, melius, utilius, & convenientius humanæ naturæ dari; homines tamen, solo Jesu excepto, ea violare, nec

nec posse ad salutem, nisi Dei misericordiâ, pervenire; III. esse Spiritum Sanctum, qui Apostolos Jesu Christi adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animósque hominum piorum, ut constanter Deo pareant, flectat & in calamitatibus vitæ confirmet; ei Spiritui, per Apostolos loquenti, non minùs credendum ac Patri & Filio, & per omnia parendum; IV. Patri, Filio, & Spiritui Sancto originem suam, & conservationem debere Ecclesiam Christianam, à Christi usque temporibus ad hæc nostra; omnes qui hisce crediderint, & præcepta Evangelica observarint, misericordiam à Deo consequuturos, quâ resurrectionis, si mortui fuerint cùm Christus veniet, & vitæ æternùm beatæ participes futuri sint: contrà verò omnes qui Evangelio fidem derogaverint, nec ejus præcepta observaverint, resurrecturos, si mortui sint, ut plectantur, & pœnas æternâ morte daturos; V. denique oportere Christianos hæc omnia profiteri, cùm in Baptismo, quo testamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Evangelii præscriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, quâ mortem Christi ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, ostendimúsque nos velle ejus discipulos haberi, & omnium, qui eam similiter celebrabunt, fratres; eos

porrò

porrò ritus, si rati habeantur à nobis, ut par est, & religioso animo celebrentur, cœlestem gratiam ac spiritum divinum ad nos convehere.

[1] Hæc, aliáque cum his necessariò connexa, (omnia enim minutatim memorare hîc nihil adtinebat) credunt omnes Christiani; nec discrimen ullum est, nisi quòd nonnulli hisce multa addunt; quibus superiora dogmata explicari, aut supplementis augeri oportere putant, & quæ non Scriptis Apostolicis, sed traditione ac usu Ecclesiæ, Scriptisve posteriorum ætatum, ad posteros propagata existimant. De hisce additamentis, aliud nihil dicam, nisi quod jam monui; de iis non constare, inter Christianos, quemadmodum constat de dogmatibus expositis; quæ sunt, suâ perspicuitate, extra omnem dubitandi aleam posita, si modò Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo sanus, inter Christianos, rejicit.

Si

1 *Hæc, aliaque*, &c.] In superiore doctrinæ Christianæ expositione, sequuti sumus ordinem Symboli quod Apostolicum dicitur, vitavimúsque voces omnes, quæ in controversiam, apud Christianos, vocatæ sunt; quia agimus de iis, in quibus consentiunt. Nec propterea damnamus, quasi falsa, quæcumque, explicationis aut confirmationis causâ, adduntur; è contrario studium explicantium aut confirmantium veritatem cœlestem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa sint & inveniri porrò queant, ad ejus illustrationem. Rectè hanc in rem *Tertullianus* de Vir-

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Christianæ Veritas probatur, animadvertet (quod probè observari magni intereſt) vim omnem argumentorum circa hæc verſari, non circa controverſa illa capita, quæ orbem Chriſtianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§ V. *Unde unumquemque Religionis Chriſtianæ cognitionem haurire oporteat.*

In hoc Chriſtianorum diſſenſu, conſenſúque, nihil tutius prudentes judicabunt, quâm Chriſtianæ Religionis cognitionem ex fonte minimè ſuſpecto, & quem omnes incorruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons eſt nullius ſingularis Eccleſiæ Fidei Symbolum, aut Confeſſio, ſed Libri ſoli Novi Teſtamenti, quos genuinos eſſe omnes agnoſcunt. Fateor nonnullos Chriſtianorum interdum dictitare non poſſe eos Libros intelligi, niſi ex doctrina

Virginibus velandis Cap. I. *Regula quidem fidei una omnino eſt, ſola immobilis & irreformabilis; credendi, ſcilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jeſum Chriſtum natum ex Virgine Maria, crucifixum ſub Pontio Pilato, tertiâ die reſuſcitatum à mortuis, receptum in cælis, ſedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos & mortuos, per carnis etiam reſurrectionem. Hac lege fidei manente, cætera jam diſciplinæ* (ſeu doctrinæ) *& converſationis admittunt novitatem correctionis; operante, ſcilicet, & proficiente uſque ad finem gratiâ Dei*, &c.

1 *Hoc*

trina Ecclesiæ suæ; sed & alii continuò reclamant, &, ut hoc unum dicam, suspecta est sententia, quæ nititur tantùm testimonio adfirmantium, eorúmque quorum maximè interest veram videri. Alii ajunt opus esse insolito auxilio Spiritûs Sancti, non tantùm ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægrè concedi possit; sed etiam ut sententia verborum ejus intelligatur, quod qui probari queat non video. Verùm esto hoc etiam; si modò agnoscant omnes, qui religioso & Veritatis studioso animo Novi Fœderis Libros legunt, eum spiritum à Dei bonitate impetrare; nihil est, cur ulteriùs quisquam contendere necesse habeat. Itaque prudenter & tutò unusquisque ex iis Libris petere potest Religionis Christianæ cognitionem; adhibitis tamen iis subsidiis, quæ ad ejusmodi Libros intelligendos aut necessaria, aut utilia sunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quisquis ergo crediderit Libris Novi Testamenti fideliter descriptam esse Revelationem Divinæ voluntatis à Christo adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, speranda

1 *Hoc unum*, &c.] Huc spectat quod habet Christus Matth. XXIII. 8. & seqq. *Vos verò ne vocemini Rabbi, unus enim est vester Magister Christus, omnes autem vos fratres estis. Nec patrem vestrum vocate* quemquam *in terra, unus est enim Pater vester qui est in cælis; neque vocemini Doctores; unus enim Doctor vester est Christus.* Vide & Jac. III. 1. Eodem pertinet Ap. III. 7. ubi dicitur

randa amplecti necessariò debebit. Quisquis enim Christo credit, omnia quæ ab eo manasse putat, religioso animo excipere debet. Nullâ se exceptione tueri potest, quâ nonnulla eorum, quæ à Christo profecta agnoscit, admittat, alia rejiciat. Talia autem sunt omnia illa dogmata, quæ antea exposui, & de quibus consentiunt, ut dixi, omnes Christiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cùm non sint tantæ perspicuitatis, vir religiosus ac pius deliberare potest & debet, atque interea judicium cohibere, donec clariora sibi facta sint. Imprudentis enim esset admittere, aut rejicere, quæ veráne sint, an falsa, nondum satis constaret; nec æterna salus, in Libris Novi Testamenti, hanc aut illam sententiam controversam amplectenti; sed summam Religionis Christianæ, qualem descripsimus, animo fideliter admittenti, & moribus exprimenti promissa est.

§ VI. *Aliud Christianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Testamento haurire possunt.*

IGITUR [1] hoc unum jure Christianis omni-

dicitur Christus habere *clavem Davidis*, & ita describitur: *qui aperit* (Cœlum, nempe) *nec quisquam claudit; qui claudit, nec quisquam aperit.* Si soli Christo sit credendum, nec ullum certum revelationis per Christum factæ supersit monumentum, præter Novum Testamentum; hinc liquet hisce tantum Libris, in fidei negotio, fas esse credi.

omnibus imponi poteſt, ut quæcumque Novi Fœderis Libris ineſſe putant amplectantur, pareántque iis quæ juſſa ibidem vident, & abſtineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quaſi neceſſarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex poſtulet à Chriſtiano, ut credat à Chriſto manaſſe dogma; quod non videt in ſolis illis fidis atque indubitatis, ex omnium ſententia, monumentis quibus Revelatio Chriſti, ad nos uſque, propagata eſt? Sint & alia dogmata vera, ut hoc aliquamtiſper concedamus; vera tamen haberi non poſſunt, ab eo qui, diſſidentibus Chriſtianis, mediam viam ſequutus, nullum certum monumentum Revelationis Chriſti, præter Novi Teſtamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure poteſt; hoc autem credet, donec claris argumentis ei conſtet aliunde tutò Chriſtianiſmi cognitionem peti poſſe; quod numquam, ut puto, fiet.

[1] Si quis ergo aut adimere Chriſtianis adgrediatur Libros Novi Teſtamenti, aut iis addere, quæ vera eſſe minimè conſtat; is nequaquam eſt audiendus, quippe qui à nobis poſtulat, quod nemo prudens conceſſerit,

1 *Siquis adimere*, &c.] Huc pertinet dictum Pauli Gal. 1. 8. *Si nos, aut Angelus è cœlo nunciaverit vobis Evangelii nomine præter id quod Evangelii nomine nunciavi vobis, ſit Anathema.*

Aç

ferit, ut id credamus de quo nobis non liquet, aut omittamus id quod omnes certum esse Revelationis Evangelicæ monumentum agnoscunt. Nihil opus est singillatim ac minutatim omnes expendi controversias; quod infinitum pænè esset, nec nisi à viris eruditissimis & otio abundantibus fieri potest. Quisquis nobis necessariò credendum imponit, quod credere non possumus, is nos à se expellit; quia nec vi extorqueri potest fides, nec quisquam Dei timens & veri amans id quod non credit profiteri, in gratiam cujusquam, sustinebit.

Sed objiciunt aliter sentientes, si unicuique relinquatur judicium liberum, de sententia Librorum Novi Testamenti, tot exorituras Religiones, quot erunt capita; & Veritatem, quæ unica est, errorum multitudine continuò oppressum iri. Ego verò existimem, antequàm objectionibus oppugnetur sententia, quæ certis argumentis nititur, ea oportere everti fundamenta, quibus inædificata est; quia iis firmis remanentibus, tota superstructa moles inconcussa permanet, ut hîc videmus. Si enim incommodum quodpiam ex dictis nasceretur, nihilo seciùs vera haberentur, donec ostensum

Ac sanè neminis est Evangelio quidquam, quasi necessarium, addere; aut detrahere, quasi inutile.

ſum eſſet non firmo talo ea niti. Verùm, ut hoc nunc omittamus, falſum eſt uſque adeò obſcuram eſſe Novi Teſtamenti Revelationem, ut non à quovis ſanæ mentis & veri ſtudioſo ſumma Religionis Chriſtianæ rectè ex ea hauriri poſſit, & re verâ hauriatur, quod experientiâ conſtat; nam omnes Chriſtiani, ut oſtendimus, de ſumma rei conſentiunt; quod & GROTIUS Lib. II. §. 17. obſervarat. Paucorum quorumdam delirorum, aut malorum hominum nullam hîc rationem habemus; cùm integræ Chriſtianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi ſtudio facilè diſſidentes, & in contraria omnia abeuntes, conſentiant.

§ VII. *Admirandam eſſe Providentiam Divinam, in conſervatione Doctrinæ Chriſtianæ.*

HAC in re, ut in aliis innumeris, quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda eſt omnino Providentia Divina; quæ, cùm tot diſſidia olim fuerint, ſintque etiamnum hodie, inter Chriſtianos, attamen Libros Novi Teſtamenti illibatos ad nos

1 *Nullum eſt ſaculum*, &c.] Nulla ſæcula pejus audiunt, quàm x. & xi. ut fatentur ii qui Romanæ Sedi adhærent, non minùs ac qui ab ea ſeceſſionem fecerunt. Attamen ſi quis, animi gratiâ, legat in *Bibliotheca Patrum* Scripta eorum ſæculorum, facilè illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus §. IV. poterit. Vixit etiam initio ſæculi XII. *Bernardus*

nos usque conservavit, ut ex iis instauraretur doctrina Christiana, quotiescumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modò tantum thesaurum integrum ad nos usque demisit, verùm etiam, in medio dissidiorum ardore, doctrinam ipsam Christianam ita tutata est, ut numquam Religionis summa ex Christianorum memoria interciderit.

Pars non spernenda Christianorum hodie contendit multos errores, superioribus sæculis, paullatim in Christianorum scholas irrepsisse; quod cùm alii negarent, ea de causa, sæculo post Christum natum XVI. facta est illa in Occidente insignis secessio; quâ res Christiana in duas partes, non usque adeò impares, secta est. Attamen sæculis illis, quorum errores à Christianorum parte, quam dixi secessionem fecisse, & vitia ab utraque mirum in modum, nec falsò, exagitantur; semper remansit summa illa Religionis Christianæ, antea à nobis delineata. [1] Nullum est sæculum, tantis ignorantiæ & vitiorum tenebris obsitum, ex cujus Scriptoribus superstitibus non possint capita fidei antè memorata facilè colligi. Multa

nardus Monasterii Claræ Vallis Abbas, cujus etiam num eruditio, pietas & constantia à plerisque laudantur, & cujus Scripta à sequentibus ætatibus lectitata numquam damnata sunt. Illinc autem facillimè etiam integrum doctrinæ Christianæ corpus colligi queat. De sequentibus sæculis usque ad XVI res non minus certa est; nec de sequentibus quisquam dubitat.

ta ſanè (neque enim hoc diſſimulandum) aliena, & Scriptis Novi Teſtamenti ignota ſunt addita & in Chriſtianam Theologiam intruſa; quibus factum eſt ut ne verum Evangelici illius ſatoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, ſpinis, noxiiſque, aut inutilibus herbis purgato agro, protuliſſet. Multa vitia ac delicta non admiſſa tantùm, aut tolerata, ſed etiam laudata ſunt; nec eo ſeciùs ſalutaris doctrina incolumis fuit, ſervatis Novi Teſtamenti Libris, & ſenſu communi inter Chriſtianos; quibus factum eſt ut ſubinde exorti ſint viri inſignes, qui vitia & errores ævi ſui caſtigarent, & contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obſtitit Deus ne, ex Chriſti promiſſo, [1] *portæ ſepulcri contra Eccleſiam prævalerent*; hoc eſt, ne umquam exſtingueretur cœtus omnis, in quo doctrina Chriſtiana incolumis ſervaretur; quamvis interdum alienis & contrariis etiam dogmatibus permiſta, aut obſcurata, interdum ſincerior ac purior fuerit. Niſi re verâ, ut hoc obiter obſervemus, à Deo ad nos miſſa fuiſſet ea doctrina, numquam profectò ex tanta vitiorum ac errorum

1 *Porta ſepulcri*, &c.] Sic explicamus *πύλας ᾅδου*, quia nec ea vox, nec Hebraica שאול *Scheol*, cui reſpondet, uſquam in Sacris Libris ſignificat Cacodæmonem; ſed tantùm ſepulcrum, aut ſtatum mortuorum, quod *Grotius* & alii obſervarunt.

rum eluvione emersisset; sed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate & stultitiâ, funditus periisset.

§ VIII. *Respondetur quæstioni cur Deus inter Christianos dissidia & errores, nasci passus sit.*

ERIT fortè, qui objiciat hîc nobis, Divinam Providentiam meliùs conservationi doctrinæ Christianæ consulturam fuisse; si errores, qui inter Christianos sunt ac fuerunt, antevertisset, veritatémque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentiâ suâ inter eos aluisset. Verùm nostrum non est Deum docere, quomodo se gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut meliùs haberent. Officii nostri contrà est Deo fuisse sapientissimas rationes id patiendi, quod passus est, existimare; quamvis eas ne conjecturâ quidem adsequi possemus. Sed si probabiles rationes reddi queant eorum, quæ fiunt; nostrum etiam est Deum propter has, aut graviores etiam causas, passum esse ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut

servarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi potest, numquam fore ut prorsus intereat Ecclesia Christiana; seu ut nullus supersit cœtus, apud quem summa doctrinæ Evangelicæ non remaneat,

Ut autem ex re ipſa conjecturam capere liceat, ante omnia ſtatuendum eſt hoc Deo conſilium fuiſſe, [1] homines liberos creare, & ſinere liberos ad extremum eſſe; hoc eſt, neque ita bonos, ut neceſſariò ſemper boni eſſent; neque ita malos, ut neceſſe haberent ſub vitiis in perpetuum ſuccumbere; ſed mutabiles, ita ut à vitio ad virtutem, & viciſſim à virtute ad vitium tranſire poſſent; idque eo faciliùs, aut difficiliùs, quo diutiùs, aut minùs diu virtuti, aut vitio addicti fuiſſent. Talem videmus fuiſſe olim Populum Hebræum, tales poſtea etiam Chriſtianos. Neutri ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti ſunt; ſed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coërciti; ad quas varia acceſſerunt à Divina Providentia excitamenta ad virtutem, & dehortamenta à vitiis; ſed quorum tamen neutra homines libertate inſitâ, ſeu parendi, aut non parendi Deo facultate, ſpoliarunt; prout res ipſa demonſtrat, nam ſemper boni & mali fuerunt, quamvis divinæ

1 *Homines liberos creare*] Maximo hoc conſenſu docuit univerſa Chriſtiana Antiquitas. Vide *Juſtinum* Martyrem Apol. I. c. LIV. & LV. *Irenæum* Lib. IV. c. 9. & 29. ſub finem, c. 71. & 72. *Origenem* in Philocalia c. XXI. *Euſebium* in Præp. Evang. Lib. VI. c. 6. & alios quorum dicta profert *Dionyſ. Petavius* Dogm. Theol. Tom. I. Lib. VI. cap. 6. Multa quoque habet hanc in rem Tom. 3. Lib. III. IV. & V.

2 *Altera de zizaniis, &c.*] Matth. c. XIII. 24. *& ſeqq.*

3 *Altera de rete.*] Matth. XIII. 47. *& ſeqq.*

4 *Opor-*

næ leges virtutem omnibus æquè præscriberent, & vitia vetarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; [2] alterâ de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum triticum; [3] alterâ de rete, quod bonos & putridos pisces æquè capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia, Christiani semper mali bonis admisti essent; unde sequitur eum probè vidisse mala, quæ perpetuò erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monuit [4] *oportere esse* inter Christianos *sectas*, *ut probati manifesti fiant*. Ac sanè [5] nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo, hac quoque in re, elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiis singularis planè virtus ut effloresceret effecit.

Quòd si quis hîc objiciat, [6] ut faciunt nonnulli, præstitisse nullam esse ejusmodi virtu-

4 *Oportere esse, &c.*] 1 Cor. XIII, 19. Δεῖ γὰρ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Hoc est, prout sunt homines, necesse est, nisi in melius mutentur, inter vos exoriri sectas, quibus boni à malis secernentur; dum boni veritati & caritati adhærebunt, ceteris in alia omnia abeuntibus. Vide Matth. XVIII, 7.

5 *Nisi fuissent*] Pleniùs hæc diducta vide *Historiæ* nostræ *Ecclesiasticæ* Sæculo I. Ann. LXXXIII, 8.

6 *Ut faciunt nonnulli*] Multis hanc objectionem proposuit, orna-

virtutem, quàm exſtitiſſe ei contraria vitia; unde tot horrenda ſcelera, tot calamitates, tantæque miſeriæ humano generi incubuere & tam graves pœnæ, etiam poſt vitam hancce, imminent; tum verò reſpondebimus, non tanti hæc mala Deo fuiſſe, ut propterea nullum ſpecimen daret potentiæ ſuæ, in liberis creandis Naturis. Hoc niſi factum eſſet, poſſe fieri nulla credidiſſet Creatura. Imò ne Deus quidem ipſe liber exiſtimatus eſſet, niſi ipſe eam de ſe opinionem omnipotentiâ ſuâ animis hominum inſeruiſſet, quam alioquin ex ejus operibus numquam concepiſſent. Neque coli potuiſſet, ſi omnia non bonitate liberâ, ſed fatali quadam neceſſitate & feciſſe & facere creditus fuiſſet; niſi fatali quoque cultu, ac minimè libero. Cum tanto malo, quantum eſt Dei ignoratio, & Virtutis exſtinctio, non poſſunt comparari vitia ac calamitates hujus, aut alterius vitæ; in quibus ſi quid præterea negotium nobis faceſſat, reputemus oportet Deum eſſe optimum, juſtiſſimum, potentiſſimum, & ſapientiſſimum, qui nonniſi convenienter virtutibus ſuis aget, viámque facilè inveniet, & inibit; quâ ea, quæ impedita nobis videntur, expediat,

ornavitque rhetoricis omnibus fucis *Pet. Balius*, quem in aliquot voluminibus *Bibliothecæ Selectæ* & præſertim IX. X. & XII. ſermone Gallico confutavimus.

pediat, omnibúsque intelligentibus Naturis nihil à se factum esse, quod fieri non debuerit, ostendat. Interim, dum ea dies exoriatur, quâ omnes ignorantiæ nostræ nebulæ discutientur; ea nobis dedit sui documenta, & virtutum suarum specimina, ob quæ ei prorsus confidere, & quod fieri vult exspectare æquo animo possimus & debeamus.

Plura possent hanc in rem dici, sed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, averterent, & ad alia, quæ huc non pertinent, transversos agerent.

§ IX. *Purissimè omnium eos doctrinam Christianam profiteri & docere, qui ea tantùm quasi necessaria, de quibus consentiunt Christiani, credenda, facienda, speranda proponunt.*

His itaque omissis, ut redeamus ad sententiam, inter Christianos dissentientes, eligendam; nihil tutius, ac sapientius fieri posse videtur, in hoc rerum statu, quàm si ei Christianorum familiæ nomen demus, quæ solum Novum Testamentum pro norma fidei suæ, sine ulla humanorum decretorum mistura, agnoscit; satisque habet ut unusquisque ex eo formulam fidei suæ hauriat, ad ejus præcepta mores suos exigat, & sibi quæ pollicetur speranda proponat.

Quòd si ex animo & sine fuco fiat, finis ejus investigationis erit illa ipsa forma sanorum verborum, quam in tot àc tantis errorum, dissidiorúmque procellis, & sæculorum tam multorum lapsu, ac mutationibus regnorum, & civitatum, semper eamdem mansisse ostendimus. Eâ continentur quæcumque ad fidem & mores necessaria sunt; quibus si quis alia addere velit, licitum quidem est, pro temporum, locorúmque ratione, modò ne quasi necessaria ab eo imponantur; [1] quod solius est summi Legislatoris; aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Christianis ita, ut diximus, adfectis collum subdere opinionum humanarum jugo, aut profiteri se credere quod non credunt; aut id facere, quod apud animum suum improbant, quia præceptis Christi contrarium esse putant. Ideóque ubicumque Christiana illa libertas, quam dixi, minimè conceditur, inde migrare necesse habent; non quasi aliter sentientes prorsus damnent, sed quia animi quisque sui, non alieni, lumina sequi, seu id

1 *Quod solius est summi Legislatoris.*]Eam in rem vide quæ habet Paulus Rom. XIV. 1. *& seqq.* ubi de iis qui imponebant aliis ritus, aut qui observantes damnabant; quod jus testatur ad solum Christum pertinere. Eodem spectat quod habet Jacobus Cap. IV. 12. Εἷς ἐστι νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι: *Unus est Legislator qui potest servare & perdere.*

2 *Sym-*

id facere, quod optimum factu judicat: id vitare, quod malum putat, omnino debet.

§. X. *Cùm iis Eucharistiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud à Christianis postulant, præter id quod unusquisque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

CUM Christus duo veluti Symbola Christianismi instituerit, Baptismum & Eucharistiam; non fuit quidem nostri arbitrii Baptismum suscipere, ubi judicamus purissimum esse Christianismum, quia recens nati baptizati sumus; sed cùm nonnisi maturiore ætate ad Eucharistiam accedamus, de Societate Christiana, cum qua velimus ejus participes fieri, dispicere possumus; quod si ab initio à nobis factum non est, fieri tamen aliquando debebit.

Sunt qui Eucharistiam, quæ, ex institutione Christi, [2] symbolum est pacis & caritatis Christianorum inter se, habeant quasi vexillum quoddam dissensionis, excludantque ex ea omnes, quibus tutum non vide-

2 *Symbolum est pacis, &c.*] Vide 1 Cor. x. 16, 17. ubi memorato calice & pane Eucharistico, quorum multi participes sunt, subjicit Apostolus: *Quia unus panis, unum corpus multi sumus; nam omnes unius panis participes sumus.* Quæ verba Eucharistiâ conjunctionem Christianorum significari ostendunt: & optimi quique interpretes animadverterunt.

1 *En-*

videtur jugum ullum ſubire, præter id quod Chriſtus nobis impoſuit; ſeu credenda, facienda, ſperanda ulla ſuſcipere, quaſi neceſſaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis exſtare ſibi perſuaſerunt; & qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejusmodi hominibus pacem quidem colere fas, júsque eſt; [1] ſed Euchariſtiam celebrare eâ lege, ut præter Novi Teſtamenti Tabulas, alia fidei & morum norma admittatur, omnésque, qui eam admittere nolunt, Eccleſiâ excluſi intelligantur, homini religioſo ac prudenti nefas habebitur.

At eorum qui æternæ ſalutis impetrandæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ ſunt à Chriſto & Apoſtolis in Fœderis Evangelici Tabulis poſitæ, prout poſſunt ab unoquoque intelligi, Euchariſticam menſam adire tutò poſſunt & debent quicumque Evangelii verè amantes ſunt. Excipiuntur enim ab iis & vocantur etiam ad hanc menſam, quicumque Novi Teſtamenti Libros pro unica fidei & vitæ norma agnoſcunt; qui mores ſuos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tandem neque Idololatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur ſe cre-

1 *Euchariſtiam celebrare.*] Hæc quoque fuit mens *Grotii*, ut liquet ex ejus libello, *an ſemper communicandum per Symbola*, ubi loqui-

credere, quæ non credunt, malè habent. Liquet ſanè communionem non poſſe coli, cum eo, qui vi utitur ut dogmata ſua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium & Spiritum Sanctum, colat; aut moribus ſuis ſe præcepta Evangelica parvi facere, oſtendat; aut qui alias ſalutis leges, quàm quæ in ipſis æterni Fœderis Libris præſcriptæ ſunt, agnoſcat; at qui contrà ſe gerit dignus eſt, cum quo omnes Chriſtiani communionem colant, & qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter ſentiunt. [2] Nemo mortalium, imò ne Angelorum quidem, novum Evangelium credendum imponere Chriſtianis poteſt; ex hoc autem Evangelio, verus Chriſti diſcipulus eſt, qui toto animo credit ejus doctrinæ, & quidem ſoli, ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quàm optimè poteſt, Deum unum colat, proximum amet ut ſe ipſum, & temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum ſolum, remittere poteſt; ſi quid verò addatur, inane eſt jugum, quod nemini Chriſtianis imponere licet. A Deo, ſolo

loquitur de cauſis intermittendæ Communionis, Tom. IV. Oper. Theol. p. 511.

2 *Nemo mortalium*; &c.] Vide not. ad § I.

ſolo ſalutis æternæ arbitro, ejuſmodi leges accipere poſſunt.

Quæret fortè quiſpiam à me, quo tandem nomine diſtinguantur à ceteris cœtus illi Chriſtiani, quos modò deſignavi? Atqui nihil intereſt, quo vocabulo adpellentur; Eccleſias omnes à me deſignatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubicumque erit unica illa fidei norma, & libertas, quam deſcripſi, illic verum eſſe Chriſtianiſmum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos eſſe puto ejuſmodi cœtus, & plures ac numeroſiores in dies ut ſint Deum Optimum Maximum precor; ut tandem in omnes terras *ejus regnum adveniat*, atque ei ſoli totum humanum genus pareat.

§ XI. *De Diſciplina Eccleſiaſtica.*

Hic ſe ſe nobis nonnulla difficultas objicit, quæ naſcitur ex forma regiminis Eccleſiæ & Diſciplina, ut vocatur, Eccleſiaſtica; nulla enim Societas, qualis eſt Eccleſiaſtica, ſine ordine ſtare poteſt, ideóque forma quædam regiminis conſtituenda fuit. Quæritur verò, apud Chriſtianos, quæ regiminis forma ab Apoſtolis ſit; videtur enim ceteris præferenda, quæ ab initio fuit

fuit constituta, ac proinde ex duabus Ecclesiis, in quibus alioquin æquè purè ac castè Evangelium doceretur, ea anteponenda, in qua esset Apostolica regiminis forma; quamvis regimen sine re, hoc est, sine Evangelio, sit inane Ecclesiæ simulacrum.

Duæ autem nunc sunt Regiminis formæ, quarum una est, quâ sub uno Episcopo, qui solus jus habet ordinandi Presbyteros, vel inferioris ordinis Ministros Evangelicos, Ecclesia agitat: altera verò, cùm ab æqualibus Presbyteris, quibus adjunguntur ex Plebe viri aliquot prudentes & probis moribus, Ecclesia regitur. Qui sine præjudicio legerunt quod superest Scriptorum Christianorum antiquissimorum, [1] satis norunt priorem disciplinæ formam, quæ Episcopalis vocatur, qualis est in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo post Apostolos sæculo, obtinuisse; unde esse institutionis Apostolicæ colligere licet. Alteram verò, quam Presbyteranam vocant, instituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ, & Belgii, qui sæculo XVI. ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt.

Qui

1 *Satis norunt*, &c.] Vide *Ecclesiasticam* nostram *Historiam* Sæculi I. ad Ann. LII, 6. & LXVIII, 8. & *seqq.*

1 *Eam*

Qui Historias ejus sæculi adtentiùs legerunt probè sciunt ideò tantùm introductam esse hanc posteriorem regiminis formam; quòd Episcopi nollent concedere iis, qui doctrinam & mores Christianorum emendatione necessariâ indigere contendebant, emendanda ea esse, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui si Episcopi tunc temporis idem facere ubique sponte suâ voluissent, quod in Anglia haud multò pòst factum est; regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui secesserunt ab Ecclesia Romana, obtineret, & innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulsis, contigerunt, anteverti potuissent. Nulla enim fuit ratio, si verè rem æstimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quòd, stante vetere regimine, æqui nihil impetrari posset. Itaque Presbyterana forma, plerisque in locis, est instituta; quod ubi semel factum est, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præsunt, ita interfuit, interéstque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat necesse sit; nisi quis mallet propterea periculosè turbari omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque est optandum. Forma regiminis constituta olim fuit, ad conservatio-

1 *Eam formam* &c.] Vide inter alia *Institutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis versibus in Latinos ipse auctor transtulit, Oper. Theol. Tom. IV. pag. 629. Sæpius etiam in postremis Operibus testatur quidquid est necessarium ad salu-

vationem doctrinæ Christianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, sine discrimine ipsius Religionis, contingere vix potest.

Itaque prudentes viri, quamvis Apostolicam, similémque ubique administrandæ Ecclesiæ formam præoptarent; res in eo statu, in quo sunt, relinquendas potiùs putarunt; quàm adeundum, quod novarum rerum molitionem semper comitatur, periculum. Interea quicumque sapuerunt se invicem propterea minimè oderunt, conviciis prosciderunt, aut damnarunt, ut ferv idiores solent; quasi ex alterutra forma salus æterna penderet, quod nusquam in Scriptis Apostolicis doceri videbant, neque ex Religionis Christianæ indole colligi potest.

§ XII. *A* GROTIO *magno in pretio habitam antiquam Disciplinam, sed sine alterius damnatione.*

QUICUMQUE Scripta viri summi HUG. GROTII legerunt, doctrinámque ejus ac mores introspexerunt, norunt hominem [1] eam formam sanorum verborum ani-

salutem, satis perspicuè in Novo Testamento contineri. Vide adnotata ejus ad Consult. Cassandri sub finem, ubi *de sufficientia & perspicuitate Scripturæ.* Hoc autem posito, liquet ex eo posse à quovis colligi summam Religionis Christianæ, qualem antea protulimus.

animo concepisse, cujus veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuisse. Sed cùm studiosè Antiquitatis Christianæ Scripta legisset, intellexissétque formam Episcopalem esse primævam, vehementer eam probavit; qualis in Anglia obtinet, ut [1] ex disertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adscripsimus.

Itaque dubitandum non est, si res fuisset ipsius arbitrii, nec fluctibus rerum adversarum nimiùm jactatus, ac inimicorum etiam malignitate & conviciis præter meritum exacerbatus & exagitatus esset; quin se fuisset adjuncturus iis, qui antiquam disciplinæ formam tuebantur, & qui ab eo nihil ampliùs exegissent, quàm quod antea dictum est, & quod ipse verum esse eximiè probavit. Cujus rei ea sunt argumenta, quæ tanti nobis visa sunt, ut ea huic libello subjungenda duxerimus.

§ XIII.

1 *Ex disertis ejus verbis*] In Adnot. ad Consult. Cassandri Act. XIV. *Episcopi sunt Presbyterorum Principes & illa προστασία à Christo præmonstrata est in Petro; ab Apostolis verò ubicumque fieri poterat constituta, & à Spiritu Sancto comprobata in Apocalypsi. Quare sicut est optandum ut illa προστασία constituatur ubique*&c. Vide & postea de *Potestate Ecclesiastica*, & *Rivetiani Apologetici*

§ XIII. *Parænesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, súntque semper credita, à se invicem exigant.*

HÆC cùm ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianæ Religionis summam, cujus veritas, argumentis à GROTIO adductis, probari potest; non capita illa controversa, quæ alterutri negant, & quæ tot malorum causa fuerunt; dein nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, [2] alium esse Legislatorem, præter Christum, ex cujus legibus salus æterna pendeat; nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat, quasi necessarium ad salutem, quod præter Christi & Apostolorum doctrinam sit, vel ut verum credat quod ei contrarium esse existimat; itaque nullum certius ac præsentius remedium esse dissensionum, quàm ut nihil imponatur Christianis, præter ea quæ unusquisque

tici Discussionem pag. 714. col. 2. Alia etiam proferuntur in Epistolis huic libello subjectis.

2 *Alium esse Legislatorem*] Diserta sunt hanc in rem verba Jacobi Cap. IV. 12. quæ adtulimus ad §. 1. ubi & alia huc pertinentia. Præterea res ipsa hîc loquitur, cùm, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarii auctoritati crediturus.

quisque apud animum suum certò novit esse revelata; nec quidquam inde timendum incommodi, quandoquidem omnium sæculorum, quæ à Christo ad nos usque fluxerunt, experientiâ constat à nemine sani cerebri summam illam Christianæ Religionis, quam antea proposuimus, rejectam. [1] Hoc si unum hodie à Christianis, quasi necessarium, exigeretur, brevi omnia dissidia desinerent, & quidquid maneret in sententiis discriminis, non ad corpus ipsum Ecclesiarum; sed ad privatos pertineret, quorum unusquisque conscientiæ suæ rationem Deo est redditurus. Si modò de summa rei consentire se intelligerent, quemadmodum re verâ consentiunt, & se invicem in ceteris ferrent; nec alios minis, vi, aut aliis malis artibus ad suam sententiam, aut suos ritus trahere conarentur; ea esset concordia, quæ sola in terris sperari potest. [2] In hac humani generis ignorantia & inscitia, tam variis adfectibus præpedita, nemo prudens exspectet omnes posse, idem ut sentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Generosiores animi, intelligentésque probare nequeunt

[1] *Hoc si hodie unum, &c.*] Hæc fuit sententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis, si *Is. Casaubono* credimus, qui hæc habet *in Resp. ad Epistol. Card. Perronii*, ad 3. Observat. p. 30. Ed. Lond. 1612. *Verissimè scriptum esse, in explicatione τῶν ἁπλῶς ἀναγκαίων Rex arbitratur, rerum absolutè necessariarum ad salutem non magnum esse numerum. Quare existimat ejus Majestas, nullam ad ineundam concordiam breviorem viam fore, quàm si diligenter separentur necessaria*

queunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis est satelles; nec minùs eruditi, adfectibúsve, aut educationis præjudiciis, aliisque occæcati, quales semper erunt longè plurimi, rationum pondus satis intelligunt, nec interea cogendi sunt contra id quod sentiunt facere, aut loqui. Satis habeant, per Deum immortalem, qui regimini Ecclesiarum præsunt, Evangelio credi, fidemque illam solam quasi necessariam prædicari, præceptis ejus solis pareri, salutémque ex ejus legum observatione exspectari, & omnia rectè habebunt. Dum humana divinis, & dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla spes pacis; quam à Deo Optimo Maximo votis omnibus exposcere pii omnes debent, & operâ suâ, quoad ejus fieri potest, promovere.

saria à non necessariis; & ut de necessariis conveniat omnis opera insumatur; in non necessariis libertati Christianæ locus detur, &c.

2 *In hac humani generis ignorantia.*] Pulcrè *Hilarius* de Trinitate Lib. x. n. 70. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæstiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere sollicitat. In absoluto nobis ac facili est æternitas, Jesum & suscitatum à mortuis per Deum credere, & ipsum esse Dominum confiteri.*

JOANNIS CLERICI CONTRA INDIFERENTIAM RELIGIONUM, LIBER.

§ I. *Amari Veritatem oportere in omnibus, sed præsertim in rebus magni momenti.*

QUISQUIS primus dixit [1] æternum esse, inter Veritatem & Mentem Humanam, fœdus; cujus quidem effectus interdum veluti pendent atque intermittuntur, pro humanæ naturæ mutabilitate atque adfectibus, sed quod numquam dissolvitur prorsus; rectissimè nobis sensisse videtur. Nemo est enim qui cupiat falli, imò qui non malit, de quavis re, præsertim alicujus momenti, scire quid verum sit, quàm errare; etiam in iis, quæ in mera contemplatione

1 *Quisquis primus dixit* &c.] *Joan. Smithus*, in Selectis Dissertationibus editis Londini, 1660. Hinc *Augustinus* Serm. cxi. de verbis Evang. Joan. Tom. v. col. 682. *Veritatem & vitam omnis homo quærit; sed viam non omnis homo invenit.* Ib. Serm. cl. col. 716. *Falli odit anima. Quantùm falli oderit ani*

tione sita sunt. Vero naturâ delectamur, ab errore abhorremus; & si quam viam sciremus, quâ ad Veritatem tutò pervenire liceat, libentissimè eam iniremus. Unde factum ut semper inventi sint præclari viri, & qui magnas laudes ab omnibus retulere, qui Veritati inquirendæ totam vitam absumserunt. Innumeri fuerunt, súntque etiamnum hodie, Physici & Geometræ, qui labores incredibiles susceperunt, ut ad Veritatem pervenirent; nec ulla [2] majore se adfectos voluptate dixerunt, quàm cùm diu investigatam se tandem invenisse putarunt. Quinimò inter multa alia, quibus Homines sunt Brutis superiores, meritò Veritatis amorem & cognitionem numeramus.

Verùm cùm quævis Veritas non sit ejusdem momenti, multáque theoretica dogmata, vera licèt, negligamus, quòd ex eorum cognitione fructum exiguum aut nullum capere possimus, quæ proinde labore multo emta nolimus; sunt contra quædam tanti momenti, ut quovis studio ea redemta meritò cupiamus. Talia sunt quæ pertinent ad vitam

anima naturaliter, hinc intelligi potest, quoniam qui, mente alienatâ, rident, plorantur à sanis. Si proponantur ista duo, falli vis, an verum tenere? Omnis homo respondet: verum tenere.

2 *Majore* &c.] Vide vitam Pythagoræ, apud *Diogenem Laërtium* Lib. VIII, 12.

vitam bene & beatè agendam; quorum cognitionem maximi omnes faciunt, & diligentissimè quærunt. Ad quod si accedat ex vita bene ac beatè acta (semper autem id quod bonum est, hoc est, Veritati consentaneum, etiam beatum esse judicandum) sequi æternam, post hoc breve ævum, felicitatem; quod Christiani omnes, cuicumque Sectæ sint addicti, se credere profitentur; agnoscendum est cognitionem viæ, quâ ad eam pervenire licet, numquam nimis carò emi.

§ II. *Nihil esse majoris momenti, quàm Religionem, ac proinde ei cognoscendæ diligentem operam dandam.*

Nobis hîc res non est cum spretoribus omnis Religionis, quos satis confutavit, in superiore Opere, vir maximus Hugo Grotius; quod quisquis animo Veri cupido legerit, dubitare non poterit quin Deus sit, qui ab hominibus coli vult, & nunc quidem eo cultu, qui est à Christo præscriptus; & sui cultoribus æternam beatitatem, post hanc mortalem vitam, pollicetur.

Quod cùm ita sit, nemo dubitet quin Religio sit longè maximi momenti; ac proinde cùm sit non una Christianorum familia, inde sequitur dandam esse operam, ut cognoscamus, quænam earum sit maximè dog-

matibus

matibus & præceptis à Christo relictis consentanea. Neque enim omnes possunt eodem loco haberi, cùm sint quædam inter se ita dissidentes, doctrinâ & cultu, ut se gravissimorum errorum ac vitiati cultûs divini vicissim incusent; quin & nonnullæ de aliis loquantur, quasi æterna salute essent prorsus exclusæ. Quod si verum esse constaret, sine dubio esset ab iis quàm primùm discedendum, ut ei soli adhærerent, qui se Christianos haberi volunt, quæ verè aliis talia objiceret. Ageretur enim non de hac brevi vita, innumeris malis & incommodis, quomodocumque agatur, obnoxia; sed de suppliciis, quæ Deus iis, qui Evangelio non crederent, minatus est; déque beatitudine comparanda, cui nihil deerit, nec ullus finis erit.

Sunt tamen homines, non quidem eruditi, & qui seriæ lectioni Scripturarum addicti fuerint, ut dissidia Christianorum cognoscerent, atque unde stet Veritas scirent; nihil enim minùs, quàm talia curarunt; qui ita de hisce dissidiis sentiunt, ut perinde censeant esse, quamcumque sententiam, & quemcumque cultum sequantur. Putant rem esse, quæ media est atque indifferens, quamcumque Sectam Religionis Christianæ amplectamur, aut certè nos amplecti profiteamur. Nec de vulgo loquimur, sunt Re-

gna, in quibus, non Plebs tantùm, ſed & Proceres & Summates nunc à Romana Sede ſeceſſionem fecerint; mox ad obſequium ei præbendum, mutato Rege, redierint; denique ſummæ Poteſtati, ei Sedi adverſanti, adjutores fuerint. Sub Henrico VIII. Angliæ Rege, multa facta ſunt Decreta non Regis tantùm, ſed Procerum Regni auctoritate, contra Romanam Sedem; cui Henricus iratus erat, ob rationem, quam pauci probaverint. Eo mortuo, cùm Eduardus VI. ejus filius, conceſſiſſet in eorum partes, qui non tantùm Romanæ Sedis auctoritati nuncium remiſerant, quod Pater ejus fecerat; ſed & dogmata alia, quæ ab ea Sede damnabantur, amplexus eſſet, ſe id quoque probare palam teſtati ſunt. Mox fato functo Eduardo, cùm Maria Regina, Romano Pontifici addictiſſima, fratri ſucceſſiſſet; iidem Proceres eam Reginam adjuverunt, ad opprimendas partes eorum, qui, ſpretâ Pontificis auctoritate, Eduardo Rege, floruerant. Mortuæ poſtea Mariæ ſucceſſit Eliſabetha, quæ fratris Eduardi Sectam ſequuta eſt & longo regno penitùs confirmavit, ut fundamentis, quæ illa olim jecerat, etiamnum hodie innitatur.

Qui legent Hiſtoriam eorum temporum deprehendent tantam inconſtantiam Procerum ejus regni, ut vix ac ne vix quidem ſibi perſuaſuri

ſuaſuri ſint eos non fuiſſe in ſententia eorum, qui credunt perinde eſſe ad ſalutem conſequendam, quamcumque Sectam Chriſtianam amplectamur. Eas mutationes qui tribuerit partim metui, me adſentientem quidem habebit; ſed cùm reputo gentis Anglicæ conſtantiam, fortitudinem & contemtum mortis, quem non raro oſtendit; mihi etiam non ægrè perſuadeo vitæ præſentis amorem atque indifferentiam Religionis, in Proceribus præſertim, fuiſſe mutationum tam frequentium cauſas potiſſimas.

§ III. *Indifferentiam Religionis eſſe naturâ ſuâ illicitam, legibus divinis vetari atque ab omnibus Chriſtianorum Sectis damnari.*

RELIGIONEM habere numero earum rerum, quæ mediæ ſunt naturæ, ita ut eam mutare, inſtar veſtium, aut certè profiteri & mox negare, prout tempora poſcunt, liceat, graviſſimum errorem eſſe multæ rationes oſtendunt; quarum aliquot è præcipuis proferemus, deductas è natura rei, è legibus divinis, èque omnium Gentium Chriſtianarum conſenſu.

Primùm turpe eſt mentiri, in re præſertim tanti momenti, cùm ne in levioribus quidem liceat, niſi forte mendacio plus proſimus, quàm veritate. Sed in hoc ne-

negotio non possunt homines mentiri aut etiam dissimulare, sine gravi noxa; cùm, quoad est in illis situm, Mendacium in re maxima confirment & Veritatem ei contrariam opprimant atque æternis tenebris damnent. Pessimi est exempli, præsertim in viris ad aliquam dignitatem evectis, quos inferioris sortis homines nimis facilè imitantur; quo modo fit ut non solùm ipsi peccent, sed etiam alios ad peccandum adducant exemplo, quo nihil est apud hominum vulgus efficacius; quia multò magis id quod faciunt ii, quos summo honore prosequuntur, quàm quod dicunt, adtendant.

Turpe etiam est & viro forti prorsus indignum propter brevem hancce vitam, mentiri, & malle Deo, quàm hominibus displicere. Ideóque præstantiores Philosophi maluerunt certæ morti sese exponere, quàm quod Numini, ut putabant, displicebat, facere; ut ostendit exemplum [1] Socratis, qui maluit cicutam bibere, quàm desinere philosophari, prout solebat, & superstitem esse. Alii etiam Philosophi ma-

[1] *Socratis*] Vide quæ de eo congessimus Silvarum Philologicarum Lib. 1. c. 3.

[2] *Solum vertere*] *Galenus* Lib. *adfectus animi sequi temperamentum corporis* Cap. ultimo, sub finem, ubi de Stoïcis: *ἐκεῖνοι μὲν ἔπεισαν αὑτοὺς τὴν πατρίδα μᾶλλον, ἢ τὰ δόγματα προδοῦναι : illi sibi persuaserunt potius patriam* (relinquere) *quàm dogmata prodere.*

[3] *Thrasea Pætus*] Qui sub Nerone, quod ei adulari nollet, periit.

maluerunt [2] solum vertere, quàm dogmata, quæ cœperant tueri & vera credebant, prodere. Fuerunt & viri fortes, apud Ethnicos, qui rectis moribus, sæculo suo convicium fecerunt, & satius multò habuerunt mori, quàm Tyrannis blandiri, & recto vitæ instituto valedicere; quales fuere [3] Thrasea Pætus & [4] Helvidius Priscus, qui maluerunt mori, quàm vitia & malè facta Cæsarum probare, aut dissimulare. Quod cùm factum sit ab hominibus, quibus non erat, nisi dubia spes, alterius vitæ beatioris, postquàm hanc amisissent; tantò magis debet fieri ab iis, quibus spes multò clarior & certior æternæ felicitatis facta est.

Omnia sæcula viderunt & laudarunt eos, qui, patriæ terrestris causâ, mortem intrepido animo tulerunt. Quod cùm ita sit, quis non laudet eos, qui patriam terrestrem cœlesti, & vitam hanc mortalem æternæ illi, quam sacræ Litteræ nobis revelarunt, postposuere? Quis non vituperet viles animas, quæ vitam, quam cum brutis communem habemus, malunt retinere,

periit. Vide *Tacitum* Annal. Lib. XVI, 24. & *seqq.*

4 *Helvidius Priscus*] Thraseæ gener, qui eodem tempore Italiâ exire jussus, ut ait *Tacitus* Ibid. deinde occisus à Vespasiano, ut habet *Suetonius*, in hujus vita, C. XV: quod satis reverenter novum Dominum non habuisset. Ejus etiam filius à Domitiano occisus est. Vide *Suetonium*, in hujus vita, *Tacitum* in vita Agricolæ c. XLV.

nere, brevi tempore amittendam; quàm eam, quæ amitti nequit, primâ datâ occasione, adipisci. Milites videmus, qui, non tam patriæ causâ, quàm ut gratiam Regum & Principum sibi aut familiæ superstiti parent, maxima pericula impavidè adeunt, & sibimet ipsi gratulantur, quòd iis parentes vulneribus sunt adfecti, quibus sentiunt se mox interituros. Imò mercenarii ipsi fortissimè pro iis, à quibus exiguo stipendio conducti sunt, pugnant ac vitam profundunt; & sunt qui nolint, ut Veritatem tueantur, rem æternam & Numini longè gratissimam, maximisque præmiis conjunctam, se periculo, non dicam vitæ, sed ne amittendarum quidem facultatum, aut dignitatum caducarum, objicere! Ergo res ipsa clamat oportere, Veritatis & Virtutis causâ, quidvis potiùs perferre, quàm ut, iis omissis, indignam viris vitam, aut fragilia bona conservemus.

Itaque hoc nobis præcepit Christus, cujus hæc sunt verba: [1] *Omnis qui confitebitur me, coram hominibus, confitebor & ego eum, coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem negaverit me, coram hominibus, negabo & ego eum, coram Patre meo, qui in cœlis est*; quibus verbis significat se eum agniturum

1 *Omnis* &c.] Matth. x, 12.

rum pro Discipulo suo & vitâ æternâ, in Ultimo Judicio, donaturum, qui doctrinam ipsius factis & dictis numquam dissimularit. Prudenter quidem alibi ipse testatus est debere hoc fieri, cum dixit [2] *Margaritas non esse porcis objiciendas.* Sed ea prudentia eò non spectat, ut per totam vitam, si opus sit, ad vitandam hominum iram atque invidiam, dissimulemus, nedum ut mentiamur; verùm ut ne, alieno tempore & loco, homines pervicaciter errantes ad saniorem mentem revocare frustra adgrediamur. Apertè monet, post verba adlata de confessione Religionis, fore interdum ut faciendum hoc sit, cum maximo odio propinquorum nostrorum, atque imminente certæ mortis periculo: [3] *Qui amat*, inquit, *patrem aut matrem, plus quàm me, non est me dignus; & qui amat filium, aut filiam, super me, non est me dignus*; qualis est, qui dogmata & præcepta, à Christo accepta, dissimulat, in gratiam familiæ. Nec omisit Christus monere, propter constantiam ejusmodi, mortem oportere exspectari, neque eo seciùs in instituto pergendum, & qui propterea vitam hanc amitteret, eum beatam immortalitatem, in altera vita, consequuturum:

2 *Margaritas.*] Matth. VII, 6.
3 *Qui amat.*] Matth. X, 37.

turum: [1] *Qui non accipit crucem suam*, & *sequitur me*, *non est me dignus*. *Qui invenerit vitam suam* (in hoc sæculo) *perdet illam* (in futuro) & *qui perdiderit* (in terris) *vitam suam*, *propter me inveniet eam*, in cœlo, eámque longè feliciorem atque æternam.

Quæ doctrina ita perspicua est, ut nulla Christianorum, hoc tempore, familia, circa eam diffideat. Qui Romano Pontifici parent, & qui desierunt parêre, quicumque sint, omnes uno ore contendunt nefas esse dissimulare quod sentimus de Religione; ubi aguntur dogmata majoris momenti, & cùm res sine seditione & tumultu fieri potest. Nam rectius, est, in iis, sine quibus fides Deo debita, & sanctitas morum incolumes sunt, dissimulare quid sentiamus; ne contentiones perpetuæ, inter Christianos, excitentur; cùm perpauci sint Viri Eruditi, qui de omnibus pariter sentiant. *Dissimulare* autem dicimus, non *simulare*; nam tacere quid sentias non est *mentiri*, sed dicere te credere id quod non credas, id demum mendacium est. Ad quod accedit, si dogma quodpiam palam lege sanciatur, quod falsum putes, licitum esse oportere modestè dissensum suum testari, sine contentione & tumultu. Alioqui pro mansueto regimine Chris-

1 *Qui non accipit.*] Ibid. x. 38, 39.

Christianarum Ecclesiarum, quod non excludit omnem dissensum, cum caritate conjunctum; incideremus in meram tyrannidem, à qua ne minimùm quidem dissentire liceret. Innumeræ sunt quæstiones Theoreticæ obscuræ, præsertim iis qui ejusmodi studiis operam numquam dederunt; in quibus quæstionibus, libertas Christiana illæsa maneat oportet; qua in re, etiam omnes Christiani consentiunt; cùm sint innumera Scripturæ loca, & opiniones Theologicæ ingenti numero, in quibus impunè Viri Docti semper dissenserunt & dissentiunt; etiam apud eos, qui consensum in aliis rigidiùs æquo exigunt.

§ IV. *Non facilè dissentientes damnandos, quasi reos erroris, aut cultûs illiciti, cum quibus salus æterna consistere non possit; adeò ut nemo eorum, qui eos admittunt, misericordiam à Deo consequi possint; nec tamen fas esse profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.*

Qui ab Ecclesia Romana secesserunt, non consentiunt quidem per omnia inter se, ut nec ii, qui in ea manserunt; sed ex Eruditissimorum quorúmque Virorum sententia, in nulla re diffident, quæ cum fide Deo debita, obsequióque ei præbendo, consistere non possit. Sed varia ab iis Ecclesiæ Ro-

manæ exprobrantur, cùm in dogmatibus, tum in cultu, quæ planè falsa atque illicita putant. Verúmne sit hoc judicium, an secus, hîc non inquirimus. Sed hoc constat, etiam ex ejus Ecclesiæ sententia, non licere iis profiteri se ea adprobare, quæ improbant; nec quemquam admittit in communionem suam, qui profiteatur se ab ea, in illis, dissentire.

Sunt tamen, inter dissentientes, [1] Viri Celebres atque Eruditi, qui dum prorsus sibi illicitum esse putant ad eam accedere, ob dogmata & cultum, in quibus diversi ab ea abierunt; non censent tamen fas esse omnes, qui in ea Ecclesia vivunt & moriuntur, indoctos & doctos, salute æternâ excludere. Sanè qui putant quidpiam in iis esse, quod adversatur fundamentis ipsis Christianismi, sibi nullatenus licere existimant iis adsentiri, nec sine gravissimo delicto simulare se probare quod damnant; quo delicto se à salute exclusum iri, si in id inciderent, atque ad mortem usque perseverarent, judicant. Sed qui bonâ fide talia amplectuntur, quòd credant esse consentanea Revelationi Divinæ, aut certè cum ea non ita pugnare, ut fidem ac sanctitatem Christianam evertant; sive ob

1 *Viri Celebres*] Inter alios *Gulielmus Chillingworthius*, in Libro Anglico inscripto: *Religio Protestantium* tuta via ad salutem; ubi & alios secum sentientes memorat.

ob genus ſtudiorum, cui ab adoleſcentia operam dedêre, ſive defectu cognitionis & judicii; ejuſmodi, inquam, homines ſalute excluſos pronunciare non ſuſtinent; quia quò uſque porrigatur Miſericordia Divina, erga id genus homines, non ſatis norunt. Innumeræ ſunt circumſtantiæ locorum & temporum, atque animorum adfectiones nobis ignotæ; quæ miſerorum mortalium delicta, apud Deum, elevant, faciúntque ut condonari nonnullis ab eo poſſint, quæ in aliis doctioribus damnarentur. Itaque æquitatis & prudentiæ Chriſtianæ eſſe ſtatuunt, dum dogmata & cultum improbant, homines Divinæ ſapientiæ & Bonitati dijudicandos permittere; dum iis opinionibus adſentiri, aut cultui adeſſe ſibi non licere pro certo habent.

Hinc certè nemo colligat homini, in contraria ſententia educato, ac legendis ſacris libris, more eorum qui ſeceſſerunt; exercitato; ſi contra conſcientiam ſuam ea faciat, aut dicat, quæ putat eſſe illicita & falſa, dumtaxat ob hujus vitæ commoda, licere veniam à Deo ſperare; ſi moriatur in habitu faciendi & dicendi, quod ipſe improbat; facturus etiam ac dicturus, ſi diutiùs viveret. Nulla eſt, nec erit, ut ſperare licet, familia, quæ de Chriſti nomine cenſeatur, à qua vir ejuſmodi ſalutem conſequi poſſe cenſeatur.

 Vi-

Videant ergo ſimulatores quid agant, cùm ita ſe gerunt, ut Rationis, Revelationiſque lumina tam turpiter ſpernant; ut iis repugnare ſuſtineant, útque Chriſtianorum omnium, quicumque ſint, judicium nihili faciant. Nec putandum eſt ejuſmodi homines eſſe eruditos, rémque probè eis & maturè expenſam fuiſſe. Sunt ſpretores eruditionis omnis Theologicæ, nec eam umquam adtigerunt, ſine qua nullum rectum judicium de re ejuſcemodi ferri poteſt. Non minùs nobilem illam Philoſophiam, quam tanti fecerunt Romani olim Proceres, hauſtam quippe è lumine Naturæ, ſpernunt; quia adfectibus indulgere, quod ne Philoſophiæ quidem Ethnicæ probatur, cupiunt. De præteritorum ſæculorum judiciis ſecuri, hodierna omnia ſpernentes, déque futuro ævo non admodum anxii, ſimiliores ſunt pecudibus, quàm hominibus Ratione præditis, qua non utuntur. Qui ita fingunt ac mentiuntur, ut faciunt, nullo numero, locóque haberi poſſunt; atque indigni ſunt quibus ullus fidem habeat, in rebus hujus ævi, quandoquidem Deo atque Hominibus, in re maximi momenti, illudere audent. Sunt inter eos, qui dicere ſuſtineant in Religione ſentiendum ſemper cum ſumma Poteſtate; quæ ſi mutetur, mutandam etiam cum illa fidem; quos tam malè ſentire de Chriſtiana

Fi-

Fide non eſt mirum, cùm ne Religione quidem ullâ Naturali ſint imbuti, nec rectæ Rationis aut Virtutis rationem ullam habeant. Infelices Reges, aut Poteſtates, talibus hominibus fidentes, qui nec Religioni Naturali, nec Revelatæ fidem ſervant! Profectò qui, omni ſtudio Litterarum deſtituti, nullis Virorum Doctorum, quicumque ſint, judiciis credunt, nec Veritatem ullâ ratione curant, atque in perpetua ſimulatione vivunt, indigni ſunt prorſus quibus ulla fides habeatur, in iis quæ ad Rempublicam ſpectant.

Attamen ejuſmodi homines, Veritatis licet & Virtutis ſpretores, ſibi boni Cives atque ingenioſi homines, præ ceteris videntur; cùm neutrum ſint, nec eſſe poſſint, qui Verum & Falſum, Virtutem & Vitium ſúsque déque habent, omnia dicere & facere parati quod ſibi utile putabunt. Tales verò homines & bonæ menti & rectè factis nuncium remiſerunt, dignique ſunt qui ab omnibus ſpernantur, & fugiantur.

§. V. *Deo gratum eſſe poſſe errantem, atque ex errore delinquentem, ſimulatorem non poſſe.*

EA eſt humanæ naturæ conditio, ut multi ſint homines, ceteroqui non mali, quibus, aut pravâ educatione, aut quòd deſint

doctores & libri, quibus ab errore revocentur, aut etiam ingenium, quo possint Christianorum controversias intelligere & de iis judicium ferre, vita, veluti in tenebris, exigitur. Ejusmodi homines, pro captu suo, quæ docentur de Religione Christiana amplexi, eáque bonâ fide sequuti, pro humanæ naturæ statu, misericordia digniores sunt, quàm ira. Religio eorum plena ignorantia, mutila, & manca etiamnum est, sed bonæ fidei. Ideóque credibile est fore ut is, *qui non metit, ubi non sevit*, pro summa sua æquitate, iis ignoscat, aut certè multò leviores pœnas imponat, quorum est ea sors.

Sed si reputemus homines esse, quibus nec educatio, nec doctores, nec libri, nec ingenium defuere; ut intelligerent quorum esset, in controversiis de Religione, potior causa & quorum deterior; & qui partes errantium sequuntur, ea tantùm de causa, quòd opes, voluptates & honores hujus vitæ apud eos consequentur; iis sanè hominibus non possumus non indignari, nec quisquam est qui eos excusare sustineat, aut certè possit ejusmodi vitæ propositum tueri; nisi profligatæ sit impudentiæ. Hinc facilè intelligere est, si nos, quorum virtus etiamnum valde imperfecta est, non possimus iis ignoscere, quantò severior futura sit summa Dei Justitia, erga eos qui Mendacium Veritati, scien-

ſcientes & prudentes prætulerint, ob caduca atque incerta hujus v tæ mortalis bona.

Deus, pro ſua ſumma miſericordia, ignoſcit ignorantiæ, cujus vitium non eſt cauſa, imperfectis virtutibus, atque hominum qui decepti ſunt, erroribus, præſertim nulla intercedente nequitiâ, nec ullo Religionis contemtu; ſed numquam, ut Chriſtus nos docuit, iis veniam concedat, qui, veritate cognitâ, maluerint mendacium profiteri. Imò ne hominibus quidem ejuſmodi ſimulator gratus eſſe poteſt; qui nollent habere amicum, qui, ob leve emolumentum, paratus eſſet veteris amicitiæ jura omnia conculcare. Quare ex iis, quæ dicta ſunt, colligimus nullum eſſe turpius & periculoſius flagitium; quàm eorum qui, in rebus graviſſimis, diſſimulant quid optimum putent, & deterioribus palam favent. Quod Ratio ipſa docet, confirmátque Religio Chriſtiana, conſentientibus omnium, quotquot ſunt, Chriſtianorum familiis.

FINIS.

TESTIMONIA DE HUGONIS GROTII

Adfectu erga Ecclesiam Anglicanam.

LECTORIS.

CUM *haberem sequentes litteras ab Amplissimo & Eruditissimo Viro* HENRICO NEWTONIO, *à Sereniss. Magnæ Britanniæ Reginæ ad R. C. Sereniss. Magni Ducis Etruriæ, extra ordinem, misso; cujus singulari humanitati alia multa debeo; visus mihi sum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Ecclesiæ Anglicanæ honorificam facturus, si eas hic ederem. Ex iis certè constare potest summum virum quàm optimè sensisse de Ecclesia Anglicana, & in illa, si licuisset, libentissimè victurum fuisse. Iis ergo, Candide Lector, fruere, déque viro, qui tam bene de Republica Christiana meritus est, bene sentire perge. Vale.*

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA PETRO HIERON. BARCELLINO

Abbati S. Eusebii de Urbe

S. D.

FLORENTIAM Liburno, Pisísque, ubi febrim pænè ex aëris intemperie contraxeram, sanus salvúsque tandem reversus, nihil prius habui, Optime *Barcelline*, amplissimâ Illustriss. *Magliabechii* Bibliothecâ instructus, quàm meam de summo viro *Hugone Grotio* fidem liberare, & ex Scriptis ejus,

ejus, præsertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi simplicitas, ac intimi mentis sensus reteguntur, ostendere quàm magnificè, omni vitæ tempore & paullò ante obitum, cùm illi mors & immortalitas in conspectu essent, de nobis senserit, scripseritque. Novi quid de eo dixerint sui ordinis princeps *Petavius*, *Brietius*, *Valesiúsque* & tot alii Vestræ Communionis celeberrimi viri; qui bene volebant, favebántque viro, bono Christianitatis communi nato. Notum quoque universis quanta & in Patria & in Exsilio, postquàm etiam ad gradum sublimiorem, apud Exteros, evectus fuerat, à Calvini sectatoribus in bonis, dignitate ac fama, perpessus fuerit; & quantum denique controversiarum æstus (dum paci in Republica & inter Ecclesias procurandæ unicè mentem intendebat; quod multis, quàm mirandum! quàm dolendum! displicuit) indolem aliàs pacificam ac modestam, cùm se modis indignis à suis tractari videret, transversam egerit, mitique sapientiæ, quæ illi à natura, judicióque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedivere, quominùs ita de Patre suo magnus quoque filius *Carolo II. Magnæ Britanniæ*, *cui opera patris dicavit*, maximo Regi, simúlque omnibus dixerit ea quæ mox subjiciam; cùm nullas adulandi, aut metuendi causas haberet, quip-

pe in Republica partes adversas filio sororis Caroli sequutus; cúmque jam privatus esset, rustico ac litterato otio conditus, senex, & morti, ideóque libertati vicinus; Patris enim Opera edidit, edita non vidit & vita ejus unà cum vita parentis, eodem volumine cernitur, legitúrque. *Tu enim*, inquit Pet. Grotius, *inter omnes Reges unus ille es, quem protectorem suum pars Christiani Orbis, si non major, sanior certè jamdiu agnoscit. Tu idem ille, cujus se* Fidei *ac* Defensioni *ipsa se Fides Christiana non invita subjecit; cujus potissimum in regnis, is sacrarum litterarum intellectus, is Divini Numinis cultus, is, in exercenda nimia illa disputandi de arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, est modus, quibuscum convenire se auctor idem & parens meus jam pridem testatus & publicè Scriptis his professus est.*

Nunc ipsum audi *H. Grotium* sua verba loquentem, suos ita exprimentem sensus, in Epistola Parisiis anno MDCXXXVIII. ad *Joan. Corvinum* data, non Anglum, sed Batavum alîus Ecclesiæ Theologum & itidem Jurisconsultum, adeóque rerum divinarum humanarúmque scientem, de Reformatione Religionis, apud nostros, superiore sæculo facta: *In* Anglia *vides quàm bene processerit dogmatum noxiorum repurgatio, hac maxime de causa, quod qui id sanctissimum negotium procurandum suscepere, nihil admiserint*

rint novi, nihil sui, sed ad meliora sæcula intentam habuere oculorum aciem. Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato & securi percusso. Ea demum, contra spem omnem humanam, reducto in solidum avitum Filio, obstupescente Europâ, denuo refloruit & quasi renata est; ac deinde post varios casus, minas, metúsque adhuc illæsa & secura manet, vigetque.

Neque tantùm sentiebat ipse bene de Ecclesia Anglicana, sed etiam amicis præcepit, qui à suis partibus erant in Batavia, &, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines sacros ab Episcopis nostris suscipe-rent; quos certè non eo nomine Schismaticos, non Hæreticos esse credidit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis* (scilicet, Remonstrantibus) *ut constituerent inter se quosdam in eminentiori gradu, ut Episcopos, & ut ii χειροθεσίαν sumerent ab Archiepiscopo Hiberno, qui ibi est, & ita ordinati ordinarent deinde Pastores ceteros*; & hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeóque & litteris ipsis admodum infelix. Episcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, *Joannes Bramhallus* tunc temporis, apud Hibernos, Episcopus Derrensis & restituto in regna

Ca-

Carolo II. Archiepiſcopus Armachanus ac proximus eruditiſſimo *Uſſerio* Hiberniæ Primati; quique poſtea, iiſdem in terris, Eccleſiæ noſtræ vindicias in *Mileterium* edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: ***Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita ſemper eſt optima.***

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *ſanctiſſimum negotium* vocat, qui datos, ſuſceptóſque ab Epiſcopis ejuſdem Eccleſiæ ſacros ordines & in Anglia ſtatos ſacrorum ritus, præceptaſque publicè ſummum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Chriſtiano Eccleſiarum præſtare credidit, voluiſſe ſe ei Eccleſiæ adjungere, ut animi ſenſu, ita & externo cultu, & ſic demum, ut voto antea, ſic re ipsâ, membrum fieri Eccleſiæ Catholicæ. Verùm rem effectam dare non potuit, quia paullò poſt venit ei ſumma dies. Eodem quippe anno, è Gallia Holmiam delatus eſt, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens & naufragium paſſus, 28. Auguſti vitâ Roſtochii exceſſit; numquam ſatis deflendus, cùm quod vitæ ejus deceſſit, deceſſerit etiam ſtudiis, litteriſque; nec umquam ſatis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæsâ Veritate, habitâ temporum & diſſidiorum ratione, vete-

risque in Ecclesia regiminis, quod apud Anglos ab initio, &, si Ecclesiasticis Annalibus fides, ab ipso Apostolorum ævo obtinuit, abusibus ubique sublatis, amantissimus; Imperiorum denique, Ecclesiarúmque concordiæ, quà sermonibus, quà exemplo, quà scriptis, semper studens consuléns que. Sit apud Deum, Dominum communem, ei sua merces! Sit & ejus grata semper apud posteros memoria! Vale. *Florentiæ* XII. *Kal. Maias* MDCCVI.

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA

JOANNI CLERICO

S.

EN novum amplissimúmque tibi, doctissime *Clerice*, de *Hugone Grotio* testimonium adfero, atque priore, si dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia spectetur, sive etiam quòd, *Grotio* adhuc superstite, scriptum fuerit, gravius. Desumtum est è litteris ad maximum Præsulem *Gulielmum Laudium*, tunc Archiepiscopum Cantuariensem, quocum etiam litterarum commercium sæpiùs habuit, Parisiis 24. Octobris stylo Gregoriano anno MDCXXXIII. scriptis; quarum copia mihi nuper facta est ex Anglia, beneficio Illustrissimi Viri D. *Joannis Sommeri*, summi olim

olim florentissimi regni Cancellarii, tunc Legum, *nunc studiorum præsidis. In iis litteris, sequentia de *Grotio* habet Illustrissimus *Vicecomes Scudamorus*, eo tempore in Galliis nostræ gentis legatus.

„ Cùm primùm legatum *Grotium* videbo, „ non prætermittam id facere quod mihi „ de illo mandasti. Sanè, Domine, per„ suasum mihi est eum ex animo & vehe„ menter amare & revereri te & rationem „ quâ te geris. Profitetur se corpore & „ animo favere Ecclesiæ Anglicanæ, & „ hoc fert de ea judicium: videri illam „ omnium Ecclesiarum, quæ hodie sunt, „ maximè perennaturam.

Cùm verò ex Scriptis tuis abundè constet, non sine nostra quidem laude, neque maximo Exterorum emolumento, te optimè quoque Anglicum callere sermonem, ipsa nunc *Scudamori* verba, ad finem Epistolæ lubens subjiciam. Vale. *Genuæ* XVII. *Kal. Febr.* MDCCVII.

The next time I see Embassador Grotius, *I will not faile to perform your commandements cancerning him. Certainly, Mylord, I am persuaded that he doth unfeignedly and highly love and reverence your person and proceedings. Body and soul he professeth himself to be for the Church of England, and gives this jugement of it, that it is the likeliest to last of any Church this day in being.*

III.

* *Hoc anno* 1709. *Concilii Privati Sereniss. Reginæ Præses factus est.*

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua versa.

QUOD cupis scire de *H. Grotio*, maximo propemodum viro omnium, quos umquam ulla tulerit ætas, sic habet. Contigit me Lutetiam venire, paullò post rem transactam. Cùm verò notissimus essem D. *Crowdero*, sæpe mihi confidenter dixit, fuisse hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, sicut sui officii esse credidit; ut eum mori in communione Ecclesiæ Anglicanæ declararet, in qua Ecclesia optabat & ipsam vivere. Hoc ipsa aperuit, cùm datâ operâ venisset ad nostram Ecclesiam (quæ erat in ædibus *Ricardi Brownii*, qui tunc in Gallia erat nomine Regis Angliæ) ubi è manu D. *Crowderi*, Cappellani eo tempore Ducis Eboracensis, Cœnæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc est statim post mortem ejus viri, quàm primùm per ipsius rationes licuit. Archiepiscopus *Bramhallus*, Hiberniæ Primas, in defensione sui ipsius & Episcopalis Cleri, contra *Ricardi Baxteri* Presbyterani accusationem Papismi, ita de *Grotii* Religione loquitur p. 21. *Ille adfectu erat amicus, & desiderio verus filius Ecclesiæ Anglicanæ, quam uxori suæ & aliis ami-*

amicis laudaverat, auctorque fuerat ut ei firmiter adhærerent; quatenus eis opportunum eſſet. Ego ipſe & alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, quod palam illa teſtabatur, ſæpe ad preces noſtras & ſacramentorum celebrationem venientem. Cùm *Matthias Turnerus*, *Grotii* amicus, cuperet ſcire cur ipſe non adiret communionem Eccleſiæ Anglicanæ; reſpondit ſe libenter id facturum fuiſſe, niſi ratio muneris Legati Sueciæ obſtaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam & diſciplinam noſtram, & in noſtra Communione optabat vivere & mori. Si quis putet ſe meliùs noſſe mentem *Grotii*, ex conjectura, & conſectariis, quàm ipſum, aut diſſimulaſſe eum, apud uxorem & liberos, fruatur ſua ipſius opinione, ſed non multos habebit ſibi adſentientes. Vale. *E Valle Regia*. 23. Junii MDCCVII.

Ex aliis ejuſdem literis datis 6. Octobr. MDCCVII.

Nuper tibi narravi pleniùs quod noram de vidua magni illius viri *Hugonis Grotii*. Deinde in memoriam revocavi pium illum & bonum prorſus virum *Spencerum Comptonium* Equitem, *Comitis Northamptoniæ* filium, mihi narraſſe ſe præſentem adfuiſſe, cùm vidua *Grotii* hoc profeſſa eſt & Sacramentum accepit.

FINIS.